

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**İNSAN HAKLARINA SAYGILI İNSANİ YARDIMIN TEMEL İLKE VE
STANDARTLARI VE UYGULAMADA KARŞILAŞILAN SORUNLAR**

SEZEN YALÇIN

114614048

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İdil Işıl Gül

İSTANBUL

2019

İnsan Haklarına Saygılı İnsani Yardımın Temel İlke ve Standartları ve Uygulamada Karşılaşılan
Sorunlar

Humanitarian Principles and Standards for Human Rights Based Humanitarian Aid and Practical
Challenges

Sezen Yalçın
114614048

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İdil Işıl Gül (İmza)

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Volkan YILMAZ (İmza)

Boğaziçi Üniversitesi

Doç. Dr. Ulaş KARAN (İmza)

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih: 30.12.2019

Toplam Sayfa Sayısı:

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) İnsani yardım ilkeleri
- 2) İnsani yardım standartları
- 3) İnsan hakları
- 4) İnsani kriz
- 5) Krizden etkilenmiş topluluklar

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Humanitarian principles
- 2) Humanitarian standards
- 3) Human rights
- 4) Humanitarian crisis
- 5) Crisis-affected populations

ABSTRACT

Natural or man-made humanitarian crises create challenges of access to basic rights and services while increasing the likelihood of human rights violations of affected populations. For this reason, it is essential that humanitarian operations also aim at preventing human rights violations and protecting human dignity besides saving lives and relieving human suffering. This study examines how humanitarian interventions play a role in the protection of human rights of affected people as well as the responsibilities of key humanitarian stakeholders including states, United Nations and humanitarian non-governmental organizations. The importance of the core humanitarian principles and standards which emerged in the historical course of the humanitarian aid system in terms of securing the human rights of people and communities affected by the crisis are examined through examples.

It is argued that in order to ensure the effectiveness of processes and mechanisms established for human rights-based humanitarian work, it is crucial to recognize affected communities as rights holders instead of passive recipients of aid, and to advocate for the prevention of human rights violations in humanitarian aid.

Key words: Humanitarian principles, humanitarian standards, human rights, humanitarian crisis, affected populations

ÖZET

Doğal afetlerden kaynaklı ya da insan eliyle ortaya çıkan krizler, etkilenmiş toplulukların temel hak ve hizmetlere erişimlerinin kesintiye uğramasına ve insan hakları ihlallerine daha açık hale gelmelerine sebep olmaktadır. Bu nedenle insani yardım çalışmalarının kriz sonrasında hayat kurtarma ve acıları dindirme amaçlarının yanı sıra, ortaya çıkabilecek insan hakları ihlallerinin engellenmesi ve insan onurunun korunması amaçlarına da hizmet etmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, insani yardım müdahalelerinin etkilenmiş kişi ve grupların insan haklarının korunmasında nasıl bir rol oynadığını, bu çerçevede devletler, Birleşmiş Milletler ve insani yardım alanında çalışan sivil toplum kuruluşları gibi farklı yardım aktörlerine ne tür sorumluluklar düştüğünü incelemektedir. İnsani yardım sisteminin tarihsel gelişiminde ortaya çıkmış olan temel insani ilkelerin ve bu ilkelerden türetilmiş insani yardım standartlarının krizden etkilenen kişi ve toplulukların insan haklarının güvenceye alınması açısından önemi örnekler üzerinden ele alınmaktadır.

İnsani yardım çalışmalarının hak temelli biçimde gerçekleştirilebilmesi amacıyla ortaya çıkarılmış süreç ve mekanizmaların etkili biçimde kullanılması için etkilenmiş toplulukların yardımların pasif alıcısı olarak değil, hak sahibi olarak tanınması, katılımcı bir yaklaşımın benimsenmesi ve insani yardımda insan hakları ihlallerinin engellenmesi için savunuculuk yapılmasının önemli olduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar kelimeler: İnsani yardım ilkeleri, insani yardım standartları, insan hakları, insani kriz, etkilenmiş topluluklar

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	i
ÖZET	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: İNSANİ YARDIMIN TEMEL İLKE VE STANDARTLARI.....	4
1.1. İnsani Yardım Kavramı ve Günümüz İnsani Yardım Sisteminin Doğuşu.....	4
1.1.1. İnsani Yardım Nedir?	6
1.1.2. İnsani Yardım Müdahalelerinin Kapsamı.....	7
1.2. İnsani Yardım İlkelerinin Tarihsel Gelişimi ve Hukuki Dayanakları	9
1.3. İnsani Yardım Standartları ve Temel İnsani Yardım İlkeleriyle İlişkisi.....	23
1.3.1 Kızılhaç ve STK'lar için Davranış Kuralları.....	24
1.3.2. İnsani Yardım Sözleşmesi ve Afete Müdahalede Asgari Standartlar.....	27
1.3.3. Uluslararası İnsani Hesap Verebilirlik Ortaklığı (HAP) Standartları.....	34
1.3.4. Temel Kalite ve Hesap Verebilirlik İnsani Yardım Standardı (CHS).....	36
İKİNCİ BÖLÜM: UYGULAMADA İNSANİ YARDIMIN İLKE VE STANDARTLARI	
.....	40
2.1. İnsan Hakları Temelli İnsani Yardımda Devletlerin Sorumlulukları.....	41
2.1.1. İnsani Erişim ve Temel İnsani İlkeler.....	46
2.2. Birleşmiş Milletler'in İnsani Yardım Alanının İnsan Hakları Bağlamında Şekillenmesindeki Rolü.....	49
2.3. İnsan Hakları Temelli İnsani Yardımda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rol ve Sorumlulukları.....	55
2.3.1. Etkilenmiş grupların hak sahibi olarak tanınması	57
2.3.2. Hesap verebilir bir insani yardım anlayışı.....	61
2.3.3. STK'ların savunuculuk rolü	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İNSAN HAKLARI TEMELLİ İNSANİ YARDIMIN SAĞLANABİLMESİ İÇİN ÖNERİLER	66
3.1. İnsani yardımın hedef kitlesine yaklaşımın değişmesi.....	66
3.1.1. İşlevsel ve kapsayıcı katılım mekanizmalarının oluşturulması	68
3.1.2. Toplum temelli insani yardım programlarının geliştirilmesi.....	69
3.1.3. İnsani yardımın yerelleşmesi	72
3.2. İnsani yardımda hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi	74
3.2.1. İzleme ve değerlendirme	78
3.2.2. Şikâyet ve geribildirim mekanizmaları.....	81
3.3. İnsan hakları temelli insani yardım için savunuculuk	82
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	94

KISALTMALAR

a.g.e. Adı Geçen Eser

ALNAP Active Learning Network for Accountability and Performance in Humanitarian Action

Bkz. Bakınız

BM Birleşmiş Milletler

CHS The Core Humanitarian Standard on Quality and Accountability

DG ECHO Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations

FAO Food and Agriculture Organization of the United Nations

HAP Humanitarian Accountability Partnership

HPG Humanitarian Policy Group

HRW Human Rights Watch

ICC International Criminal Court

ICJ International Court of Justice

ICRC International Committee of Red Cross

IFRC International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies

IASC Inter-agency Standing Committee

INEE Inter-Agency Network for Education in Emergencies

IOM International Organization for Migration

IRO International Refugee Organization

JEEAR The Joint Evaluation of Emergency Assistance to Rwanda

OCHA United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs

ODI Overseas Development Institute

OECD/DAC The Organisation for Economic Co-operation and Development's Development Assistance Committee

par. Paragraf

s. Sayfa

STK Sivil Toplum Kuruluşu

TİS Temel Kalite ve Hesap Verebilirlik İnsani Yardım Standardı

UNFPA United Nations Population Fund

UNHCR Office of the United Nations High Commissioner for Refugees

UNICEF United Nations Children's Fund

UNRWA United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East

WHO World Health Organization

GİRİŞ

Doğal afetler ya da insan kaynaklı krizler sonrasında ortaya çıkan insani ihtiyaçları karşılama amacıyla yapılan yardımları kapsayan insani yardım çalışmalarının tarihi 1800'lerin sonuna dayanmaktadır.¹ Doğuşu itibarıyla askeri çatışmalar sonrasında yapılan yardımlar için kullanılan bu kavram, insani krizlerin zaman içerisinde biçim değiştirmesiyle kapsamı daha genişleyerek her türlü afet sonrası çalışmalara işaret edecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. İster insan eliyle olsun ister doğal nedenlerden kaynaklı olsun afet sonrası dönemler, insani krizden etkilenmiş kişi ve grupların insan hakları ihlallerine daha açık hale geldikleri, temel hak ve hizmetlere erişimlerinin kesintiye uğradığı dönemler olsa da insani yardım ile insan hakları arasındaki bağın kurulması oldukça yakın bir döneme denk gelmektedir. Geçmişte gerçekleştirilen yardım çalışmaları sırasında ya da sonrasında ortaya çıkan kitlesel insan hakları ihlalleri, insani yardımın afet sonrası hayat kurtarma ve acıları dindirme amaçlarının yanı sıra, ortaya çıkabilecek insan hakları ihlallerinin engellenmesi ve insan onurunun korunması amaçlarına da hizmet etmesinin yaşamsal önemini ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, insani yardım çalışmalarının etkilenmiş kişi ve grupların insan haklarının korunmasında nasıl bir rol oynadığı, hak temelli olmak yerine hayırsever bir anlayışla yürütülen insani yardım çalışmalarının nasıl var olan insan hakları sorunlarını derinleştirdiği ya da yeni insan hakları ihlallerine zemin hazırladığı örneklerle ele alınmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde insani yardımın temel ilke ve standartları, insani yardımın ortaya çıktığı günden bu yana değişen ihtiyaçlar doğrultusundaki gelişimi ve hukuki dayanakları ile birlikte ele alınacaktır. İnsani yardımın dört temel ilkesi olan insanilik, ayırım gözetmeme, tarafsızlık ve bağımsızlık ilkelerinin kapsamı detaylandırılırken, bu ilkelerin insan haklarına uyumlu insani yardım çalışmalarıyla bağı kurulmaya çalışılacaktır. İnsani yardım ilkelerinin giderek genişleyen insani yardım alanının farklı aktörleri tarafından aynı şekilde algılanması ve uygulamalara yansıtılabilmesi açısından büyük önem taşıyan insani yardım standartları ile bunların insani yardım çalışmalarına insan hakları perspektifinin yansıtılmasındaki önemi

¹ **Heather Rysaback-Smith**, History and Principles of Humanitarian Action, Emergency Medicine Association of Turkey, 2105, C. 15, Kare Publishing, s. 5. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4910138/> (Erişim tarihi: 26 Mart 2017).

aktarılabacaktır. İnsani yardım standartları, krizlerden etkilenmiş gruplara yapılan yardımların hak temelli biçimde yapılmasını kurumların ya da insani yardım çalışanlarının inisiyatifine bırakmayıp bir taahhüt haline getirmesi açısından önem taşımaktadır. İnsan hakları yaklaşımının insani yardım çalışmalarına dâhil edilmesi yardım ve koruma çalışmalarını güçlendirirken krizden etkilenen grupların tek bir ihtiyaç alanına odaklanmak yerine, kriz nedeniyle kesintiye uğrayan hak ve hizmetlere erişimin sağlanmasını hedefleyen daha bütüncül yaklaşımları mümkün kılmaktadır.

Afetlerden zarar gören herkesin ayırım gözetilmeksizin yardımlara ulaşabilmesi amacını taşıyan insani yardımın belli ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmesi taahhüdü, insan haklarına uygun bir insani yardım anlayışı için çok önemli bir başlangıç noktası olmakla birlikte, tek başına hak ihlallerini engellemeye yeterli olmamaktadır. İnsani yardımın doğası gereği yardımı sağlayanlarla yardım ihtiyacı içinde bulunan kişiler arasında var olan eşitsiz güç ilişkisi, insani yardım aktörlerinin hak ihlallerine yol açmamak için belli kurallar çerçevesinde çalışmalarını yürütmelerini zorunlu kılmaktadır. Buna ek olarak insani krizlerin değişen boyutları ve krizlere müdahale eden aktörlerin sayısının artması, ortak uygulamaları sağlayabilmek için çaba gösterme ihtiyacını doğurmuştur. İkinci bölümde insani yardımda ilke ve standartlara uyumun nasıl hayata geçirileceği ve bu standartlara uyulmadığında ortaya çıkan insan hakları ihlalleri somut insani yardım müdahalesi örnekleriyle incelenecektir. Özellikle 1990'lı yıllarda ortaya çıkan krizlerde insani yardım çalışmaları yürüten kuruluşların verdikleri başarısız sınavlar ve yaşanan insan hakları ihlalleri insani yardımın çatışmalardan etkilenen grupların korunmasında zaman zaman ne kadar yetersiz kalabildiğini göstermiştir. Bu nedenle etkilenmiş toplulukların hak ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması için insan haklarını gözetilen ve hesap verebilirliği mümkün kılan mekanizmalara duyulan ihtiyaç daha da belirgin hale gelmiştir. İnsan hakları temelli insani yardımın gerçekleştirilmesinden sorumlu temel aktörler olan devletlerin, hükümetler arası kuruluşların ve STK'ların rol ve sorumlulukları uluslararası sözleşmeler ve teamül kurallarında yer verilen çerçeveleriyle ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde ise ilk iki bölümde çizilen kavramsal çerçeve ve hak temelli insani yardımın mümkün olabilmesi için ortaya çıkarılmış süreç ve mekanizmaların etkili biçimde kullanılması için öneriler sunulmuştur. Var olan kural ve mekanizmaların işlevsel olduğu durumlarda dahi zaman zaman krizden etkilenmiş grupların hak ihlallerine maruz kalabildiği

örneklerin ele alındığı ikinci bölümden sonra hesap verebilir ve hak temelli yaklaşımın uygulamalara nasıl yansıtılabileceği son bölümde aktarılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: İNSANİ YARDIMIN TEMEL İLKE VE STANDARTLARI

1.1. İnsani Yardım Kavramı ve Günümüz İnsani Yardım Sisteminin Doğuşu

Günümüzde Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşları, Kızılhaç/Kızılay Hareketleri ile ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarından oluşan insani yardım hareketinin ortaya çıkışı 19. yüzyıla dayanırken, bu hareketin bir sistem haline gelerek kurumsallaşması ancak 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. İsviçreli aktivist Henry Dunant'ın, 1859 yılında Avusturya ile Fransa arasında yaşanan Solferino savaşı sonrasında savaş alanında günlerce hiçbir yardım almadan bekleyen kırk bin yaralının durumundan çok etkilenmesi² üzerine 1863 yılında kaleme aldığı savaş tanıklıklarından oluşan “Bir Solferino Anısı” adlı kitabı örgütlü insani yardımın temellerini atmak konusunda önemli bir rol oynamıştır. Kitabın yayınlanmasının ardından dört gönüllü arkadaşıyla birlikte silahlı çatışmalardan etkilenen kişilerin koşullarının iyileştirilmesi için harekete geçen Dunant, sonradan Uluslararası Kızılhaç Komitesi adını alacak olan “Yaralılara Yardım Ulusal Komitesi”ni böylece Cenevre’de kurmuştur.³ Dunant'ın Kızılhaç hareketinin temellerini atarken sahip olduğu diğer bir amacı ise devletlerin çatışma durumlarında yaralıları koruyacakları ve Kızılhaç yapılarını tanıyarak yardım çalışmalarına izin vereceklerine dair bir anlaşmaya varmalarınıdır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi üyeleri içinde yaptığı yoğun lobi çalışmaları sonucunda Dunant, İsviçre Hükümeti’ni 1864’te Cenevre Konferansı’nı düzenlemeye ikna etmiştir.⁴ Bu kısa tarihsel arka plan bilgisinden de anlaşılacağı üzere, günümüzde insani yardım hem doğal hem de insan eliyle ortaya çıkan felaketselere karşı gerçekleştirilen bir müdahale olarak kabul edilse de, bu kavramın 1864 yılında ortaya çıktığı dönemde insani yardım, yalnızca askeri çatışmalarda ortaya çıkan insani ihtiyaçları karşılamaya yönelik yardım çalışmalarını kapsamaktaydı.⁵ Bu nedenle insani yardımın ortaya çıkışı itibarıyla dayanağını insancıl hukuktan aldığını söylemek mümkündür.

Bugün içinde olduğumuz insani yardım sisteminin oluşması ise, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kabul edilen Versailles Antlaşması ile kurulan, kırılğan grupların ve barışın

² Jonathan Crowe, Kylie Weston-Scheueber, Principles of International Humanitarian Law, 2013, s. 29-30. www.elgaronline.com/abstract/9781781002728.xml?rskey=9eaCRd&result=6 (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2017).

³ Françoise Bouchet-Saulnier, İnsancıl Hukuk Sözlüğü, İstanbul 2002, s. 202.

⁴ Jonathan Crowe, Kylie Weston-Scheueber, age, s. 29-30.

⁵ Rysaback-Smith, age, s. 5.

korunması amacını taşıyan ve 1945 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü adını alacak olan Milletler Cemiyeti ve Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kurulduğu döneme denk gelmektedir.⁶ Başlangıçta Rusya'dan gelen mültecilere yönelik yardımları koordine etmek üzere kurulan Komiserlik, o dönemki komiser olan Dr. Fridtjof Nansen'den ismini alan 'Nansen pasaportu' olarak bilinen mülteciler için resmi seyahat belgesinin uluslararası olarak da tanınmasında ve mültecilerin eğitim ve istihdamı alanında önemli bir rol oynamıştır. 1930 yılında Dr. Nansen'in ölümünün ardından Milletler Cemiyeti, 1933 tarihli Mülteci Hakları Anlaşması'nın yazımında önemli bir rol oynayacak olan Nansen Uluslararası Mülteciler Ofisi'ni kurarak mültecilere yardım ve korunma sağlanması sisteminin temellerini atmış ve bugünkü insani yardım sistemi içinde mülteci koruma alanındaki çalışmaların öncülüğünü yapmıştır.⁷ Aynı dönemde Uluslararası Kızılhaç Kızılay Dernekleri Federasyonu'nun yanı sıra Save the Children (1919) gibi uluslararası sivil toplum kuruluşları da insani yardımın kurumsallaşmasında rol oynayan aktörler olarak ortaya çıkmışlardır.⁸

Afetlerden etkilenen 'muhtaç' durumdaki kişilere yönelik yardımseverlik; dini pratiklerde de yer bulan bir olgu olarak yüzyıllar öncesine dayanan bir geçmişe sahip olsa da, bu geleneksel anlayış özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında insani yardım sisteminin tarafsız, bağımsız ve ayırım gözetmeden yardım sağlama ilkeleriyle düzenlenmesiyle daha sistematik ve insan haklarını temel alan bir yöne doğru ilerlemeye başlamıştır. İnsani yardım alanının insan hakları ile bağlantısını güçlendiren en önemli gelişme Birleşmiş Milletler ve onun bünyesindeki insani yardım birimlerinin kurulmasını takiben, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi⁹, 1949 Cenevre Sözleşmeleri¹⁰ ve 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne Dair Sözleşme¹¹ gibi temel hukuki belgelerin benimsenmesi ve insani yardıma dair hukuki normlara zemin hazırlaması olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem aynı zamanda insani yardım alanında birçok yeni sivil toplum kuruluşunun da ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Savaşı takip eden dört yıl içerisinde iki

⁶ **Eleanor Davey, John Borton, Matthew Foley**, A history of the humanitarian system, Western origins and foundations. HPG Working paper, London: Overseas Development Institute, London, 2013, s. 8.

⁷ **Christina Bennett**, Time to Let Go: Remaking Humanitarian Action for the Modern Era, April 2016 içinde Davey, E. (2013) A History of the Humanitarian System: Western Origins and Foundations, HPG Working Paper. London: ODI.

⁸ **Bennett**, age, s. 13.

⁹ Bkz. Resmi Gazete, 27 Mayıs 1949, Sayı 7217.

¹⁰ Bkz. Resmi Gazete, 21 Ocak 1953, Sayı 6020.

¹¹ Bkz. Resmi Gazete, 9 Mayıs 1961, Sayı 10898.

yüzden fazla insani yardım kuruluşunun kurulmasıyla,¹² bu alanda çalışan aktörlerin sayısındaki artış ve insani yardımların miktarının ve kapsamının genişlemesi; afet sonrası müdahalede bulunan birçok farklı paydaşın koordinasyonu ve yapılan yardımların belli standartları sağlanması ihtiyacını daha da görünür kılmıştır.

1.1.1. İnsani Yardım Nedir?

İnsan hakları temelli bir insani yardım anlayışının ilkelerini tartışmaya geçmeden önce insani yardımın ne olduğu, hangi müdahaleleri kapsadığı, hedef grubun kimlerden oluştuğu ve zamansal çerçevesinin açıklanmasına ihtiyaç vardır. İnsani yardımın evrensel olarak kabul edilen bir tanımı bulunmamakla birlikte; savaş, çatışma, doğal afet gibi olaylar sırasında ya da bunları takiben ortaya çıkan krizlerden etkilenen toplulukların¹³ korunması, temel ihtiyaçlarının giderilmesi, hak ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması için yapılan kısa süreli müdahaleleri kapsadığını söylemek mümkündür. Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım Kuruluşu'nun (UNRWA) hukuk danışmanlarından Jean Salmon bu tanımı genişleterek insani yardımı “bir veya birden çok Devlet, hükümetler arası kuruluş ya da sivil toplum kuruluşu tarafından, ayrımcılık yapmama ilkesini gözeterek uluslararası ya da uluslararası olmayan silahlı çatışmalardan, doğal afetlerden ya da acil durumlardan mağdur olan sivillere yardım sağlamak amacıyla yürütülen operasyon”¹⁴ olarak tanımlamıştır. Bu tanım insani yardım kavramını açıklarken yapılan yardımın kapsamı, hedefi ve süresinin dışında nasıl yapıldığıyla ilgili de ilkesel bir ölçüt belirlemesi açısından önemlidir. 2013 Küresel İnsani Yardım Raporu'nu hazırlayan Olivier Buston ve Kerry Smith'e göre ise, insani yardım hayat kurtarma, acıları dindirme ve insan onurunu koruma amaçlı yapılan tüm yardım ve müdahaleleri kapsamaktadır. İnsani yardımın nihai hedefinin ne olduğuyla ilgili yıllar içerisinde yürütülen tartışmalarla genişleyen bu tanım ise, insan onurunun korunmasını, hayat kurtarma ve acıları dindirme kadar yaşamsal bir amaç olarak kabul etmesi açısından oldukça önemlidir ve insan hakları hukukuyla insani yardımın temel kesişim

¹² **Rysaback-Smith**, age, s. 6.

¹³ İnsani yardım alanında bu yardımı alan birey ve topluluklar için kullanılan birçok farklı terim bulunmaktadır; ‘faydalanıcı’, ‘mağdur’, ‘muhtaç’, ‘hedef grup’, ‘hak sahibi’, ‘etkilenmiş topluluk’ bunlardan yalnızca birkaçıdır. Bu tez kapsamında, insani yardım alan kişilerin ihtiyaç halinde olma durumlarına değil, bu ihtiyacı ortaya çıkaran koşulun kendisine işaret etmesi sebebiyle ‘etkilenmiş topluluk/birey’ terimi kullanılacaktır.

¹⁴ **Jean Salmon**, (ed), Dictionnaire de Droit International Public, Bruylant, Bruxelles, 2001, s. 98, aktaran Maria Giovanna Pietropaolo, Humanitarian Assistance from the Standpoint of Human Rights of the Disaster-Affected Individuals: Present and Future Perspectives, Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2012/2013.

noktalarından birini oluşturmaktadır. Afetin büyüklüğü, ihtiyaçların aciliyeti ya da çalışma bölgesinin zorluğu ne olursa olsun, her türlü insani yardım faaliyetinin hedeflenen grupların insan onurunun korunması amacıyla gerçekleştirilmesi, yapılan yardımların insani yardım kapsamında değerlendirilebilmesi için zorunludur. Avrupa Birliği Komisyonu Sivil Koruma ve İnsani Yardım Genel Müdürlüğü'nün¹⁵ politika rehberine göre ise insani yardımın temel hedefi krizlerden etkilenmiş kişi ve toplulukların korunmasıdır. İnsani krizler sırasında ve sonrasında insanların yiyecek, su, barınma, tıbbi malzeme gibi ihtiyaçları olduğu gibi, fiziksel bütünlük, psikolojik esenlik ve onurlarının korunmasına da ihtiyaçları olduğu¹⁶ ve koruma amaçlı yapılan yardımların da insani yardım kapsamında ele alınacağı belirtilmektedir.

Günümüzde bu kavramın tanımı ve kapsamı üzerine tartışmaların hem uluslararası hem de yerel düzeyde devam etmesinin temel nedenlerinden biri, zaman içerisinde ortaya çıkan insani ihtiyaçlara cevap verebilmek için insani yardım müdahalelerinin de dönüşüme uğramış olmasıdır. 1960'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın bitimi ve ardından gelen sömürgeciliğin sonlandırılması dönemi; yeni çatışmaların ortaya çıkmasıyla sivil kayıpların çok daha fazla olduğu, kitlesel yerinden edilmelerin yaşandığı, siyasi otoritenin ortadan kalktığı uzun süren karmaşık acil durumların sebep olduğu insani krizlere yol açmış, farklılaşan kriz türleri, insani yardım müdahalelerinin de farklılaşmasına sebep olmuştur.¹⁷

1.1.2. İnsani Yardım Müdahalelerinin Kapsamı

İnsani yardım operasyonları, afetlerden etkilenmiş birey ve toplulukların ihtiyaçlarının karşılanması, şiddetli ve uzayan krizler sebebiyle yerinden edilmiş toplulukların desteklenmesi, afet riski azaltımı, afete hazırlık, iyileştirme, geçim kaynakları desteği, çatışma çözümü ve barışın inşası gibi çok çeşitli müdahaleleri içerebilmektedir.¹⁸ İnsani krizler karşısında gerçekleştirilen müdahaleler acil durum desteği kapsamında ele alınmaktadır ve temel olarak barınma, temiz suya erişim, ilaç yardımı, yiyecek yardımı, destekleyici beslenme programları, yardım koordinasyonu

¹⁵ Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (DG ECHO)

¹⁶ DG ECHO Thematic Policy Document no 8: Improving protection outcomes to reduce risk for people in humanitarian crises, Mayıs 2016, s. 5-6.

https://ec.europa.eu/echo/sites/echo-site/files/policy_guidelines_humanitarian_protection_en.pdf (Erişim tarihi: 18 Haziran 2017).

¹⁷ **Bennett**, age, s. 16.

¹⁸ **Davey, Borton, Foley**, A history of the humanitarian system, Western origins and foundations, HPG Working Paper, London, June 2013, s. 1.

ile koruma ve destek hizmetlerini kapsamaktadır. Bunlara ek olarak ihtiyaç durumuna göre, afetten hasar görmüş altyapının yeniden yapılandırılması ve iyileştirilmesi ile afet risklerinin azaltımı, erken uyarı sistemleri, acil durum planlaması gibi afete hazırlık ve önleme¹⁹ çalışmaları da insani yardım çerçevesinde değerlendirilmektedir. İnsani yardım çalışmaları hükümetler, bireyler, STK'lar, çok taraflı kuruluşlar, yerel örgütler ve özel şirketler tarafından gerçekleştirilebilir.²⁰ İnsani yardım aktörlerinin temel fonksiyonu afet sonrasında, var olan kamu kapasitesinin yetersiz kaldığı dönemde insani yardımı sağlamak ve buna eş zamanlı olarak devlet kapasitesini harekete geçirmektir.

İnsani yardımın ne zaman ve ne kadar süreyle sağlanacağı koşullara göre değişiklik gösterse de bir afet olayını izleyen ve bir sonraki afete kadar birbirini takip eden aşamaları kapsayan afet döngüsü, zamansal olarak insani yardımın sınırlarını belirlemeyi mümkün kılar. Afet olayı gerçekleşikten sonra sırasıyla afete müdahale, iyileştirme, yeniden inşa ve afete hazırlık çalışmalarını da kapsayan döngü, afet nedeniyle ortaya çıkan kırılganlıkların azaltılmasını hedeflemektedir.²¹ Hem doğal afetler hem de insan eliyle ortaya çıkan afetlere yönelik bir müdahale modeli sunan afet döngüsünde ilk adım, afetin hemen ardından yapılacak yardım çalışmaları ve müdahaleleri kapsamaktadır. Acil müdahalelerin ardından, insani yardım çalışmalarına etkilenmiş bölgeyi kalkındırma hedefi de dâhil edilerek katılımcı bir yaklaşımla yerel kapasitenin geliştirilmesi süreci başlatılır. Bu aşamada yardımın hedefi yalnızca acil ihtiyaçların karşılanması değil, zarar görmüş olan geçim kaynaklarının yeniden onarılmasını da kapsamaktadır. Afet döngüsü süreci hem insani yardım hem de kalkınma müdahalelerini içermektedir. Örneğin geçim kaynağı sağlama ve güçlendirmeye dair müdahaleler afet döngüsünün farklı aşamalarında gerçekleştirilebilir ve acil durum ortadan kalktıktan sonra da kalıcı olacak bir altyapıyı desteklemeyi hedefleyen kalkınma çalışmalarıyla birleştirilebilir.²² Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın Kalkınma Yardımları Komitesi²³ ölçütlerine göre

¹⁹ Global Humanitarian Assistance Report, 2013, s. 11, <http://devinit.org/wp-content/uploads/2013/07/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2013.pdf> (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2018).

²⁰ Global Humanitarian Assistance Report, 2013, age, s. 107.

²¹ **Nehir Varol, Çağla Melisa Kaya**, Afet Risk Yönetiminde Transdisipliner Yaklaşım, Afet ve Risk Dergisi, C. 1, S. 1, 2018 (1-8), s. 3. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/478952> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2018).

²² Good Practice Review 9, Disaster Risk Reduction John Twigg, New Edition 2015 s. 54. https://www.ifrc.org/PageFiles/95743/B.a.05.%20Disaster%20risk%20reduction_%20Good%20Practice%20Review_HP.N.pdf (Erişim tarihi: 5 Nisan 2018).

²³ The Organisation for Economic Co-operation and Development's Development Assistance Committee (OECD/DAC).

insani yardımı kalkınma odaklı yardımlardan ayıran sınır belirgin biçimde çizilmiştir; buna göre afete hazırlık, çatışmaların önlenmesi ya da doğal afetlerin etkilerinin azaltılması gibi uzun vadeli çalışmalar insani yardım kapsamında değerlendirilmemektedir. Yeniden inşa yardımı ya da iyileştirme çalışmaları daha önceden var olan ve hasar görmüş altyapının eski haline getirilmesini kapsadığı durumda insani yardım olarak ele alınırken, altyapı sisteminin iyileştirilmesi gibi uzun vadeli çalışmalar bu kavramın dışında bırakılmakta ve kalkınma müdahalesi olarak sınıflandırılmaktadır. İnsani yardımı dış yardımlar ve kalkınma desteklerinden ayıran bir diğer temel özellik ise, bu çalışmaların insani yardım ilkelerine uygun biçimde yapılmasıdır. Her ne kadar günümüzde uzayan krizler nedeniyle acil durum yardımları ve kalkınma müdahaleleri zaman zaman bir arada yürütülse de bu çalışma kapsamında insan haklarına uyum ve temel ilkeler bağlamında yalnızca insani yardım müdahaleleri ele alınacaktır.

1.2. İnsani Yardım İlkelerinin Tarihsel Gelişimi ve Hukuki Dayanakları

Önceki bölümde belirtildiği gibi, güncel insani yardımın kapsamı yalnızca askeri çatışmalar sonrasındaki yardımlarla sınırlı olmasa da insani yardım uygulamalarının ilkeleri ve hukuki temellerini oluşturan belgeler savaş hukuku olarak da anılan insancıl hukuka dayanmaktadır. Çıkış noktası itibarıyla savaş ve çatışmalar nedeniyle zarar gören herkesin ayırım görmeden yardıma ulaşabilmesi amacını taşıyan insani yardımın belli ilkeleri gözeterek gerçekleştirilmesi taahhüdü ilk kez Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi tarafından ortaya atılmıştır. 1965'e gelindiğinde 104 ülkede ulusal topluluklar üzerinden faaliyet gösteren hareketin²⁴ yardım çalışmalarını ortak değerlerle yürütebilmesi ve karmaşıklaşan insani yardım ihtiyaçlarına uygun müdahaleleri sağlayabilmesi için temel ilkelere olan ihtiyaç hayati bir hal almıştır. "İnsancıl hukukun geliştiricisi ve koruyucusu olarak, silahlı çatışmaların, iç karışıklıkların ve diğer şiddet durumlarının mağdurlarını korumak"²⁵ amacıyla kurulan Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi, 1965'te Viyana'da yapılan 20. Kızılhaç Uluslararası

²⁴ Bkz. International Review of the Red Cross, 1965 içinde Addresses of Central Committees, https://www.loc.gov/frd/Military_Law/pdf/RC_Nov-1965.pdf (Erişim tarihi 26 Mart 2017).

²⁵ Uluslararası İnsancıl Hukuk, Sıkça Sorulan Sorular, ICRC, Aralık 2004. https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/82543505_77468056_uluslararasi-insancil-hukuk.pdf (Erişim tarihi 26 Mart 2017).

Konferansı'nda insancıl ilkeler olarak da bilinen insanilik, ayırım gözetmeme, tarafsızlık, bağımsızlık, gönüllülük, birlik ve evrensellik²⁶ ilkelerini belirlemiş ve 1986'da gerçekleştirilen 25. Kızılhaç Uluslararası Konferansı'nda, bu ilkeleri hareketin ortak değerleri olarak kesinleştirmiştir.²⁷ Günümüzde 190 ülkede faaliyet gösteren bir yapı olarak²⁸ hareketin bünyesinde bulunan Uluslararası Kızılhaç Komitesi²⁹, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu³⁰ ve ulusal dernekler, bu ilkelere uymakla yükümlüdür. Yedi temel ilkenin ilk dördü, daha sonradan ortaya çıkan insani yardım aktörlerinin de onları norm olarak kabul etmesiyle temel insani yardım ilkeleri olarak anılmaya başlanmıştır.³¹ Bu bölümde ele alınacak olan bu ilkeler, insan hakları temelli insani yardımın belirleyici unsurlarındandır.

İnsani yardım uygulamalarının temel ilkelere ve bu ilkelere türetilmiş standartlara göre gerçekleştirilmesinin, krizlerden etkilenen ve yardım ihtiyacı içinde olan kişi ve toplulukların insan haklarının güvenceye alınması açısından önemi ilerleyen bölümlerde açıklanacaktır. Bu başlık altında insani yardım ilkelerinin insan hakları çerçevesinde hukuki dayanakları incelenecektir.

İnsan hakları hukuku ile insancıl hukuk, çıkış noktaları itibarıyla farklılık göstermektedir; insan hakları hukuku herkes için her zaman uygulanırken, insancıl hukuk çatışmalarda savaştan kaynaklanan hasarları sınırlamak amacıyla ortaya çıkmış kurallardır. Fakat 20. yüzyılda yaşanan büyük çaplı savaşların savaştan olmayan gruplara yönelik ağır insan hakları ihlalleriyle sonuçlanması, hukukun bu iki alanı arasında daha fazla kesişim olduğunu ortaya koymuştur. İnsani yardımın temel hukuki dayanaklarından ilki 1864 tarihli "Kara Harbinde Hasta ve Yaralıların Durumunun

²⁶ **Jean Pictet**, The Fundamental Principles of Red Cross, 1979, s. 4. <https://www.ifrc.org/PageFiles/40669/Pictet%20Commentary.pdf> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2018).

²⁷ Statutes of the International Red Cross and Red Crescent Movement (adopted by the 25th International Conference of the Red Cross at Geneva in 1986, amended in 1995 and 2006), <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/statutes-en-a5.pdf> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2019).

²⁸ Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketine bağlı Ulusal Toplulukların listesi için bkz. IFRC, National Societies Directory <https://media.ifrc.org/ifrc/who-we-are/national-societies/national-societies-directory> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2019).

²⁹ ICRC, International Committee of Red Cross, <https://www.icrc.org/> (Erişim tarihi: 16 Haziran 2017).

³⁰ IFRC, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, <https://media.ifrc.org/ifrc> (Erişim tarihi: 16 Haziran 2017).

³¹ Yalnızca Kızılhaç/Kızılay hareketinin ilkeleri arasında yer alan gönüllü hizmet, hareketin üyelerinin herhangi bir zorlama olmadan kendi iradeleriyle harekete katılmalarını, birlik, her ülkede yalnızca bir tane Kızılhaç/Kızılay Örgütü'nün kurulabilmesi ve o ülke topraklarının tamamında faaliyet gösterebilmesini, evrensellik ise Kızılhaç/Kızılay hareketinin yardım ihtiyacı içinde olan herkesi kapsamasını esas alır. (**Pictet**, age, s. 4.).

Düzeltilmesi” hakkında Cenevre Sözleşmesi’dir.³² İnsancıl hukukun kurucu metinlerinden olan bu Sözleşme’yle “silahlı çatışmaların, iç karışıklıkların ve diğer şiddet durumlarının mağdurlarını korumak” amaçlı Uluslararası Kızılhaç Komitesi kurulmuş ve milliyetleri ne olursa olsun hasta ve yaralılara korunma ve bakılma hakkı ile tıbbi personel ve birimlerin dokunulmazlığı ilkesi ilk kez hukuken tanınmıştır (Madde 1).³³ Yine bu Sözleşme ile insani acıları dindirmeyi temel amaç olarak kabul eden insanlık ve yardım ihtiyacı içinde bulunan kişiler arasında ayırım yapmama ilkeleri ilk kez uluslararası hukuki bir metinde yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkım ve kayıplar, 1864 Sözleşmesi’nin yetersizliğini ortaya koyunca, 1929 yılında özellikle savaş esirlerinin hangi koşullarda tutulacağını bütün detaylarıyla düzenlendiği “Harb Halindeki Orduların Yaralılarının ve Hastalarının İyileştirilmesi Hakkında Sözleşme”³⁴ kabul edilmiştir.

İspanya İç Savaşı ve sonrasında yaşanan iki dünya savaşının neden olduğu sivil kayıplar, çatışmalarda sivil halkın da korunmasını sağlayacak uluslararası uzlaşmanın yetersizliğini ortaya çıkarmıştır.³⁵ Uluslararası insancıl hukukun temelini oluşturan 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri bu ihtiyaca cevaben, savaş halindeki silahlı kuvvetlerin hasta ve yaralıların durumlarının iyileştirilmesi, savaş tutsaklarına uygulanacak işlemlerin düzenlenmesi ve savaş sırasında sivillerin korunması gibi hem savaş hukukunu hem de insani yardım hukukunu düzenleyen maddeler içermektedir.³⁶ 1949 yılında imzalanan ilk sözleşme “Savaş Durumundaki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Durumlarının İyileştirilmesi Hakkında Sözleşme” olarak anılır ve 1929 tarihli olan Sözleşme’yi geliştirici düzenlemeleri içermektedir.³⁷ Ayrıca insanlık ve tarafsızlık ilkelerinin insancıl hukuk kapsamına girmesi 1949 yılında yapılan Cenevre Sözleşmesi’ne dayanmaktadır. Bu Sözleşme, savaş durumunda silahlı kuvvetlere mensup hastaların ve yaralıların “insaniyetle muamele görmesini ve tedavi edilmesi” (Madde 12) şartını getirerek insani yardımın temel ilkelerinden insanlık ilkesini koruma altına almaktadır. Ayrıca hasta ve yaralıların “cinsiyet, ırk, milliyet, din, siyasi akide veya buna benzer herhangi bir kıstasa

³² Bkz. Resmi Gazete, 21 Ocak 1953, Sayı 6020.

³³ Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field, Cenevre, 22 Ağustos 1864, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/120?OpenDocument> (Erişim tarihi: 2 Nisan 2018).

³⁴ Bkz. Resmi Gazete, 7 Nisan 1931, Sayı 1768.

³⁵ **Özden Sav**, “Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku”, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2015, s. 36.

³⁶ **Françoise Bouchet-Saulnier**, age, s. 74.

³⁷ **Şule Özsoy**, İnsancıl Hukukun Gelişimi, İnsan Hakları Yıllığı, C. 19-20, s. 114.

dayanan aleyhte hiçbir tefriğe tabi tutulmaksızın” tedavi görmelerini öngören madde, insani yardımın ayırım gözetmeme ilkesinin Sözleşme’ye bir yansımasıdır.

Silahlı kuvvetlerin denizdeki hasta, yaralı ve kazazedelerinin durumlarının iyileştirilmesi hakkında olan ikinci Cenevre Sözleşmesi’nin 3. Maddesi’nde yer alan “Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi, uluslararası insani girişimlerin çatışan taraflara yardım sağlamayı teklif edebilmesine” olanak sağlayan hüküm, uluslararası insani yardım faaliyetlerinin bağlayıcı bir sözleşmede insancıl hukuk kapsamında değerlendirilmesi açısından önemlidir. İkinci Cenevre Sözleşmesi de ilki gibi insanlık ve ayırım gözetmeme ilkelerine yer vermektedir. Savaşlarda esir düşen kişilere “her zaman insanca muamele edilmesi” şartını güvence altına alan Üçüncü Cenevre Sözleşmesi de Uluslararası Kızılhaç Komitesi ve onun gibi uluslararası insani yardım kuruluşlarının yardım faaliyetlerine izin verilmesini güvence altına alan bir hükmü içermektedir (Madde 3). Bunun dışında Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin savaş esirlerine ayırım gözetmeden yardım sağlama görevi de bu Sözleşme ile tanınmaktadır (Madde 122). Harp zamanında sivillerin korunmasına ilişkin dördüncü Cenevre Sözleşmesi temel insan haklarına saygı gösterilmesini zorunlu kılmamanın yanı sıra (Madde 21), yağma, rehin alma, kötü muamele, işkence, fiziksel ceza gibi uygulamaları da yasaklamaktadır (Madde 31-34).

Dünyadaki gelişmeler karşısında uluslararası ve uluslararası olmayan nitelikteki silahlı çatışma mağdurlarının korunmasıyla ilgili Cenevre Sözleşmeleri’nin yetersiz kalması sebebiyle bu sözleşmelere ek iki Protokol 1977’de yürürlüğe girerek uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı çatışma mağdurlarının korunma hakkı güçlendirilmiştir.³⁸ Giriş bölümünde “insan haklarına ilişkin uluslararası belgelerin insanlara temel bir koruma sunduğunun” altının çizildiği 2 No’lu Protokol, Cenevre Sözleşmeleri’nde yer alan insani yardımla ilgili hükümleri daha ayrıntılı biçimde düzenlemekte ve insani olmayan muamelelerin kapsamını tanımlayarak bunları kesin bir şekilde yasaklamaktadır. Yaralılar arasında ayırım gözetilmemesini, tıbbi personelin korunmasını, yardım örgütlerinin ya da sivil halk girişimlerinin yardım sağlayabilmesini güvence altına alan Protokol, temel insani ilkelerin de güçlü biçimde vurgulanması açısından önem taşımaktadır.

Cenevre Sözleşmeleri’nin konumuz bakımından en önemli özelliği, savaş ve çatışma durumlarında devletlerin tıbbi kuruluşlarla, Kızılhaç ve Kızılay gibi yardım kuruluşlarına saygı

³⁸ Bouchet-Saulnier, age, s. 74-75.

göstermesi zorunluluğunu getirmiş olmasıdır. Bu sözleşmeler, yaralı ve hasta askeri personele yardım sağlama, savaş esirlerini ziyaret etme, sivillere yardım etme ve genel bir ifadeyle uluslararası insancıl hukukun koruma altına aldığı kişilerin uluslararası insancıl hukuka uygun muamele görmelerini sağlama faaliyetlerini yürütme yetkisini Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne verir.³⁹ Bir başka deyişle Cenevre Sözleşmeleri'yle sağlanan hukuki dayanak sayesinde Uluslararası Kızılhaç Komitesi, insancıl hukuk kurallarının belirlenmesi ve hukukta karşılığını bulmasını sağlama rolü sebebiyle insancıl hukukun temel aktörlerinden biri olarak kabul edilir.

İnsancıl hukuk ve önceki bölümlerde değinilen Cenevre Sözleşmeleri, savaş, siyasi çatışma ve doğal afetler gibi sebeplerle insani krizlerden etkilenen toplulukların etkili biçimde korunması konusunda devletlerin yükümlülüklerinin çerçevesini belirlemekte ve belirlenen kurallara uyulmaması durumunda uygulanacak yaptırımları göstermektedir. Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. Maddesi'nin 2. paragrafı "Milletlerarası Kızılhaç Komitesi gibi tarafsız bir insani teşkilatın anlaşmazlık halinde taraflara hizmetlerini arz edebileceğini" ifade ederek tarafsızlık ilkesine atıfta bulunmaktadır. Yine bu maddeyle insancıl hukuk, etkilenmiş toplulukların korunmasını sağlamak için insani yardım kuruluşlarına, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne ve tarafsız örgütlere bir "insani girişim hakkı" tanımaktadır (Madde 3(2)).⁴⁰ Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. Maddesi'nde öngörülen girişim hakkı, insani kriz durumlarında tarafsız insani yardım kuruluşlarına koruma amaçlı hizmetleri sağlama olanağı tanırken, devletlerin bu faaliyetleri iç işlere bir müdahale olarak görmesini engelleyen bir dil kullanmaktadır. Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. Maddesi'nin 1952 tarihli yorumu, bu maddeyle insanlık ilkesinin güvenceye alındığının altını çizer ve kriz durumlarında devletlerin Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin ya da diğer tarafsız kuruluşlarının yardım çalışmalarını kabul etmeleri yönünde hukuki bir dayanak sağladığını belirtir. Özellikle uluslararası olmayan çatışmalardan kaynaklanan birçok insani krizde dışarıdan gelen insani yardımların devletlerin içişlerine müdahale olarak görülerek reddedildiğinin altının çizildiği yorumda, 3. Madde'nin kabul edilmesiyle birlikte yardımın reddedilmesinin devletlere ağır bir ahlaki sorumluluk da yüklediği belirtilmektedir.⁴¹ İnsancıl hukukun yaptırımlarını tartışmaya

³⁹ Uluslararası İnsancıl Hukuk, Sıkça Sorulan Sorular, ICRC, Aralık 2004 https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/82543505_77468056_uluslararasi-insancil-hukuk.pdf (Erişim tarihi: 17 Nisan 2017).

⁴⁰ Harb zamanında sivillerin korunmasına dair 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi, Bkz. Resmi Gazete, 21 Ocak 1953, Sayı 6020.

⁴¹ Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 1952.

açtığı makalesinde Şule Özsoy, “insancıl hukuk kapsamındaki birçok hükmün iç hukukta gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik düzenlemelere muhtaç”⁴² olduğunu ifade etmekte ve bunun için Kızılay ve Kızılhaç gibi kuruluşların çabalarının devletlerin insancıl hukuka yönelik olası ihlallerini engellemek için önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Bu tarihsel arka plan, Cenevre Sözleşmeleri’nin temelini oluşturduğu insancıl hukukun ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında Uluslararası Kızılhaç Komitesi ve Hareketin diğer iki organının önemli bir itici güç olduğunu göstermektedir. İnsani yardım ilkelerinin ortaya çıkışı ve geliştirilmesinde etkili olan ve insancıl hukuk ile insan hakları hukuku arasındaki bağı ortaya koyan önemli bir diğer hukuki dayanak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’dir⁴³. Birleşmiş Milletler’in insani yardım alanındaki görev ve sorumluluklarının çerçevesinin belirlenmesi konusundaki en önemli uluslararası belge niteliğinde olan 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan hakları ve özgürlüklerin sağlanması ve yaygınlaştırılması ile evrensel barışın korunması sorumluluğunu BM üyesi ülkelere vermektedir. Bir Bildirge olarak kabul edilen, ancak yıllar içerisinde örf ve adet hukuku haline gelerek bağlayıcı nitelik kazandığı kabul edilen⁴⁴ bu belgede insani yardımın temel ilkelerinden olan insanilik (Madde 1, Madde 5) ve ayırım gözetmeme (Madde 2) ilkeleri açıkça yer almaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin kabulünden kısa bir süre sonra insani yardım başlığı BM Genel Kurul kararlarına da yansımaya başlamıştır. 1949 yılında BM Genel Kurulu “Filistinli Mültecilere Yardım”⁴⁵ başlıklı 302 sayılı kararı ile Filistinli Mültecilere Yardım Ajansını (UNRWA) kurarak BM çatısı altında insani yardım çalışmalarını düzenleme görevi olan ilk kurumun temelini atmıştır. Bu kararda o tarihe kadar Filistinli mültecilere yardımda bulunan dini ve hayırsever kuruluşlarla birlikte insani yardım kuruluşlarının da çalışmalarının önemi vurgulanırken, mültecilerin açlık ve mahrumiyet koşullarının iyileştirilmesi ve uluslararası insani yardım ihtiyacını ortadan kaldıracak yapıcı önlemlerin acilen alınması gerektiğinin altı çizilmiştir. Genel Kurul ayrıca Birleşmiş Milletler

<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=1919123E0D121FEFC12563CD0041FC08> (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2017).

⁴² Özsoy, age, s. 120.

⁴³ Bkz. Resmi Gazete, 27 Mayıs 1949, Sayı: 9119.

⁴⁴ **Hurst Hannum**, The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law, The Georgia Journal of International and Comparative Law, 1995-1996, c. 25:287, s. 289. <http://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1396&context=gjicl> (Erişim tarihi: 15 Aralık 2019).

⁴⁵ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 302 (IV), *Assistance to Palestine Refugees*, A/RES/302 (IV) (8 Aralık 1949), <https://www.unrwa.org/content/general-assembly-resolution-302>.

Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Uluslararası Mülteci Örgütü (IRO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile Gıda ve Tarım Örgütü'nü (FAO) de Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı'nın çalışmalarına katkı sunmaya çağırıştır.

1967 yılında İsrail, Mısır, Suriye ve Ürdün arasında gerçekleşen Altı Gün Savaşı'nın sona ermesinin ardından toplanan BM Güvenlik Konseyi'nin 237 no'lu kararında⁴⁶ insan haklarının çatışmaların tüm taraflarınca gözetilmesi ve tarafların 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nden doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir. Ayrıca bu karar kapsamında ilgili hükümetlere sivillerin korunması ve savaş esirlerine yapılan muamelelerde insani ilkelerin gözetilmesinin tavsiye edilmesi de insani yardım ve insan hakları bağının ilk kez bir BM kararında yer alması açısından büyük önem taşımaktadır. İnsan haklarının savaş ve çatışma durumlarında bile 'vazgeçilemez ve devredilemez' olduğunu ifade eden bu karar, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından da benimsenerek 2252 no'lu İnsani Yardımlar başlıklı Genel Kurul kararında yer almıştır.⁴⁷ Bu kararla Birleşmiş Milletler; Uluslararası Kızılhaç Komitesi ve sivillere yardım sağlayan diğer gönüllü kuruluşların çalışmalarının öneminin altını çizerken, insani yardımların sağlanması ve ihtiyaç sahibi sivillere ulaştırılması konusunda bütün üye devletleri göreve çağırılmaktadır. Daha sonraki yıllarda da BM kararlarında atıf yapılmaya devam eden bu karar, insani kriz bölgelerindeki sivillere yardımların ulaşması ve krizlerde insan haklarının korunması için önemli bir hukuki dayanak sunmaktadır.⁴⁸ Yine Birleşmiş Milletler'in, 14 Aralık 1971 tarihli ve 2816 sayılı "Doğal Afetlerde ve Diğer Afet Durumlarında Yardımlar"⁴⁹ konulu kararında, insani yardım gerektiren durumlarda Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Dünya Gıda Programı (WFP) gibi BM kuruluşlarının yanı sıra, Uluslararası Kızılhaç'ın oynaması gereken hayati rolün altı çizilmiştir.

⁴⁶ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı 237, (14 Haziran 1967) <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/E02B4F9D23B2EFF3852560C3005CB95A>.

⁴⁷ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 2252 (ES-V), *Humanitarian assistance*, (4 Temmuz 1967), <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/F7575BE79BBC6930852560DF0056FC78>.

⁴⁸ International Humanitarian Law and Human Rights Factsheet no:13 s. 4. <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet13en.pdf> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2018).

⁴⁹ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 2816(XXVI), *Assistance in cases of natural disaster and other disaster situations* (14 Aralık 1971) [https://undocs.org/en/A/RES/2816\(XXVI\)](https://undocs.org/en/A/RES/2816(XXVI)).

Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin 45/6 sayılı Genel Kurul kararı ile Birleşmiş Milletler'de gözlemci statüsü elde etmesinin⁵⁰ hemen ardından insani yardımın temel ilkeleri ilk kez 1991 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararlarında yer bulmuştur. Körfez Savaşı sırasında yerinden edilmiş kişilere yönelik insani yardım faaliyetlerinin koordinasyonsuz ilerlemesi ve kaynakların verimsiz kullanılması gibi olumsuzlukların etkisiyle, 1991 yılında 46/182 sayılı Genel Kurul kararı⁵¹ ile Birleşmiş Milletler'in doğal afet ve insan kaynaklı krizlerde daha güçlü bir rol üstlenebilmesi için İnsani İşler ve Acil Yardım Koordinatörlüğü kurulmuştur. 1998 yılında İnsani İşler Eşgüdüm Ofisi⁵² adını alacak olan bu yapının temel görevi, siyasi çatışmalar ve savaşlar gibi insan eliyle ortaya çıkan felaketler ile doğal afetlerden kaynaklanan karmaşık acil durumlarda, BM bünyesindeki yapıların ve uluslararası toplumun koordinasyonunu ve yapılacak insani yardım müdahalelerinin etkili biçimde yapılmasını sağlamak olarak tanımlanmıştır. Yardımların insanilik, tarafsızlık ve ayırım gözetmeme ilkeleri doğrultusunda yapılması gerektiğinin vurgulandığı kararda⁵³ doğal afet mağdurlarının devletlerin sorumluluğunda olduğunun altı çizilmiş ve her devletin kendi topraklarında insani yardım operasyonlarının başlatılması, örgütlenmesi, koordinasyonu ve uygulanmasından birincil derecede sorumlu olduğu belirtilmiştir.⁵⁴ Fakat bu Genel Kurul kararı, sıklıkla olduğu gibi devletin de çatışmaya taraf olduğu iç savaşlardan etkilenen grupların insani yardım desteğine erişememesine neden olacak şekilde yorumlanmaya açıktır. Bununla birlikte, birçok afet durumunun büyüklüğü ve süresinin afetten etkilenmiş devletlerin baş etme kapasitelerinin ötesinde olabileceği, bu yüzden acil durumlarda müdahale ve afetten etkilenen ülkelerinin insani yardım kapasitelerinin artırılması konusunda uluslararası işbirliğinin büyük önem taşıdığı, bu işbirliğinin uluslararası hukuk ve ilgili ülkelerin ulusal hukuklarıyla uyumlu olması gerektiği vurgulanmaktadır.⁵⁵ İnsani yardımın temel çerçevesinin çizildiği 46/182 sayılı Genel Kurul kararında “afetten etkilenmiş toplulukların uluslararası toplum tarafından desteklenmesi için gereken liderlik ve koordinasyonu sağlamak konusunda BM'ye merkezi ve emsalsiz bir rol düştüğünü” belirtilerek, Birleşmiş Milletler'in insani yardım alanındaki rolünün

⁵⁰ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 45/6, *Observer status for the International Committee of the Red Cross, in consideration of the special role and mandates conferred upon it by the Geneva Conventions of 12 August 1949* (16 Ekim 1990), <https://undocs.org/en/A/RES/45/6>.

⁵¹ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 46/182, *Strengthening of the coordination of Humanitarian emergency assistance of the United Nations* (19 Aralık 1991), <https://undocs.org/A/RES/46/182>.

⁵² OCHA, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <https://www.unocha.org/> (Erişim tarihi: 5 Aralık 2018).

⁵³ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 46/182, Annex I, par. 1.

⁵⁴ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 46/182, Annex I, par. 3.

⁵⁵ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 46/182, Annex I, par. 5.

önemi bir kez daha ifade edilmektedir. Bu karar insani yardımın temel ilkelerinin ilk kez BM Genel Kurul kararlarında yer alması açısından da önem taşımaktadır.

İnsani yardımların temel ilkelere ve insancıl hukuk normlarına uyumlu biçimde hayata geçirilmesi gerekliliği 1996 tarihli, 51/194 sayılı BM Genel Kurul kararında⁵⁶ daha güçlü bir dille tekrarlanmıştır. 2003 yılındaki 58/114⁵⁷ sayılı Genel Kurul kararında ise, 1996 yılında yayımlanan kararda yer alan üç insani ilkeye bağımsızlık ilkesini de ekleyerek, insani yardımların “tüm siyasal, mali, askeri baskılardan bağımsız”⁵⁸ tutulması ve baskı altında olmadan yalnızca insani ihtiyaçlara göre yapılmasının önemine vurgu yapılması, insani yardım ilkelerinin tamamının Birleşmiş Milletler tarafından benimsendiğini göstermektedir.

İnsani yardım ilkelerine hukuki zemin oluşturacak bir başka önemli dayanak ise 1986 tarihli Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua'da Militer ve Paramiliter Faaliyetler konulu davaya ilişkin kararıdır.⁵⁹ Nikaragua Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Nikaragua'da ayaklanan hükümet karşıtı paramiliter gruplara yardım ederek, içişlerine karıştığı ve egemenlik ilkesine uymadığı gerekçesiyle, uluslararası örf ve adet kurallarını ihlal ettiğini iddia etmiştir. Nikaragua Hükümeti'nin başvurusunu haklı bulan Uluslararası Adalet Divanı, Amerika Birleşik Devletleri'nin silahlı gruplara yaptığı silah, mühimmat, para ya da eğitim yardımını devletlerin egemenliği ve iç işlere müdahale etmeme ilkesinin ihlali olarak kabul ederken, yapılan insani yardımları hukuka aykırı bulmamıştır.⁶⁰ Kararda ayrıca yapılan insani yardımların devletlerin içişlerine karışmak olarak algılanmasının önüne geçilmek isteniyorsa, Kızılhaç teşkilatının amaçları doğrultusunda ve ayırım gözetilmeden yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu karar uluslararası olmayan nitelikteki çatışmalarda insani ilkelere uygun yapılan yardımların devletlerin egemenliğine bir tehdit oluşturmadığını vurgulaması açısından önemli bir emsal oluşturmuştur.

Yukarıda değinilen sözleşme ya da hukuki kararların insani yardım ilkeleri açısından kapsayıcı olmadığını, fakat bu ilkelere yasal bir çerçeve sağlaması açısından hak temelli insani

⁵⁶ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 51/194, *Strengthening of the coordination of emergency humanitarian assistance of the United Nations* (10 Şubat 1997), <https://undocs.org/en/A/RES/51/194>.

⁵⁷ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 58/114, (5 Şubat 2004), *Strengthening of the coordination of emergency humanitarian assistance of the United Nations* <https://undocs.org/A/RES/58/114>.

⁵⁸ **Bouchet-Saulnier**, age, s. 164.

⁵⁹ *Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua* (Nicar. v. U.S.), 1986 I.C.J.14, 181 (June 27), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/9973.pdf> (Erişim tarihi: 10 Ekim 2018).

⁶⁰ *Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua* (Nicar. v. U.S.), 1986 I.C.J.14, 181 (June 27), par. 239-245.

yardımlarının savunulabilmesi için önemli köşe taşları olarak ele alındığını belirtmek önemli olacaktır. İnsani yardımların ortaya çıkışı ve hukuki temeline dair bu kısa arka plan bilgisinden sonra ilkelerin kapsamı ortaya konulacaktır.

1.2.1. Temel İnsani Yardım İlkeleri

1.2.1.1. İnsanilik

Daha önce de belirtildiği gibi günümüzde insani yardımın evrensel olarak tanınan dört ilkesi bulunmaktadır. Bu ilkelerden insanilik, yardım örgütlerinin müdahalelerinin veya yardım eyleminin tek belirleyicisinin insancıl düşünce olduğunu ve insani yardımın odağının insan ve onun temel ihtiyaçları olması gerekliliğini ahlaki bir yükümlülük olarak tanımlar.⁶¹ İnsani yardım insanlığa hizmet amaçlı bir faaliyet olarak kabul eden bu yaklaşıma göre, afetler sonrasında yapılan yardımların tek amacı insanların yaşadığı acıları durdurmaktır, dolayısıyla insani yardım müdahalelerinin belirleyeni temel insani ihtiyaçların bulunması koşuludur. Temel ihtiyaç olarak belirtilen kapsamda yalnızca fiziksel ihtiyaçların karşılanması ve insan hayatının kurtarılması değil, insanlık onurunun korunması da yer alır. Bu amaçla afetten etkilenmiş topluluk üyelerine yapılan yardımların onur kırıcı biçimde gerçekleştirilmemesi, fiziksel ve psiko-sosyal ihtiyaçlarının bir arada değerlendirilerek güçlendirici müdahalelerin yapılması, kişilerin kültürel ve dini hassasiyetlerine uygun bir insani yardım çalışmasının örgütlenmesi de esastır.

İnsan hakları ve insani yardım bağlamında insanilik ilkesinin dayanak noktası Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde de korunan eşitlik ve insan onuru kavramlarıdır. Bütün insanların onur ve haklar bakımından eşit doğduğu (Madde 1), hiç kimseye onur kırıcı davranışlarda bulunulamayacağı (Madde 5) ve herkesin onurlu bir yaşam için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahip olduğu (Madde 23) ortak kabulü, insancıl hukukun olduğu gibi insani yardım ilkelerinin de temel dayanağıdır. İnsan hakları hukukunun da korumaya aldığı onurlu bir yaşam hakkı için vazgeçilmez bir koşul olan insanilik ilkesi insan hakları savunuculuğu ve insani yardım hareketinin neden birbirinden ayrı ele alınamayacağını da ortaya koymaktadır.

⁶¹ Bouchet-Saulnier, age, s. 164.

İnsan haklarını gözeten insani yardım uygulamaları hem yardımların kapsamı hem de bu yardımların sağlanma biçiminin hak temelli olmasını ve nihai amacın etkilenmiş toplulukların ihtiyaçlarının giderilmesi ve kriz öncesi durumlarına döndürülmesinin yanı sıra yeni mağduriyetler yaratmadan ve ihtiyaç sahiplerinin muhtaç rolünü pekiştirmeden onları hak sahibi olarak tanımayı gerektirmektedir. Krizler nedeniyle temel ihtiyaçlarından mahrum kalan kişi ve toplulukların aynı zamanda temel haklara erişimlerinin de olumsuz etkilendiği akılda tutularak insani yardım almanın temel haklara ve hizmetlere erişimin bir koşulu olduğu unutulmamalıdır.

1.2.1.2 Ayrım gözetmeme

Ayrım gözetmeme ilkesi hem insani yardımın din, dil, ırk, milliyet, etnik kimlik, cinsiyet ve benzeri sebeplerle ayrımcılık yapılmadan gerçekleştirilmesini, hem de bu yardımın afetin boyutları ve insani ihtiyaçların aciliyeti ile doğru orantılı bir şekilde karşılanmasını içerir.⁶² İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 2. maddesinde, Bildirge kapsamındaki haklardan ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi inanç veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin herkesin yararlanma hakkına sahip olduğu ifade edilir. İnsani yardım kuruluşları ayrım gözetmeme ilkesi doğrultusunda hem afetten etkilenmiş bir bölgedeki ihtiyaç sahibi bütün grupların yardıma erişimini güvenceye almak hem de yardım programlarını oluştururken etkilenmiş bölgenin siyasi, dini, etnik ve benzeri herhangi bir özelliğinin etkisi altında kalmadan karar verme sorumluluğunu taşımaktadır. Ayrım gözetmeme ilkesi, insanlık ilkesinin de temelini oluşturan eşitlik ve insani yardımın tek belirleyici unsurunun insani ihtiyaç olması zorunluluğunu güçlendiren bir ilkedir. Buna göre afetten etkilenmiş bölgede yaşayan kişi ve grupların kim olduğu, hangi siyasi görüşe yakın olduğu, dini inanç ya da inançsızlıkları gibi özelliklerine göre yardımlara erişemedikleri operasyonlar insan hakları temelli insani yardım çalışmaları olarak kabul edilemeyeceği gibi, ileriki bölümlerde görüleceği gibi var olan insan hakkı ihlallerini derinleştirme riski taşımaktadır.

İnsani yardım uygulamalarında ayrım gözetmeme ilkesinin hayata geçirilebilmesi için etkilenmiş toplulukların içinde halihazırda var olan ayrımcılık türlerinin yardım çalışmalarıyla yeniden üretilmemesi büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecek

⁶² **J remie Labb , Pascal Daudin**, Applying the humanitarian principles: Reflecting on the experience of the International Committee of the Red Cross. International Review of the Red Cross, Cambridge, 2015, 97 (897/898), 183-210. Principles guiding humanitarian action, s. 187.

olan insani yardım süreçlerine katılım mekanizmalarının etkinliği tam da bu nedenle son derece kritiktir. Yardım ihtiyacının tanımlanması ve krizden en çok etkilenen kişi ve grupların belirlenmesi süreçlerinde etkilenmiş topluluk içerisindeki güç ilişkilerinin dikkate alınmadığı yardım müdahalelerinin insani ilkelere uyumlu olduğunu söylemek mümkün değildir.

1.2.1.3 Tarafsızlık

Tarafsızlık ilkesi insan kaynaklı afetlerde, yani çatışma ve savaş durumlarında, insani yardım kuruluşlarının çatışan taraflardan herhangi birinin tarafında olmaması ve siyasi ya da dini bir pozisyon almamasını içerir. Bu da ayırım gözetmeme ilkesinin hayata geçirilebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Kızılağaç ve STK'lar için hazırlanan ve geniş kabul gören 1994 tarihli Davranış Kuralları⁶³ metninde de yer alan tarafsızlık ilkesi; “yardımın herhangi bir siyasi ya da dini duruşu güçlendirmek amacıyla kullanılmaması” olarak tanımlanmaktadır. Hareketin yedi temel ilkesi kapsamında ele alınış biçimine göre ise tarafsızlık “herkesin güvenini sağlamak” amacına hizmet eder. Bu ilke aynı zamanda insani yardım örgütlerinin varlık sebebi olan insanların acılarını dindirme amacına ulaşabilmelerini sağlayan da bir ön koşul olarak önem taşımaktadır. Bu ilkenin hayata geçirilemediği durumlarda insani yardım örgütleri ya sadece çatışmanın bir tarafındaki etkilenmiş gruplara hizmet götürebilmekte ya da taraflı davrandıkları gerekçesiyle yardıma ihtiyacı olan bölgelere ulaşımını engellenerek tamamen pasif hale getirilebilmektedir.

İnsani yardım kuruluşlarının tarafsızlık ilkesi bağlamında alacakları tutum krizden etkilenmiş bölgelere ulaşabilmeleri için önemli bir zorunluluk olduğu gibi bazı durumlarda çatışmalardan etkilenen kişiler için insani yardım faaliyetlerinin sorgulanmasına da neden olabilmektedir. İnsani yardım ilkelerinin uygulanmasını Uluslararası Kızılağaç Komitesi üzerinden inceleyen Labbé ve Daudin, insani yardım operasyonlarının her zaman politikleştirilmiş ortamlarda gerçekleştiği ve bu sebeple siyasi amaçlar için kullanılmaya açık olduğu kabulünden yola çıkarak bu ilkelerin uygulanmada yaratabileceği sorunların değerlendirilmesinin gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁴ Bu bağlamda tarafsızlık ilkesinin önemini yanı sıra bu ilkeyi uygularken

⁶³ Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and Non-Governmental Organizations (NGOs) in Disaster Relief, <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-1067.pdf> (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2017).

⁶⁴ Labbé, Daudin, age. s. 184-185.

ortaya çıkabilecek gerilime de dikkat çekerek çatışmadan etkilenmiş ve insani yardım alan kişilerin, aynı yardımın ‘düşmanlarına da’ yapıldığını bilmelerinin insani yardım aktörlerine olan güvenlerinin sarsılmasına yol açabileceğini belirtmektedirler.⁶⁵ Bu, insani yardım kuruluşlarının ihtiyaç sahibi bölge ve topluluklara erişimini engelleyebilecek kadar önemli bir risktir. Ayrıca günümüzde birçok insani yardım aktörü tarafından hak temelli bir insani yardımın parçası olarak kabul edilen savunuculuk çalışmaları da insani yardımın tarafsızlığı ilkesiyle çelişkili görülebilmektedir. Özellikle çatışmadan kaynaklı ortaya çıkan krizlerde insani yardım kuruluşları çatışmanın durdurulması ve yaşanan hak ihlallerinin son bulması için taraflara yönelik savunuculuk çalışmaları yürütmekte, dolayısıyla taraf olmak durumunda kalabilmektedirler. Tarafsızlık ve bağımsızlık ilkelerinin uygulamasıyla ilgili tartışmalara yer verdiği makalesinde Mierop “mağdurun tarafı tutulduğu sürece” savunuculuğun tarafsızlık ve bağımsızlık ilkeleriyle çatışmadığını ileri sürmektedir.⁶⁶ İnsani yardım örgütlerinin bu gibi durumlarda nasıl bir sorumluluk üstlenmesi gerektiğine dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. STK’ların savunuculuk rolünün incelendiği bölümde detaylı ele alınacak olan bu tartışma insani yardım alanında farklı kurumsal pozisyonların da ortaya çıkması açısından oldukça önemlidir. Tarafsızlığın savunuculukla bir arada yürütülemeyeceğini ve yardım örgütlerinin rolünün ihtiyaç sahiplerine yardımların ulaştırılmasıyla sınırlı olduğunu savunanlar olduğu gibi, kriz bölgelerinde çalışırken şahit olunan insan hakları ihlallerine sessiz kalmanın tarafsızlık ilkesiyle çeliştiği görüşünde olanlar da vardır. Büyük çaplı insan hakları ihlallerine şahit olan insani yardım kuruluşlarının durumu yalnızca insan hakları örgütlerine bildirmekle yükümlü olmasını insani yardım kuruluşlarının her birinin sorumluluğunu görünmezleştirdiğini iddia eden Sınır Tanımayan Doktorlar örgütünden Saulnier; ‘isyankâr insancılık’ kavramını ortaya atarak, insani yardım örgütlerinin şahit oldukları hak ihlalleriyle ilgili ses çıkarmalarının insani yardım faaliyetlerinin kalitesinin artması açısından da önemli olduğunu savunmaktadır. Çatışma bölgelerindeki insani yardım faaliyetlerinin çatışmanın taraflarından biri tarafından engellendiği ve bu bölgelere yardımın götürülemediği durumlarda tarafsızlık ilkesi sessiz kalmaktan dolayı tehlikeye girdiğinden, insani yardım aktörlerine düşen sorumluluğun uluslararası kamuoyuna önündeki

⁶⁵ Labbé, Daudin, age. s. 194.

⁶⁶ Ed Schenkenberg van Mierop, Coming clean on neutrality and independence: The need to assess the application of humanitarian principles, International Review of the Red Cross, Cambridge, 2015, s. 301.

engelleri açıkça duyurma olduğunun altını çizmektedir.⁶⁷ İnsan hakları temelli insani yardımın mümkün olabilmesi için önerilerin tartışılacağı üçüncü bölümde insan yardım kapsamında hak ihlallerinin izlenmesi ya da şahitlik üzerinden savunuculuk çalışmalarının yapılması konusu daha detaylı olarak ele alınacaktır.

1.2.1.4. Bağımsızlık

Tarafsızlık ilkesiyle yakından ilgili olan bağımsızlık ilkesi ise ihtiyaçların belirlenmesi ve insani yardım operasyonuna dair kararların alınmasında insani yardım kuruluşlarının özerk davranabilmesini güvence altına alır. Siyasi ya da dini aktörlerden bağımsız olmadan tarafsızlığını koruyabilmek insani yardım aktörleri için neredeyse imkânsızdır. Her ne kadar bu çalışmanın kapsamını aşılıyor olsa da insani yardımın finansmanının da ilkelerin hayata geçirilmesi konusunda büyük rol oynadığını akılda tutmak gerekmektedir. İnsani yardıma aktarılan ve her yıl giderek artan paranın⁶⁸ büyük bir bölümünün devletler tarafından sağlanıyor olması yapılan yardımların dış politikanın aracı olarak kullanılması riskini ortaya koymaktadır. Bir sonraki bölümde detaylandırılacak olan Kızılhaç ve STK'lar için Davranış Kuralları, tam da bu riski ortadan kaldırma çabasıyla, yapılan yardımın belli bir siyasi ya da dini görüşü savunmak ya da hükümetlerin dış politikalarının aracı olmak amacıyla kullanılmayacağını taahhüdünü kurallarına dâhil etmektedir.

İnsanilik, tarafsızlık, ayırım gözetmeme ve bağımsızlık ilkelerinin kültürden ya da koşullardan bağımsız evrensel olarak uygulanabilir olduğunu savunanlar olsa da bu ilkelerin tarihsel bir kırılma noktasında ortaya çıktığını ve insaniliğin ortaya çıkışından itibaren var olan ve ona içkin ilkeler olmadığını akılda tutmak gerekiyor.⁶⁹ İnsani yardım ilkelerini uygulamak kendi başına bir amaç olmamakla birlikte, insani yardım aktörlerini ticari, siyasi ya da askeri aktörlerden ayıran temel faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁰ Bu ilkelerin uygulanıp uygulanmadığının ölçütü ise zaman içerisinde insani yardım aktörlerinin oluşturdukları kural ve standartlardır. İnsani

⁶⁷ **Françoise Bouchet-Saulnier**, Between humanitarian law and principles, The principle and practices of “rebellious humanitarianism”, MSF Internal Activity Report, Haziran 2000. <https://www.msf.fr/sites/default/files/2000-06-01-SaulnierVA.pdf> (Erişim tarihi: 9 Temmuz 2017).

⁶⁸ 2017’de İnsani yardıma aktarılan para 27,3 milyar doları bulmuştur. Global Humanitarian Assistance Report 2018, s. 10. <http://devinit.org/wp-content/uploads/2018/06/GHA-Report-2018.pdf> (Erişim tarihi: 5 Temmuz 2018).

⁶⁹ **Bennett**, age, s. 5.

⁷⁰ **Mierop**, age, s. 296.

yardımda hak temelli yaklaşımların hayata geçirilmesi ve norm haline gelmesi için bu kural ve standartların temel insani ilkelerle bağının insani yardım alanındaki bütün paydaşlar tarafından anlaşılıyor olması büyük önem taşımaktadır.

1.3. İnsani Yardım Standartları ve Temel İnsani Yardım İlkeleriyle İlişkisi

İnsani krizler, birey ve topluluklarının normal yaşamlarını kesintiye uğratması ve fiziksel, ekonomik ya da sosyal güvence ağlarını zayıflatması nedeniyle insan haklarının da tehdit altında olduğu dönemlerdir; bu sebeple afet sonrası insani yardım, acil ihtiyaçların karşılanması yanı sıra insan onurunu koruması ve temel haklara erişimi sağlayacak bir mekanizmaya dönüşmektedir. Örneğin insan onuruna yaraşır bir biçimde yaşamak için gerekli olan barınak, yiyecek ve temiz suya ve sağlık hizmetlerine erişim gibi insani yardım faaliyetleri, sıklıkla mağdurlara yapılan hayırseverlik işleri olarak algılanıyor olsa da hak temelli bir insani yardım anlayışına göre, afetten etkilenmiş kişilerin insan haklarına erişimlerini sağlama çabasını içermektedir. Bu haklara erişimin sağlanması insani yardımın temel ilkelerinden olan insaniliği savunmak anlamına da gelmektedir.⁷¹

1990'lı yıllarda Bosna Savaşı sonrasında insani yardım çalışmalarına katılan kurumların sayısındaki artış ile birlikte insani yardımın içeriği ve kapsamının genişlemesiyle, uzun yıllar boyunca kısıtlı sayıda kurum tarafından birbirine benzer programların yürütüldüğü insani yardım alanının çehresi de değişmeye başlamıştır. Buna sebep olan faktörlerden ilki; etkilenmiş toplulukların karmaşık ve artan ihtiyaçlarını gidermek için insani yardım sağlamanın tek başına yeterli olamayacağı fikriydi. İkincisi ise uluslararası kamuoyunun hem niteliksel hem de niceliksel olarak insani yardımdan beklentilerinin artmasıydı.⁷² İnsani yardım ilkelerinin Birleşmiş Milletler'de yürütülen tartışmalarda yer bulması da bu yıllara denk gelmektedir. Bu dönemde insani yardım örgütlerinin krizler karşısında verdikleri başarısız sınavlar, insani yardıma dair sarsılmaz güven algısını yıkarak insani yardımın çatışmalardan etkilenen grupların korunmasında

⁷¹ **Carol C. Ngang**, Transgression of Human Rights in Humanitarian Emergencies: The Case of Somali Refugees in Kenya and Zimbabwean Asylum-Seekers in South Africa, Journal of Humanitarian Assistance, 25 April 2015 <https://sites.tufts.edu/jha/archives/2149> (Erişim tarihi: 5 Ekim 2017).

⁷² **Labbé, Daudin**, age, s. 195.

zaman zaman ne kadar yetersiz kalabildiğini ve bu alana dair yeniden düşünmenin aciliyetini ortaya çıkarmıştır. Acil durum operasyonlarının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmeye zorlanması açısından önemli bir dönüm noktası olan bu süreçte, insani yardım kuruluşları da afet sonrası müdahaledeki rol ve sorumluluklarını sorgulamaya başlamışlardır. Bu deneyimlerin ardından insani yardımın kalite ve standartlarının iyileştirilmesini hedefleyen farklı girişimler ortaya çıkmıştır. Bu bölümde yukarıda bahsedilen insani yardımda kalite ve standartlar geliştirme ve uygulama çabalarından Kızılhaç ve STK'lar için Davranış Kuralları (1994), Sphere Projesi kapsamında geliştirilen İnsani Yardım Sözleşmesi ve Afete Müdahalede Asgari Standartlar (1997), Uluslararası İnsani Hesap Verebilirlik Ortaklığı Standartları-HAP (2003) ve Temel Kalite ve Hesap Verebilirlik İnsani Yardım Standardı-CHS (2014) incelenecektir.

1.3.1 Kızılhaç ve STK'lar için Davranış Kuralları

1990'larla birlikte uzayan ve karmaşıklaşan krizler nedeniyle insani yardım alanı giderek büyümeye başlamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ABD öncülüğünde Irak'a yönelik yapılan uluslararası harekâtın ardından yaşanan kitlesel göçler, Somali krizi, Ruanda soykırımı ve Yugoslavya'da patlak veren savaş sonrası yapılan yardım müdahalelerinin yetersizliği, insani yardım çalışmalarının etkisinin sorgulanmasıyla birlikte standartlaşma ihtiyacını daha da görünür kılmıştır. Ruanda Soykırımına yönelik insani yardım çalışmaları sürerken 1994'te yayımlanan Kızılhaç ve STK'lar için Davranış Kuralları, Kızılhaç ve Kızılay Hareketi ile afet sonrası yardım çalışmaları yürüten STK çalışanlarının davranışlarını belirli kurallarla sınırlandırmayı hedeflemekteydi. Bu kurallar insani yardım operasyonlarının nasıl uygulanacağına dair teknik yönergelerden ziyade, insani yardımın temel ilkeler doğrultusunda yapılması, hedeflenen sonuca etkin bir şekilde ulaşılması ve afetten etkilenen kişi ve topluluklar üzerinde yaratılan etkinin değerlendirilmesine dair kuralları içermektedir. Davranış kurallarının ilki olan insani zorunluluğun⁷³ her şeyden önce geldiği anlayışına göre, “insani yardım alma ve sağlama hakkı, tüm ülkelerin tüm vatandaşlarının faydalanabileceği temel bir insani ilke”⁷⁴ olarak

⁷³ İnsani zorunluluk olarak çevirilebilecek ‘*humanitarian imperative*’ kavramı, nerede olursa olsun insanların yaşadığı acıların dindirilmesi ve bunu yaparken de insanlık onurunun gözetilmesi gerekliliğini belirten insani yardım ilkelerinden insanilik ilkesinin de temelini oluşturan bir kavramdır.

⁷⁴ ICRC Code of Conduct, s. 3. <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-1067.pdf> (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2018).

tanımlanmaktadır. İnsani yardıma ihtiyaç duyulan her yerde bunu sağlama sorumluluğu aynı zamanda insani yardım aktörlerine afetten etkilenmiş kişi, grup ya da bölgelere ulaşmak konusunda görev vermektedir. Özellikle son bölümde insan hakları temelli insani yardım için savunuculuk kapsamında detaylandırılacak olan insani yardım diplomasisi, insani zorunluluk ilkesi gereğince yürütülmektedir. Kriz sonrası ihtiyacın bulunduğu yere yardım götürme görevi, insani zorunluluğun ve dolayısıyla insanlık ilkesinin davranış kurallarına bir yansımasıdır. Davranış Kuralları'nın ikinci maddesi, ayırım gözetmeme ve tarafsızlık ilkelerine atıfta bulunarak “yardıma dair önceliklerin yalnızca ihtiyaçlar temelinde” belirleneceğinin altını çizmektedir. İnsan yaşamının koşullardan bağımsız olarak her yerde değerli olduğunun vurgulandığı bu madde, insani zorunluluğun kapsamını belirlemesi açısından da önem taşımaktadır.

Davranış kurallarının üçüncü ve dördüncü maddeleri, yapılan yardımın belli bir siyasi ya da dini görüşü savunmak ya da hükümetlerin dış politikalarını desteklemek amacıyla kullanılmayacağını taahhüt etmektedir. İnsani yardımın yalnızca afetten etkilenmiş birey ve toplulukların ihtiyaçlarına göre sağlanacağını garanti altına alan bu madde, özellikle hükümetlerin insani yardıma ayırdıkları kaynakların artmasıyla giderek daha da tehdit altında bulunan bağımsızlık ilkesini korumak adına oldukça önemlidir. İnsani yardım örgütlerinin finansal kaynaklarını çeşitlendirme çabaları da bu dönemde aynı nedenle artmıştır.

İnsani yardım çalışmalarının başarısızlıkla –ve hatta çoğu zaman yardım ulaştırılan kişi ya da bölgelere doğrudan veya dolaylı olarak zarar vererek– sonuçlandığı örneklerin fazlalığı, yardım sağlanan topluluk ve coğrafyaya dair bakışın da değiştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Davranış kurallarının beşinci maddesi “kültür ve geleneklere saygı göstermeyi” zorunlu kılarken, altıncı madde “afete müdahalenin yerel kapasiteler üzerine kurulması için çabalanması gerektiğini” vurgular. Özellikle karmaşık ve uzayan insani krizlere yönelik yapılan uluslararası yardımların yerel kaynakları etkisiz hale getirmesi, afetten etkilenen kişileri yardımlara bağımlı hale getirmesi gibi istenmeyen zararlara neden olabilmektedir. Yerel kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik bu taahhüt, insani yardım kuruluşlarının yardım yaparken uzun vadede zarar vermemeye yönelik adımları da hesaba katmalarını gerektirmektedir. Yerel kapasitenin güçlendirilmesi amacıyla insani yardım aktörleri, yerel STK'larla çalışmayı, insan kaynağını müdahalenin yapıldığı bölgeden insanlarla sağlamayı, yerel malzemeler satın alarak ve yerel şirketlerle çalışarak afetten etkilenmiş bölgeyi desteklemeyi taahhüt etmektedir. Afet bölgelerinde

var olan yerel kapasitenin kullanılması yapılacak yardımların bölgenin var olan siyasi ve sosyolojik yapısıyla uyumlu bir şekilde programlanmasına yardımcı olması açısından da önemlidir. Bununla birlikte, ayırım gözetmeme ilkesi bağlamında dikkat çekilen risk, yerel kaynakların kullanımını yaklaşımında da dikkate alınmalıdır. Uluslararası insani yardım aktörleri krizden etkilenmiş kişi ve toplulukların kapasitelerini değerlendirerek yardım çalışmalarını planlarken, toplulukların içinde görece güçsüz konumda olan ve yeterince temsil edilmeyen kişilerin de dahil edildiği bir süreç yürüttüklerinden emin olmalıdırlar. Aksi halde belli grupların yardımlara erişemediği ve yerelde var olan dışlayıcı mekanizmaların güçlenmesine sebep olan bir yardım müdahalesi gerçekleştirilmiş olacaktır.

Davranış kurallarında insani yardım ilkelerinin insan onurunu tesis etme amacının hayata geçirilmesiyle ilgili maddeler de bulunmaktadır. Yardım ihtiyacı içinde bulunan kişi ve toplulukları muhtaç ve yardımların pasif alıcısı olmaktan çıkarıp, hak sahibi ve insani yardım programlarının aktif paydaşları konumuna getirmeyi hedefleyen katılımcı yaklaşım (Madde 7), afetten etkilenen hedef gruplara karşı sorumluluk ve hesap verebilirlik (Madde 9), “bilgilendirme, tanıtım ve reklam etkinliklerinde afet kurbanlarını umutsuz objeler olarak değil onurlu insanlar olarak tanıtılması” (Madde 10) gibi kurallar, insani yardım aktörlerinin yardım sağladıkları gruplara olan yaklaşımda çok önemli bir kırılmaya işaret etmektedir. Kızıllaç ve STK’lar için Davranış Kuralları’nın ortaya çıkışının onuncu yılında kuralların hayata geçirilmesiyle ilgili kapsamlı bir değerlendirme sunan Peter Walker, insani yardım kuruluşlarının donörlerine ya da kuruluş ilkeleri doğrultusunda kendi iç yönetim kademelerine hesap verebilirliği çok daha önceden gündemlerine almış olduklarını, fakat faydalanıcılara karşı hesap verebilirlik kavramının 1990’larda ortaya çıkan bir tartışma ve ihtiyaç olduğuna dikkat çekmektedir.⁷⁵ Hesap verebilirliğin krizlerden etkilenen grupları da kapsaması, bu kişilerin hak sahibi olarak tanınmaya başlanması anlamına geldiğinden, hak temelli insani yardım açısından çok önemli bir adımdır.

Yukarıda değinilen insani yardım kuruluşlarının başarısız sınavlar verdikleri örneklerden Ruanda Soykırımı’nın, insani yardım alanında bir tür varoluş krizine⁷⁶ yol açmasıyla birlikte çok uluslu bir girişim olarak ortaya çıkan Ruanda’ya Yapılan Acil Yardım Ortak Değerlendirme

⁷⁵ **Peter Walker**, Cracking the Code: the genesis, use and future of the Code of Conduct, *Disasters*, London, 2005, 29(4): 323–336, Overseas Development Institute, 200, s. 326.

⁷⁶ **Bennett**, age, s. 16.

Raporu⁷⁷, o tarihe kadar yürütülen uluslararası insani kriz müdahaleleriyle ilgili yapılmış en kapsamlı değerlendirme olarak kabul edilmektedir. Günümüzde hak temelli insani yardım çerçevesinin temellerini oluşturan birçok girişimin ortaya çıkmasına da öncülük eden raporda yer alan önerilerden biri, afetten etkilenmiş grupların profesyonel ve standartlaşmış hizmetlere erişimini sağlayabilmek için önerilen STK akreditasyon sistemidir. Bu öneri o dönem insani yardım alanında çalışan büyük STK'ların insani yardım standartları geliştirmek için çalışmalarına başlamasına ön ayak olmuş ve İnsani Yardım Sözleşmesi ve Afete Müdahalede Asgari Standartların geliştirilmesi amacıyla 'Sphere Projesi' olarak bilinen ortak çalışma doğmuştur.

1.3.2. İnsani Yardım Sözleşmesi ve Afete Müdahalede Asgari Standartlar

Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin kuruluşundan bu yana başta Kızılhaç ve Kızılay ulusal toplulukları olmak üzere insani yardım sağlayan bütün kuruluşlar için afet sonrası yardımlarla ilgili bir rehber oluşturma fikri gündemde olmasına rağmen, bununla ilgili ilk somut çaba ilk versiyonu 1982'de yayımlanan UNHCR Acil Durum El Kitabı olmuştur.⁷⁸ Fakat Kızılhaç Davranış Kurallarına dair ilk uygulamalar ile Ruanda Değerlendirme Komisyonunun raporlarının ortaya koyduğu sonuçlar⁷⁹, insani yardımın hak temelli olması için yardım kuruluşlarının daha güçlü bir irade ortaya koyması ve insani yardım uygulamalarının farklı alanlarında standartların belirlenmesi ihtiyacını daha görünür hale getirmiştir. 1997 yılında insani yardım alanında çalışan sivil toplum kuruluşları ile Kızılhaç/Kızılay Hareketi bir araya gelerek insani yardım sağlanmasında öncelikli olan bazı alanlarda evrensel asgari standartlar dizisini geliştirmek üzere⁸⁰ Sphere adlı projeyi başlatmıştır. Bu proje kapsamında temel çıkış noktası insani yardımın etkinliği ve hesap verebilirliğini arttırmak olan İnsani Yardım Sözleşmesi ve Afete Müdahalede Asgari Standartları ile Koruma İlkelerini içeren Sphere rehberi 2011 yılında geliştirilmiştir. Günümüzde insani yardım alanında en geniş anlamda kabul gören standartlardan olan Sphere rehberi, insani yardımın hak temelli ve afetten etkilenmiş toplulukların katılımını esas alan bir yaklaşımla gerçekleştirilebilmesi için çok önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Sphere projesinin

⁷⁷ The Joint Evaluation of Emergency Assistance to Rwanda (JEEAR): Study III Principal Findings and Recommendations, Relief and Rehabilitation Network, Overseas Development Institute, Londra, Haziran 1996.

⁷⁸ UNHCR Emergency Handbook, <https://reliefweb.int/report/world/unhcr-emergency-handbook> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2017).

⁷⁹ JEEAR 11, 13 ve 24 no'lu tavsiyeler.

⁸⁰ Sphere Projesi, İnsani Yardım Sözleşmesi ve İnsani Yardımda Asgari Standartlar, Baskı 2011, s. 20.

evrensel anlamda kabul görmesini ve günümüzde de uygulanmaya devam etmesini sağlayan en önemli özelliği kurumlar arası iş birliğinin en yüksek düzeyde olduğu standartlaşma girişimi olmasıdır. STK'lar, Kızıllaç/Kızılay Hareketi, BM kuruluşları, akademik kurumlar ve hükümet kuruluşları olmak üzere toplam 228 örgütün, 800 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen sözleşme ve standartların hazırlık süreci 10 farklı hükümet tarafından finanse edilmiştir.⁸¹

İnsani yardımın temel ilkeleri olan insanilik, ayırım gözetmeme, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerini dayanak alan Sphere projesi “afetten ya da çatışmadan etkilenen insanların onurla yaşama haklarının olduğu” ve “afet ya da çatışmalardan dolayı insanların acı çekmesini en aza indirmek için mümkün olan tüm tedbirlerin alınması gerektiği” kabulüne dayanmaktadır.⁸² Sphere Projesi insani yardım örgütlerinin çalışmalarının daha profesyonelleşmesini amaçlar ve su temini ve temizlik, beslenme, gıda yardımı, barınma ve sağlık hizmetlerini kapsayan beş öncelikli alandaki temel ihtiyaçlarla ilgili asgari standartları içerir.⁸³ Sphere Projesi kapsamında geliştirilen Koruma İlkeleri ve İnsani Yardımın Asgari Standartları'nın yasal temelini İnsani Yardım Sözleşmesi oluşturur. 2011 yılında Sphere Projesi kapsamında hazırlanan İnsani Yardım Sözleşmesi, afetten ya da çatışmadan etkilenen bütün insanların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmek için korunma ve yardım alma hakkına sahip olduğu görüşünü yansıtmaktadır⁸⁴ ve “Sphere’i uygulayan tüm insani yardım kuruluşlarının aynı ilkeleri benimsemeleri için bir taahhüt niteliğindedir.”⁸⁵

Doğuştan gelen ve başkasına devredilemez olan insan hakları, İnsani Yardım Sözleşmesi'nin de hukuki çerçevesini oluşturmaktadır. İnsani yardımın ayırım gözetmeden, bağımsız, tarafsız, şeffaf ve hesap verebilir şekilde yapılması gerekliliğine vurgu yapan Sözleşme, insani yardım ilkelerini dayanak olarak almaktadır. İnsani Yardım Sözleşmesi kapsamında ele alınan koruma ilkeleri, afet ya da çatışmalardan etkilenen toplulukların korunması ve temel haklarının güvenceye alınmasında insani yardım sağlayan kurumların sorumluluklarını belirlemektedir. Bu koruma ilkeleri İnsani Yardım Sözleşmesi'nde belirtilen, uluslararası insancıl hukuk, insan hakları hukuku ve mülteci hukukunda da yer alan onurla yaşama, insani yardım alma

⁸¹ **Lola Gostelow**, *The Sphere Project: The Implications of Making Humanitarian Principles and Codes Work*, Disasters, London, 1999, 23(4): 316-325, s. 318.

⁸² Sphere Projesi, age, s. 4.

⁸³ Sphere Projesi, age, s. 36.

⁸⁴ Sphere Projesi, age, s. 28.

⁸⁵ Sphere Projesi, age, s. 20.

ile korunma ve güvenlik haklarının sözleşmeye yansımalarıdır. İnsani Yardım Sözleşmesi, afet ya da çatışma durumlarından etkilenmiş toplulukların hak ve hizmetlere erişiminde temel görev ve sorumluluğun devletlerde olduğunun altını çizerek ulusal kapasitenin karşılamakta yetersiz kalacağı insani yardım ihtiyaçları olduğu durumlarda uluslararası toplumun, bölgesel organizasyonların, BM ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi ve ona bağlı kurumların rollerini tanımaktadır.⁸⁶

Sözleşme, imzacıları olan ya da uygulamasıyla ilgili bir denetim mekanizması bulunan bir belge değildir; Sözleşme maddelerine uymak insani yardım aktörlerinin gönüllülüğü esasına dayanmaktadır. Bu nedenle Sözleşme'ye uyumun 'öz-denetime' tabi olduğunu söylemek mümkündür.⁸⁷ Öte yandan Sözleşme'de yer alan korunma ve güvenlik hakkı kapsamında silahlı çatışmalar sırasında savaşımlar ile sivil halkın ayrı tutulması ve afet ya da çatışma nedeniyle ülkelerinden kaçan insanlar için geri göndermeme ilkelerine, bu alanı düzenleyen uluslararası sözleşme ve metinler üzerinden atıfta bulunmaktadır. Kökenlerini İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Uluslararası İnsancıl Hukuk (1949 Cenevre Anlaşması ve 1977 Ek protokolleri), Mültecilerin Durumu ile İlgili Sözleşmesi'nden alan bu ilkelerin⁸⁸ hukuki bağlayıcılığı önemli bir tartışma konusudur. İnsani Yardım Sözleşmesi'nin insan hakları hukuku, insancıl hukuk, mülteci hukuku ve insani yardım ilkelerini bir araya getirerek insani yardım kuruluşlarının insanlık ve ayırım gözetmeme ilkeleri doğrultusunda hareket etmeleri konusunda bağlayıcı bir belge niteliğinde olduğunu savunan görüşün yanı sıra⁸⁹, bu ilkelere uyumun hukuki sonuçlarıyla ilgili karışıklık olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. İlk olarak sözleşme ile korunan haklara saygı gösterilmesinin kimin sorumluluğunda olduğunun belirsiz olması,⁹⁰ afetten etkilenen kişilerin hak ihlaline uğramaları durumunda kimin sorumlu tutulacağını da tartışmaya açık bırakmaktadır. Krizden etkilenmiş bir bölgede insani yardım faaliyetleri yürütmenin mümkün olup olmadığı, eğer mümkünse insani yardım aktörlerine nasıl bir alan tanınacağı ve bu yardımların ne süreyle gerçekleştirilebileceği -bir sonraki bölümlerde ele alınacağı üzere- çok büyük ölçüde hükümetlerin politikalarına bağlı iken, İnsani Yardım Sözleşmesi'nin insani yardım kuruluşlarının uyma sözünü

⁸⁶ Sphere Projesi, age, s. 21.

⁸⁷ Sphere Project and Minimum Standards, Frequently Asked Questions, Center for Excellence in Disaster Management and Humanitarian Assistance, s. 2 (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2018).

⁸⁸ **Charlotte Dufour Véronique de Geoffroy, Hugues Maury, François Grünewald**, Rights, Standards and Quality in a Complex Humanitarian Space: Is Sphere the Right Tool?, Disasters, London, 2004, 28(2): 124-141, s. 125.

⁸⁹ **Carol C. Ngang**, age.

⁹⁰ **Dufour, de Geoffroy, Maury, Grünewald**, age, s. 129.

verdikleri taahhütlerden oluşması hukuki bağlayıcılık anlamında sorumluluğu belirsizleştirmektedir. Rehberin ana kullanıcıları, “insani yardımı planlama, yönetme ya da uygulama süreçlerinde yer alan”⁹¹ kişilerdir. Fakat afetten etkilenen ya da afet sonrası insani yardım çalışmalarını finanse eden hükümetlerin siyasi iradelerinin bulunmadığı koşullarda insani yardım kuruluşlarının sözleşme ilkelerine ya da asgari standartlara uymalarını beklemek gerçekçi olmayacaktır.

İnsani Yardım Sözleşmesi’nde belirtilen haklar (onurlu yaşama hakkı, insani yardım alma hakkı ile korunma ve güvenlik hakkı) ve insani yardım standartlarını hayata geçirirken izlenmesi gereken ilkeler, Sphere Rehberi’ndeki koruma ilkelerini oluşturur. Bu ilkelerden ilki, insani yardım faaliyetlerinin sonucunda insanların zarar görmemesini sağlamaktır. İnsani yardım terminolojisinde “zarar vermeme” (*do no harm*) olarak geçen bu ilke, insani yardım aktörlerinin temel sorumluluklarından biri olup, yapılacak yardım ya da müdahalelerin sonucunda hiç kimsenin zarar görmemesini sağlamayı ve böyle bir risk oluştuğunu tespit ettiklerinde gerekli önlemleri almayı zorunlu kılmaktadır. Afetten etkilenmiş ihtiyaç sahibi gruplar ile onlara yardım sağlamak üzere afet bölgesinde bulunan insani yardım çalışanları arasında oluşabilecek güç ilişkisinden dolayı ortaya çıkabilecek suiistimaller ya da yerel halkın alışkanlık ve ihtiyaçlarını göznetmeden yapılacak yardımlar sonucu oluşabilecek zararlar ‘zarar vermeme’ ilkesine aykırı uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Bunun dışında yardım çalışmasının yürütüldüğü ortamın güvenli olması, etkilenen insanların kendilerini olası risklerden koruyabilecekleri şekilde güçlendirilmeleri, hassas bilgilerin gizliliğinin sağlanması gibi konularda insani yardım aktörlerinin zarar vermeme ilkesi doğrultusunda dikkatli olmaları gerekmektedir.⁹² Bu ilke, İnsani Yardım Sözleşmesi’nde de “insani yardım sağlamak için yapılan girişimlerin olumsuz etkilerinin de olabileceğinin farkında olarak” bu etkileri en aza indirme taahhüdü olarak yer bulmuştur.

Etkilenmiş kişi ve toplulukların tarafsız şekilde yardımlara erişimlerinin sağlanması, koruma ilkelerinden ikincisini oluşturur. Temel insani yardım ilkeleri kapsamında da yer alan tarafsızlık, 1949 Cenevre Anlaşması ve 1977 Ek protokolleri ve gibi birçok hukuki dayanaktan temelini alır ve uluslararası hukukun bir parçasıdır. Yardım ihtiyacı içinde bulunan toplulukların –herhangi bir yasal statüye sahip olmasalar dahi- insani yardıma erişememeleri, İnsani Yardım

⁹¹ Sphere Projesi, age, s. 5.

⁹² Sphere Projesi, age, s. 34.

Sözleşmesi ile de güvence altına alınan korunma hakkının tanınmaması anlamına gelmektedir, bu nedenle devletlerin bu yardımı sağlayamadığı durumda uluslararası hukuk normları gereğince insani yardım kurumlarının bu yardımı yapması engellenmemelidir.⁹³

Üçüncü koruma ilkesi olan insanların şiddet ve baskıdan kaynaklı fiziksel ve psikolojik zararlara maruz kalmasını önleme ilkesi, etkilenmiş toplulukları tehditlerden korumak için önlemlerin alınmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Başta devletin ve kamu yetkililerinin sorumluluğunda olan bu güvencenin izlenmesi ve ihlallerin raporlanmasında insani yardım kuruluşlarına önemli sorumluluk düşmektedir. Afet sonrası şiddet ya da hak ihlallerine maruz kalma riski daha yüksek olan ‘zarar görebilir’ gruplar için özel tedbirlerin alınması da yine bu koruma ilkesi kapsamında tanımlanır. Ayrıca etkilenmiş grupların kırılganlıklarının yanı sıra öz kaynaklarının ve kapasitelerinin de bulunduğu göz önünde tutularak toplum temelli sosyal destek ya da kendiliğinden yardım denen, toplum içerisinde zaten var olan kaynakların harekete geçirilmesiyle sağlanacak koruma desteği güçlendirici olmasının dışında katılımcı bir insani yardım anlayışı için de büyük önem taşımaktadır.

Dördüncü ilke ise etkilenen grupların haklarını talep etmesine, yardım olanaklarına ulaşmasına ve zarardan korunmasına yardımcı olmayı kapsamaktadır. Bu ilke, hükümetlere afetten etkilenen grupların haklarına saygı gösterilmesi sorumluluğunu verirken, insani yardım kuruluşlarına da bu insanların haklara erişimi konusunda desteklenmesi ve hakların iyileştirilmesiyle ilgili çaba gösterme sorumluluğunu verir. Hak temelli bir insani yardım alanının da oluşturulması ve korunması için son derece önemli olan bu son ilke insan haklarının etkilenmiş grupların korunmasıyla ne derece iç içe olduğunu ortaya koymaktadır.

İnsani Yardım Sözleşmesi kapsamındaki taahhütler ile koruma ilkelerinin insani yardım uygulamalarında nasıl hayat bulacaklarıyla ilgili insani yardım aktörlerinin çalışmalarını standartlaştırmak için gereken yönergeler Sphere standartlarında yer verilmiştir. Bu standartlar asgari ve temel standartlar olarak ikiye ayrılır; asgari standartlar, su sağlama, sanitasyon ve hijyen, beslenme gıda güvenliği ve gıda yardımı, barınma ve gıda dışı yardımlar ve sağlık faaliyetleri gibi hayat kurtarıcı olarak tabir edilen alanlarda yapılacak insani yardım çalışmalarıyla ilgili ulaşılması gereken asgari ölçütleri ve bunları sağlayabilmek için gerekli süreçleri tanımlamaktadır. Temel

⁹³ Sphere Projesi, age, s. 36.

standartlar ise insan merkezli insani yardım, koordinasyon ve iş birliği, değerlendirme, tasarım ve müdahale, şeffaflık ve öğrenme, insani yardım kurumlarının ve çalışanlarının performansı gibi yapılan yardımların içeriğinden bağımsız olarak her türlü insani yardım operasyonu için gerekli olan süreçlere dair kuralları içermektedir. Asgari standartların teknik gerekliliklerini hayata geçirirken insani yardım kuruluşlarının bu temel standartlara uyum göstermesi beklenmektedir.⁹⁴

İlk temel standart olan insan merkezli insani yardım; yapılan müdahalelerin insanların kapasiteleri ve hayatta kalma stratejilerini merkeze alan bir yaklaşımla gerçekleştirilmesini, yapılan yardımlarla ilgili bilgilendirme ve geri bildirim alma mekanizmalarının kurularak yardımın etkinliğinin ölçülmesini gerekli kılmaktadır. Hangi insani yardım türü olursa olsun, hedef kitlenin planlama süreçlerine dâhil edildiği, hesap verebilir bir yardımı hedeflemektedir. Koordinasyon ve iş birliği, çok aktörlü insani yardım alanında yardımların etkinliği, kaynakların boşa harcanmaması ve daha fazla ihtiyaç sahibine ulaşılması için kurumlar arasında iş birliği ve koordinasyonu hedefleyen ikinci temel standarttır. Yapılacak yardımların amacının, kapsamının ve miktarının belirlenmesi için ihtiyaçların analiz edilmesi de değerlendirme başlıklı üçüncü temel standart kapsamında ele alınır. Bu standardın hayata geçirilebilmesi için hem koordinasyon çabalarının hem etkilenmiş nüfusun ve yerel halkın katılımının sağlanmış olması büyük önem taşımaktadır. İhtiyaç analizi ve değerlendirme yardım programlarının oluşturulmasında kilit rol oynarken insani yardım müdahalelerinin hesap verebilirliği ve izleme değerlendirme çalışmaları için de bir başlangıç noktası sağlar. Yardım programlarının tasarımıyla ilgili olan dördüncü standart, yapılacak müdahalenin ihtiyaç temelli bir şekilde belirlenmesini ve bunu yaparken hem var olan riskleri hem de topluluğun kapasitesinin göz önünde bulundurulmasını hedefler. İnsani yardım kurumlarının performanslarının, yapılan çalışmaların şeffaf ve hesap verebilir biçimde izlenerek, yeni insani yardım programlarının öncekilerden çıkarılan dersler doğrultusunda tasarlanması beşinci temel standarttır. Bu standardın hayata geçirilebilmesi için insani yardım kuruluşlarının izleme ve değerlendirme mekanizmalarının bulunması, yardımda hedeflenen kişilerin değerlendirme süreçlerine katılımlarının teşvik edilmesi ve değerlendirmelerin belirli aralıklarla tekrarlanması önemlidir. Altıncı ve son temel standart olan insani yardım çalışanlarının

⁹⁴ Asgari standartların hak temelli insani yardım anlayışıyla bağlantısı Temel Standartlar olduğundan, insani yardım alanındaki teknik standartların tümü bu çalışmanın kapsamının ötesine geçmektedir. Bununla birlikte Sphere Asgari Standartlarında da atıf yapılan, Acil Durumlarda Eğitim için Minimum Standartlar (INEE), Acil Durumlarda Akıl Sağlığı ve Psikososyal Destek rehberi (IASC), İnsani Faaliyetlerde Cinsiyet Rehberi gibi sektörel rehber ve standartların olduğunu belirtmek önemlidir.

performansı, yukarıda bahsedilen Yardım Personelinin Destek ve Yönetiminde İyi Uygulama Kuralları'nı temel alır. Bu standart, çalışanların gerekli bilgi ve becerileri edinebilmesi için kurumlar tarafından desteklenmesini, çalışanlar arasında çeşitliliğin sağlanmasını, insani yardım kuruluşu çalışanların güvenliği ve iyi olma haliyle ilgili olarak iç kural ve süreçleri oluşturulmasını ve çalışanların iş performansları dışında, davranış ve tavırlarıyla ilgili de düzenli denetimlerden geçmesini zorunlu kılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Sphere Standartları'na uyum konusunda herhangi bir merkezi denetim mekanizması ya da olası uygunsuzluklarla ilgili bir yaptırım sistemi bulunmamaktadır. Bununla birlikte rehber, Sphere'e uymanın bütün standartları karşılamak anlamına gelmediğinin altını çizmektedir. "Kurumların standartları karşılama derecesi bazıları kontrolleri dışında olan bir dizi faktöre bağlıdır. Bazen etkilenen insanlara ulaşma güçlükleri, yetkililer ile iş birliği eksikliği standartların karşılanmasını olanaksız hale getirir."⁹⁵ Standartlara erişilemediği durumlarda Sphere rehberi raporlama, analiz ve risk azaltımı çalışmalarının yapılmasını öngörmektedir.

Ortaya çıktığı döneme kadar yapılan insani yardıma yönelik standartlaştırma çabalarının en kapsamlısı olan Sphere birçok eleştirinin de odağı olmuştur. Bunlardan en baskın olanı, Kuzeyli STK'lar tarafından kurgulanan bir proje olması nedeniyle Sphere'in sanayileşmiş ülkelerin yardım anlayışı doğrultusunda oluşturulduğu, kültürel, siyasi ya da güvenlik açısından farklılıkları yok saydığı yönündeki eleştiridir.⁹⁶ Bu eleştiri Sphere Rehberi'nin afetten etkilenen toplulukların yardım süreçlerine anlamlı katılımlarıyla ilgili somut bir öneri ortaya koyamaması nedeniyle bir ölçüde haklı bulunabilir. Fakat insani yardımda, insan haklarını temel alan yaklaşımların yaşamsal bir zorunluluk olduğunun 1990'lardaki insani krizler sonrası ortaya çıktığı düşünüldüğünde, Sphere rehberinin de ilerlemeye ve iyileştirilmeye ihtiyaç duyması anlaşılır bir durum olarak görülmelidir. Uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları çerçevesiyle insani yardım programlaması arasındaki bağları güçlendirme çabalarının en kapsamlısı olan Sphere Projesi, insani yardım ilkeleri ve standartlar arasında bir ilişki kurulmasını sağlamıştır.⁹⁷ Sphere iyi kalite ve standartlarda insani yardımın, geleneksel anlayışta olduğu gibi kurumların iyi niyetlerinden

⁹⁵ Sphere Projesi, age, s. 8.

⁹⁶ **Dufour, de Geoffroy, Maury, Grünwald**, age. s. 126.

⁹⁷ **Gostelow**, age, s. 317.

doğan bir yaklaşım değil, bir zorunluluk⁹⁸ olarak algılanmasını sağlayan bir proje olması açısından da insan hakları perspektifinin insani yardıma uygulanmasında çok önemli bir adımdır.

1.3.3. Uluslararası İnsani Hesap Verebilirlik Ortaklığı (HAP) Standartları

İnsani yardım operasyonlarında hesap verebilirlik ihtiyacı, insani yardımın koşullarına içkin olan yardım eden ve yardım alan arasındaki eşitsiz g ilişkisi sonucunda, insani yardım çalışanlarının sahip oldukları g çıkar amaçlı kullandıkları örneklerin azımsanamayacak boyutlara ulaşmasıyla ortaya ıkmiştır. Sphere Projesi’ne getirilen eleştirilerden de anlaşılacağı üzere, afetten etkilenen topluluklara karşı hesap verebilirlikle ilgili mekanizmaların eksikliği, insan haklarını gözeten bir insani yardım anlayışının önündeki önemli engellerden biri olarak kabul edilmekteydi. Sphere Rehberi’nin sağladığı standartlaşma ihtiyacına işaret eden Ruanda Ortak Değerlendirme Raporu, aynı zamanda hesap verebilirlik ilkesi doğrultusunda insani yardım kuruluşlarının operasyonları kapsamında ortaya çıkabilecek şikyetlerin bağımsız bir otorite tarafından değerlendirilmesi amacıyla insani yardım denetçiliği olarak tanımlanan bir yapının oluşturulmasının önemini de vurgulamaktaydı.

Hesap verebilirlik ve insani yardım kuruluşlarının iç denetim mekanizmalarına dair önemli adımlardan biri, Ruanda Ortak Değerlendirme Raporu Danışma Kurulu’nun bir araya getirdiği fon kuruluşları, Birleşmiş Milletler, Kızılhaç ve STK’ların, 1997 yılında Hesap verebilirlik ve Performans için Aktif ğrenme Ağı’nı (ALNAP)⁹⁹ kurmalarındır. Hesap verebilirlik ve yardımların etkinliğiyle ilgili konulara odaklanarak insani yardım alanının profesyonelleşmesini amaçlayan bu aç yardım çalışmalarının değerlendirilmesi sonucu öğrenme, hesap verebilirlik ve performans gibi alanlardaki gelişmelerin paylaşıldığı için bir forum görevi görmüştür. Aynı yıl İngiltere menşeli insani yardım kuruluşlarının nclğnde People in Aid: Yardım Personelinin Destek ve Yönetiminde İyi Uygulama Kuralları¹⁰⁰ ilk kez yayımlanmıştır. İnsani ilkelerin uygulamaya geçirilmesinde kurumsal irade kadar önemli bir unsur olan yardım kuruluşu alışanlarının

⁹⁸ **Marci Van Dyke, Ronald Waldman**, The Sphere Project Evaluation Report, Ocak 2004, s. 4. http://www.unscn.org/layout/modules/resources/files/Evaluation_report.pdf (Erişim tarihi: 22 Nisan 2018).

⁹⁹ Active Learning Network for Accountability and Performance in Humanitarian Action (ALNAP), <https://www.alnap.org/> (Erişim tarihi: 18 Haziran 2018).

¹⁰⁰ The People in Aid Code of Best Practice in the Management and Support of Aid Personnel, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/DA4AA643ACE54425C1256C6B003B903A-pia-code.pdf> (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2018).

yönetimi ve desteklenmesiyle ilgili de bir çerçeve kural ihtiyacından doğan kurallar dizisi, insani yardım kuruluşlarının başarısının insani yardım çalışanlarına bağlı olduğunu ve insan kaynaklarının kurumların stratejik planlarının ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. O döneme kadar yürütülen insani yardım operasyonlarındaki insan hakları ihlallerinin önemli bir bölümünün insani yardım çalışanlarının davranışlarından kaynaklandığının farkına varılması, hak temelli bir insani yardım yaklaşımını hayata geçirebilmek için kurumların insan kaynakları politikalarının etkili, adil ve şeffaf olması gerekliliğini, çalışanların katılımının önemini ve insani yardım kuruluşlarının çalışanlarına karşı da sorumlulukları olduğunu ortaya koymuştur.

2003 yılında afetten etkilenen kişilere yönelik hesap verebilirliği arttırmak için başlatılan İnsani Yardımda Hesap Verebilirlik Projesi (*Humanitarian Accountability Partnership*), HAP hesap verebilirlik ilkelerini geliştirmiştir. HAP hesap verebilirliği hem görev ve sorumluluk sahibi olarak tanımlanan kişiler, kurumlar ve devletlerin eylemlerinden sorumlu tutulabilmesi, hem de kişiler, kurumlar ve devletlerin insani yardım uygulamalarına dair şikâyet ya da ihlal durumlarını güvenli ve meşru biçimde rapor edebilmeleri olarak tanımlamaktadır.¹⁰¹

İnsani Yardımda Hesap Verebilirlik Projesi, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçları, endişeleri ve kapasitelerine saygı göstermenin hesap verebilirliğin özü olduğu kabulünden hareketle ilk sorumluluğun etkilenen bölgenin hükümetinde olduğunun altını çizmektedir. Buna ek olarak ihtiyaçlar doğrultusunda ve aydınlatılmış rızaları temelinde etkilenmiş kişi ve toplulukların yardım alma hakkını savunmaktadır. HAP Standartlarının ilkeleri ise temel insani dört ilkenin dışında krizden etkilenmiş kişilerin insani yardım çalışmalarıyla ilgili kararlara katılımı, insani yardım kuruluşlarının hem yardım sağladıkları kişilere hem çalışanlarına karşı bakım görevi, tanıklık ve raporlama yükümlülüğü ve şeffaflık gibi ilkeleri beraberinde getirmektedir.

İnsani yardım alanına dair ortaya atılan ilk iç düzenleme mekanizması önerisi olması itibarıyla HAP, hak temelli bir yardımın mümkün olabilmesi için çok önemli adımlardan biridir. Bu ortaklığın içinde yer alabilmek için insani yardım kuruluşlarının sağlamlaştırmakla yükümlü olduğu bazı ölçütler bulunmaktadır. 2010 yılında gözden geçirilmiş olan bu ölçütlere göre; her kuruluş kendi hesap verebilirlik çerçevesini oluşturmak ve yardım sağladığı kişi ve gruplara yönelik taahhütlerini belirlemek ve buna uygun hareket etmekle yükümlüdür. Ayrıca çalışanlarının, insani

¹⁰¹ Agnès Callamard, The HAP and humanitarian accountability, Humanitarian Practice Network, 2003 <https://odihpn.org/magazine/the-hap-and-humanitarian-accountability/> (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2018).

yardımcı çalışmaları kapsamında taahhütlerini yerine getirebilecek yetkinlikte olmasını sağlamak ve oluşturmakla yükümlü oldukları davranış kurallarının bütün çalışanlar tarafından öğrenilmesi ve uygulanmasından da yine insani yardım kuruluşları sorumlu tutulmuştur. HAP kriterleri aynı zamanda faydalanıcılar ve diğer paydaşlarla bilgi paylaşımının sağlanması, katılım araçlarının tanımlanması, etkili ve güvenli şikâyet mekanizmalarının oluşturulması ve deneyimlerden öğrenme ve sürekli iyileştirme için süreçlerin belirlenmesinden de insani yardım kuruluşlarını sorumlu tutmaktadır.

HAP kalite sertifikasını alabilmek için kurumların HAP standartlarına uyduklarına dair denetim süreçlerinden geçerler, bu kapsamda kurumların kâr amacı gütmediklerini kanıtlamaları, yasal olarak kayıtlı buldukları ülkede finansal hesap verebilirlik koşullarını sağladıklarını ispat etmeleri ve hesap verebilirlik çerçevelerini kamusal olarak paylaşmaları gerekmektedir. Sertifikasyon belli bir dönem için verilir düzenli denetimlerle standartlara uyumun devamlılığı sağlanmaktadır.¹⁰² İnsani yardım aktörlerinin ilke ve standartlara uyumla ilgili bağlayıcı bir denetim mekanizmasına tabi olma koşulu getirmesi itibarıyla HAP, kurumların insan haklarına saygılı ve hedef gruplarını da hesap verme süreçlerine dâhil etmeleri anlamındaki ilk kapsamlı çabadır.

1.3.4. Temel Kalite ve Hesap Verebilirlik İnsani Yardım Standardı (CHS)

2000'lerin sonlarına doğru insani yardımda hesap verebilirlik üzerine çalışan girişimlerin sayıca artması, alanda çalışan insani yardım çalışanlarının bu standartlarla ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması ve bundan kaynaklanan tutarlı olmayan uygulamalar nedeniyle standart girişimleri arasında bağlar kurulmaya başlanmıştır. Bunun ötesinde, bu dönemde Haiti ve Pakistan'da yaşanan felaketlerde insani yardım kuruluşlarının hesap verebilirlik açısından son derece zayıf karneleri; 2010 tarihli HAP standartları, People in Aid Yardım Personelinin Destek ve Yönetiminde İyi Uygulama Kuralları ve Sphere Projesi kapsamında belirlenen Temel Standartlar arasında uyumluluğu artırma ihtiyacını doğurmuştur. Bunun sonucunda Humanitarian

¹⁰² The 2010 HAP Standard in Accountability and Quality Management, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/260222E062A32EF085257829005BD6FE-Full_report.pdf (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2018).

Accountability Partnership (HAP), People in Aid ve Sphere, Ortak Standartlar Girişimi¹⁰³ altında bir araya gelerek yardım çalışanlarının standartları uygulamalarını kolaylaştıracak bir çerçeve üzerine çalışmaya başlamışlardır. 2013 yılında gerçekleştirilen ve insani yardım ve kalkınma alanında çalışan 2000'den fazla kişiden toplanan geri bildirimler sonucunda afetten etkilenmiş kişi ve toplulukları merkeze alan ve insani yardım ilkeleri doğrultusunda standartların uyumlulaştırılması ihtiyacı tespit edilmiştir.

Ortak Standartlar Ağı sürecinin sonucunda HAP ve People in Aid kendi uygulamakta oldukları standartların yerine geçecek Temel İnsani Standartları geliştirmek üzere Sphere ekibinin de desteğiyle bir araya gelmişlerdir. İnsani yardım kuruluşlarının krizlerden etkilenmiş topluluklara daha iyi ve etkili hizmet sunabilmesi için uymaları gereken dokuz temel taahhütten oluşan Temel Kalite ve Hesap Verebilirlik İnsani Yardım Standardı (TİS) afetten etkilenen toplulukları insani yardım faaliyetinin merkezine yerleştirmekte ve bu faaliyetleri uygularken temel insan haklarına saygıyı teşvik etmektedir.¹⁰⁴ O güne kadar oluşturulmuş insani yardım standartları ve taahhütlerini bir araya getiren TİS kapsamında, insani yardımın dört temel ilkesi taahhütlere, bu taahhütlere ulaşmak için yapılması gereken faaliyetlere ve insani yardım kurumlarına yüklenen sorumluluklara yansıtılmıştır. Herhangi bir insani yardım kurumunun Temel İnsani Standartlara uyumlu çalıştığını iddia edebilmesi için Temel İnsani Standartlar Birliği¹⁰⁵ tarafından geliştirilen ve yaygınlaştırılan fakat bağımsız bir denetim yapısı olan *Humanitarian Quality Assurance Initiative* tarafından yürütülen 'objektif doğrulama' sürecini tamamlamış olmaları ve sonrasında da yapılan düzenli denetimleri geçmeleri gerekmektedir. Böyle bir denetim mekanizmasının varlığı, kurumların TİS taahhütlerine uyma konusunda sürekli bir çaba içinde olmalarını gerektirmektedir. Bu sayede insani yardım kurumlarının sağladığı hizmet ve desteklerden faydalanan kişilerin de bu kurumları çalışmalarlarıyla ilgili sorumlu tutabilecekleri bir çerçeve sağlanmış olmaktadır.

Temel İnsani Yardım Standartları kapsamında ilkeli, hesap verebilir ve yüksek kalitede insani yardım müdahaleleri için belirlenen standartların ilki; krizden etkilenen topluluklar ve kişilerin ihtiyaçlarına uygun yardımı almalarının sağlanmasıdır. Buna göre insani yardım

¹⁰³ Joint Standards Initiative, <https://corehumanitarianstandard.org/the-standard/history> (Erişim tarihi: 15 Temmuz 2018).

¹⁰⁴ TİS, s. 2.

¹⁰⁵ Core Humanitarian Standards Alliance.

kuruluşları herhangi bir müdahale öncesinde ihtiyaç tespiti, risk değerlendirmesi ile var olan yerel kapasitenin analizini yaptıktan sonra programlarını hayata geçirmeli ve değişen koşullar doğrultusunda da programlamada değişiklikler yapmalıdır. Bu taahhüt TİS'e uyum çabasında olan kurumları ayırım gözetmeden ve yalnızca insani ihtiyaçlar temelinde çalışmalarını yürütmelerini ve bunu sağlayacak iç kontrol sistemlerini geliştirmelerini zorunlu kılması açısından temel insani ilkelerle doğrudan bağlantılıdır. İkinci taahhüt; yapılan yardımların zamanlamasıyla ilgilidir. İnsani yardım müdahalelerinin etkin ve zamanında yapılabilmesi için kurumların kendi kapasite ve sınırlılıklarının farkında olarak programlama yapması, yetersiz kalınan noktalarda başka uzman kuruluşlara yönlendirme yapması ya da bu ihtiyaçların karşılanması için savunuculuk çalışmaları yürütmesi gerekmektedir. Yardımların etkinliği ise sistematik izleme ve değerlendirme çalışmaları ile mümkündür. Krizden etkilenmiş kişi ve grupların insani yardım faaliyetlerinden olumsuz etkilenmemesini ve bu yardımlar sonucunda krize daha dayanıklı (ve daha az risk altında) olmalarını sağlamayı içeren üçüncü taahhüt; programların yerel kapasiteyi güçlendirmeyi hedeflemesini ve insani yardım alanında var olan güç dinamiği nedeniyle faydalanıcılara yönelik istismar, taciz ya da ayrımcılık vakalarının yaşanmaması için gerekli kurumsal politika ve yönergelerin bulunmasını içermektedir. İnsani yardım müdahalelerini yürüten yardım çalışanlarının etkilenmiş birey ve grupların insan haklarını ihlal ettikleri olumsuz örneklerin giderek artması 'zarar vermeme' ilkesi doğrultusunda bir kriterin bu standartlara dâhil edilmesini de zorunlu kılmıştır. Dördüncü taahhüt afetten etkilenmiş kişi ve toplulukların haklarını bilmeleri ve kendilerini etkileyen karar alma süreçlerine katılmalarını sağlamayı içermektedir. İnsani yardımın etkilenmiş grupların tamamının katılımı üzerine planlanması, düzenli ve açık iletişim ile geri bildirim kanallarının bulunması, yapılan yardımların şeffaf ve ayırım gözetmeden sağlanabilmesi için hayata geçirilmesi zorunlu bir taahhüttür. Bunu mümkün kılmak yardım programını hayata geçiren insani yardım kuruluşunun sorumluluğu olarak kabul edilmektedir. Yardımlardan faydalanan hak sahiplerinin erişebilecekleri bir şikâyet mekanizmasının var olmasının ötesinde bu mekanizmanın tasarımı, uygulanması ve takibi aşamalarında da etkilenmiş grupların görüşünün alınması gerekmektedir. Yardımların hedefindeki grupların, kurum çalışanları için bağlayıcı nitelikte olan davranış kurallarını, politika ve uygulama süreçlerini anlamış olmaları bu mekanizmanın işleyişi için büyük önem taşımaktadır. Standartlar kapsamında geri kalan taahhütler yardımların iyi koordine edilmesi, paydaşlar arasında iş bölümü yapılması, insani yardım çalışmalarının sürekli öğrenme süreciyle iyileştirilmesi, kaynakların doğru

kullanımı gibi ilkelere uyumdan çok yapılan müdahalelerin etkinliğine dair kuralları içermektedir. Bu etkin müdahale vurgusunun altında yatan nihai amaç; basit bir maliyet azaltma çabasından çok, sınırlı kaynaklarla en fazla sayıda ihtiyaç sahibine en uygun desteği sağlayabilme amacıdır.

İnsani yardım kavramının doğuşu ve ortaya çıktığı dönemki geleneksel yaklaşımın tarihsel deneyimlerle zaman içinde nasıl insan haklarını temel alan bir anlayışa doğru ilerlediği bu bölümde aktarılmıştır. Bir sonraki bölümde, burada ele alınan insani yardımın ilke ve standartlarına uyumu somut insani yardım müdahalesi örnekleriyle incelenecektir. İlke ve standartların yok sayıldığı ya da uygulamada başarıya ulaşılamayan vakalar üzerinden, ortaya çıkan insan hakları ihlallerinin hak temelli insani yardım yaklaşımıyla bağı ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: UYGULAMADA İNSANİ YARDIMIN İLKE VE STANDARTLARI

Özellikle uzun süren ya da karmaşık insani kriz durumlarında insan hakkı ihlallerinin şiddetlenmesi ve ciddi boyutlara ulaşması riski artmaktadır. İnsan eliyle ortaya çıkan savaş ya da silahlı çatışmalardan kaynaklı krizlerde insan hakları ihlalleri büyük çoğunlukla çatışmanın temelinde yatarken doğal afetlerde de insan haklarının hayata geçirilmesi tehlikeye girebilmektedir. Devletler insani yardım kuruluşlarının afetten etkilenmiş bölgeye erişimini kısıtlayabilmekte, afet sonrası zayıflayan koruma ağları ya da destek mekanizmaları ortadan kalktığında özellikle kriz öncesinde de kırılabilir olan gruplar, hak ihlallerine daha açık hale gelebilmektedir. Bu nedenle insan hakları hem insani yardım programlarının oluşturulması hem de acil durumlarda yapılan koruma çalışmalarının uygulanmasında çok önemli bir yere sahiptir.¹⁰⁶ Bu bölümde insan haklarını gözetilen bir insani yardım yaklaşımını sağlayabilmek için insani ilkeler ve standartların uygulamalara nasıl yansıtılabileceği, bu alandaki farklı aktörlerin rol ve sorumlulukları üzerinden ele alınacaktır.

İnsani yardımın temel iki görevi olan koruma ve yardım görevlerinden ilki etkilenmiş toplulukların haklara erişimine odaklanırken ikincisi kriz sonrası ortaya çıkan ihtiyaçları gidermeye yöneliktir.¹⁰⁷ İnsan onurunu ve temel haklara saygıyı gözetilen bir insani yardım müdahalesi bu iki bileşeni de içermek durumundadır. Temel ilkeler doğrultusunda insani yardıma salt ihtiyaç temelli değil hak temelli olarak yaklaşmak yalnızca insani yardım alanında çalışan STK'ların yükümlülüğü değildir. Temel ilkelerden olan insanilik ilkesi gereğince insani yardım çalışanları nerede, ne zaman ve kim olursa olsun krizden etkilenmiş ihtiyaç halindeki insanlara yardım sağlamakla yükümlü olsalar da bu yükümlülüğü ancak savaşan ve kriz bölgesinde hâkimiyet sahibi olan tarafların çizdiği sınırlar dâhilinde yerine getirebilmektedirler. Aynı şekilde tarafsızlık, bağımsızlık ve ayırım gözetmeme ilkelerine uymak da insani yardım kuruluşları için tarafların izin verdiği kriz bölgelerine erişim izninin çerçevesiyle sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle insani yardım ilkelerinin ve temel insani standartların hayata geçirilebilmesi için insani yardım

¹⁰⁶ Human Rights Guidance Note for Humanitarian Coordinators, Inter-Agency Standing Committee Reference Group on Human Rights and Humanitarian Action – June 2006 https://interagencystandingcommittee.org/system/files/legacy_files/human_rights_guidance_note_for_humanitarian_coordinators.pdf (Erişim tarihi: 12 Nisan 2019).

¹⁰⁷ Ngang, age, s. 2.

kuruluşlarının dışında, devletler, hükümetler arası kuruluşlar, çok taraflı fon sağlayıcı kuruluşlar, çatışan silahlı gruplar gibi aktörlere de önemli ölçüde sorumluluk düşmektedir. Bu aktörlerin sorumluluk ve taahhütleri büyük önem taşımakla birlikte, her bir aktörün rolünü sahip olduğu yetkinin kapsamıyla değerlendirmek gerekmektedir. Bu bölümde insani yardımın insan haklarına uyumlu biçimde gerçekleştirilmesinden sorumlu temel aktörler olan devletlerin, hükümetler arası kuruluşlardan Birleşmiş Milletler'in ve STK'ların sorumluluklarının kapsamı vaka örnekleri üzerinden ele alınacaktır. Çok taraflı fon sağlayıcı kuruluşların rolüne ise STK'ların yardım çalışmalarına verdikleri destek kapsamında değinilecektir. Çatışan silahlı gruplar ise her ne kadar günümüzde insani ilkelere uyması beklenen aktörler olarak kabul edilseler de insan hakları temelli yardım kapsamındaki sorumluluklarıyla ilgili hesap verebilir tutulamadıkları için bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmışlardır.

2.1. İnsan Hakları Temelli İnsani Yardımda Devletlerin Sorumlulukları

Afet sonrasında insani yardım çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve afetten etkilenmiş kişilerin korunmasında birincil sorumluluk devletlerindir.¹⁰⁸ İnsani yardımla ilgili uluslararası hukuki çerçeve de devletlerin ülke topraklarında bulunan sivillerin temel ihtiyaçlarını sağlama sorumluluğunu tanımaktadır.¹⁰⁹ Bu nedenle insan hakları temelli ve ilkelere uygun insani yardımın gerçekleştirilebilmesi için devletlerin yükümlülükleri kritik önemdedir.

İnsani yardımların ilkelere uygunluğu kapsamında devletlerin sorumluluklarının kapsamına geçmeden önce, etkilenmiş kişi ve grupların hak sahibi olarak tanınabilmesi için hesap verebilir bir siyasi otoriteye ihtiyaç olduğu ve bu otoritenin de devletler olduğunu akılda tutmak önemlidir. Özellikle çatışmadan kaynaklı krizler ve beraberinde getirdiği göç hareketleri sonucunda ortaya çıkan insani ihtiyaçların karşılanmasında etkilenmiş toplulukların farklılaşabilecek hukuki statüleri de kritik bir rol oynamaktadır. Bu noktada devletlere düşen temel sorumluluklardan biri de kişilerin statüleri nedeniyle hak ve hizmetlere erişimlerinin önündeki

¹⁰⁸ Özellikle çatışmalardan kaynaklanan insani krizlerde devlet kadar önemli olabilecek bir başka aktör devlet dışı silahlı gruplardır. Devlet dışı silahlı grupların tabii olduğu bağlayıcı bir hukuki çerçeve bulunmadığından bu çalışma kapsamında bu grupların hak temelli insani yardımın gerçekleştirilmesindeki rolü ele alınmayacaktır.

¹⁰⁹ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 46/182, Annex I, par. 1.

engelleri ortadan kaldırmaktır. Bu engellerin kaldırılmadığı durumlarda insanilik ilkesinin hayata geçirilmesi de mümkün olamamaktadır.

İnsani yardım faaliyetlerinin hak temelli ve hesap verebilir olması için yapılan iyileştirme girişimlerinin tarihselliğini ele aldığı makalesinde Lola Gostelow, insan haklarına uygun ve etkin insani yardımın temel ölçütlerini yardım ve koruma faaliyetlerinin zamanlaması, insani erişim ve yetkinlik¹¹⁰ olarak tanımlamaktadır. İnsani yardım ihtiyacının ortaya çıktığı zamanda gecikmeden yardım sağlanmasından ve bu yardım çalışmalarının bir önceki bölümde ele alınan uluslararası standartlara uygun çalışan, yetkin kurum ve kişiler tarafından gerçekleştirilmesinin garanti altına alınmasından devletler sorumludur. Devletlerin kasıtlı olarak yardımları geciktirmesi ya da insani yardım ilkelerine uygun biçimde çalışmayan kurumları yardım operasyonlarına dâhil etmesi, krizden etkilenmiş kişi ve grupların en temel insan haklarının ihlaliyle sonuçlanabilmektedir.

İnsani yardımın insan hakları temelli olarak yapılabilmesi için gözetilmesi gereken diğer ölçüt olan insani erişim ise çatışmalardan kaynaklı insani krizlerin artmasıyla giderek daha da önem kazanmaktadır. “İnsani yardım aktörlerinin yardım ve korunma ihtiyacı olan insanlara, ihtiyaç sahiplerinin de kendi yaşamsal ihtiyaçlarına insani ilkelere uygun biçimde ulaşabilmesi”¹¹¹ olarak tanımlanan insani erişim etkilenmiş grupların temel haklara erişebilmesinin yanı sıra, yardımların temel ilkelere uyumlu biçimde ve etkin olarak sağlanabilmesi için de bir önkoşul olarak kabul edilmektedir. İnsani erişimin özellikle geçtiğimiz on yıllarda birçok insani yardım çalışmasında bir sorun olarak ortaya çıkmasının temel sebepleri olarak insani krizlerin giderek daha uzun süreye yayılması ve karmaşık krizler haline gelmesi¹¹², uluslararası olmayan çatışmalardan kaynaklı krizlerin artması ve insani yardım operasyonlarıyla askeri operasyonlar arasındaki çizginin giderek belirsizleşmesi sıralanabilir.¹¹³

¹¹⁰ Gostelow, age, s. 319.

¹¹¹ Humanitarian Access in Situations of Armed Conflict, Practitioner’s Manual, Swiss Federal Department of Foreign Affairs, Version 2, Aralık 2014, s. 11. https://www.eda.admin.ch/dam/eda/en/documents/aussenpolitik/voelkerrecht/Human-access-in-sit-of-armed-conflict-manual_EN.pdf (Erişim tarihi: 16 Nisan 2019).

¹¹² Karmaşık insani kriz iç ya da dış çatışmalardan kaynaklı olarak belirli bir ülkede, bölgede ya da toplumda otoritenin tamamen ya da kısmen ortadan kalktığı ve yalnızca BM ülke programının kapasite ya da yetkisinin yeterli olmayacağı krizlerdir (Bkz. **Jeni Klugman**, Social and Economic Policies to prevent Complex Humanitarian Emergencies, s. 1).

¹¹³ **Felix Schwendimann**, The legal framework of humanitarian access in armed conflict, International Review of The Red Cross, C. 93, S. 884, Cambridge, Aralık 2011, s. 993.

İnsani yardım operasyonları kapsamında yardım personelinin, ihtiyaç olan bölgelere giderek temel yardım malzemesi dağıtımı ya da sağlık hizmeti sağlama gibi çalışmalarını yürütebilmesi için tam ve kesintisiz insani erişim hayati önem taşımaktadır.¹¹⁴ Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi; insani krizlerde devletler kendi sınırları içerisinde gerçekleştirilecek insani yardım operasyonlarının uygulanmasından sorumludur, krizin boyutları devletlerin tek başına cevap verebileceğinin ötesindeyse, yardım faaliyetleri devletlerin rızasıyla bağımsız insani yardım örgütleri tarafından gerçekleştirilmektedir. İnsani yardım örgütleri devletlerin izniyle kriz bölgelerine giderek ihtiyaç tespiti yapabilmekte ve bu doğrultuda yardımları ihtiyaç sahiplerine ulaştırabilmektedir. Devletlerin onay vermediği durumlarda etkilenmiş toplulukların gıda, su, ya da sağlık hizmetlerine erişimlerinin engellenmesi, insanların temel ihtiyaçlarına erişim haklarının devlet tarafından korunmaması anlamına gelmektedir. Bu yüzden insani yardımların sağlanabilmesi için gerekli olan insani erişim, etkilenmiş grupların temel haklarının hayata geçmesinin bir koşulu haline gelmektedir, bu durumlarda uluslararası insan hakları hukuku insani erişim için bir çerçeve sunmaktadır.¹¹⁵

Daha önce de belirtildiği üzere uluslararası hukuk, devletlerin başka bir devletin egemenliğini, toprak bütünlüğünü veya siyasi bağımsızlığını tehdit edecek biçimde iç veya dış işlerine doğrudan ya da dolaylı olarak karışmalarını yasaklamaktadır.¹¹⁶ İnsani krizlerden etkilenmiş toplulukların yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması konusunda da, devletlerin kendi topraklarında insani yardım operasyonlarının başlatılması, örgütlenmesi, koordinasyonu ve uygulanmasından birincil sorumluluk sahibi olduğu Cenevre Sözleşmelerinde ve 1991 tarihli 46/182 sayılı BM Genel Kurul kararında da vurgulanmaktadır.¹¹⁷ Öte yandan karmaşık ve uzayan insani krizlere yanıt verirken genellikle tek bir devletin kapasitesi yeterli olmadığından, uluslararası insancıl hukuk kapsamında devletlerin kendi topraklarında bulunan afetten etkilenmiş kişilere yardım sağlama amacıyla olan bağımsız insani yardım örgütlerine insani kriz bölgelerine erişim sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli Ek Protokollerinin dışında uluslararası insancıl teamül hukuku da sivilin temel ihtiyaçlarına

¹¹⁴ **Nicki Bennett**, OCHA on Message: Humanitarian access, Protection and Displacement Section, New York, 2012, https://www.unocha.org/sites/dms/Documents/120312_OOM-humanitarianAccess_eng.pdf (Erişim tarihi: 7 Temmuz 2019).

¹¹⁵ Humanitarian Access in Situations of Armed Conflict, Practitioner's Manual, age, s. 34.

¹¹⁶ Birleşmiş Milletler Andlaşması Madde 2.4, Bkz. Resmi Gazete, 24 Ağustos 1945, Sayı 6092.

¹¹⁷ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 46/182, Annex I, par. 4.

erişemedikleri durumlarda insani erişim ve yardımlara izin verilmesi yükümlülüğünü tanımlamaktadır.¹¹⁸

Devletler insani erişim kapsamındaki yükümlülüklerini yardım sağlama talebinde olan devlet ya da devlet dışı kurumların çalışmalarına rıza göstermek suretiyle yerine getirirler. Burada kullanılan rıza kavramını, devletlerin yükümlülüğünü tarif etmek açısından dikkatli değerlendirmek gerekmektedir. Uluslararası insancıl hukukta da tanımlanmış bir hak¹¹⁹ olan insani erişimin sağlanması için gerekli olan devletlerin ‘rızası’ kavramı, insani erişime rızadan çok, yardımın türü ve yapılış biçimiyle ilgili bir onay mekanizması olarak kabul edilmelidir.¹²⁰ Dördüncü Cenevre Sözleşmesi’nin 23. maddesi çatışma taraflarının kendi hâkimiyetleri altında bulunan topraklardan yardım malzemelerinin geçişine izin verme yükümlülüğünün, yalnızca yardımların farklı bir yere yönlendirilmesi, yardımlar üzerinde etkin kontrol sağlayamama ya da yardımların çatışan taraflardan birine askeri ya da finansal avantaj getirmesi durumlarında esnetilmesine izin vermektedir.

İnsani erişimin ve dolayısıyla yardımların sivillere ulaştırılmasının engellenmesi, uluslararası nitelikte olan çatışmalarda savaş suçları kapsamında kabul edilen, sivillerin yaşamsal ihtiyaçlarından mahrum kalmasına sebep olarak aç bırakma suçunu¹²¹ teşkil edebilmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü’nün insanlığa karşı suçları düzenleyen 7. maddesinin 2. paragrafının b bendi ‘toplu yok etme’ suçunu, nüfusun bir bölümünü yok etmek amacıyla, yiyecek ve ilaca erişimden mahrum bırakmanın yanı sıra, yaşam koşullarını kasten kötüleştirmeyi kapsayacak şekilde tanımlamaktadır.¹²² İnsani krizlerde devletlerin erişim sağlama sorumluluğunu uluslararası teamül hukuku bağlamında inceleyen Rebecca Barber’a göre ise devletlerin yardım kuruluşlarına erişim izni sağlaması, bu iznin verilmemesinin sonucunun sivillerin açlığa mahkûm

¹¹⁸ Cenevre Sözleşmeleri (Madde 3(2)).

¹¹⁹ Birleşmiş Milletler Çocuk haklarına Dair Sözleşme, Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı, Kampala Konvansiyonu gibi uluslararası hukuki belgelerde insani erişim hakkına değinilmektedir (Humanitarian Access in Situations of Armed Conflict, Practitioner’s Manual, s. 136-138).

¹²⁰ **Boucher-Saulnier**, age, s. 206.

¹²¹ Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü Madde 8(2)(b)(xxv), Cenevre Sözleşmeleri 1977 tarihli 2. Ek Protokol Madde 54(1), Madde 14.

¹²² Divan’ın yargı yetkisine giren suçlar için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf02/belge_cezadivani_b2.pdf (Erişim tarihi: 28 Ekim 2018)

edilmesi olmadığı durumlarda dahi uluslararası teamül hukuku kapsamında bir yükümlülük olarak tanımlanması gereken bir uygulamadır.¹²³

İnsancıl hukuk, etkilenmiş toplulukların korunmasını sağlamak için insani yardım kuruluşlarına, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne ve tarafsız örgütlere bir "insani girişim hakkı" tanımaktadır.¹²⁴ Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinde düzenlenmiş olan insani girişim hakkı, insani kriz durumlarında tarafsız insani yardım kuruluşlarına koruma amaçlı hizmetleri sağlama olanağı tanımaktadır. Bu maddenin 1960 tarihli yorumunda da açıklandığı üzere, krizlerden etkilenen devletler eğer dışarıdan gelecek yardımlar olmadan da krize müdahale edebiliyorlarsa yardımları geri çevirme hakkına sahiplerdir. Fakat bunun mümkün olmadığı kriz durumlarında, insanlık ve bağımsızlık doğrultusunda yardım faaliyetleri yürüten kurumların girişimleri, devletler tarafından düşmanca ve iç işlere bir müdahale amacıyla yapılan faaliyetler olarak kabul edilemez.¹²⁵

Krizden etkilenmiş olan devletlerin dışarıdan gelecek yardımları doğrudan reddetmeseler de yardım örgütlerinin ihtiyaç sahibi gruplara ulaşabilmesi için gerekli güvenlik şartlarını kasıtlı olarak sağlamadığı durumlarda da insani alanı ortadan kaldırarak insani erişimi kısıtladığını söylemek mümkündür. İlk olarak Sınır Tanımayan Doktorlar örgütünün eski başkanı Rony Brauman tarafından ortaya atılan 'insani alan' (*humanitarian space*) kavramı; insani yardım aktörlerinin krizden etkilenmiş grupların ihtiyaçlarını bağımsız bir şekilde değerlendirebildiği, yardım malzemelerinin dağıtımının izleyebildiği ve yardım sağlanan kişilerle diyalog kurabildiği bir özgürlük alanı olarak tanımlanmaktadır. Hak temelli insani yardımın mümkün olabilmesi için de büyük önem taşıyan bu alanın korunabilmesi için en önemli koşullardan olan fiziksel güvenliğin sağlanmasında temel sorumluluk devletlerdedir.¹²⁶

¹²³ **Rebecca Barber**, *Facilitating humanitarian assistance in international humanitarian and human rights law*, International Review of the Red Cross, c. 91, No. 874, Cambridge, 2009, s. 391.

¹²⁴ Harb zamanında sivillerin korunmasına dair 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi, Bkz. Resmi Gazete, 21 Ocak 1953, Sayı 6020 Ayrıca detaylı bilgi için bkz. İnsancıl Hukuk Sözlüğü, s. 159.

¹²⁵ Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 1960, par. 2, s. 42.

<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=466097D7A301F8C4C12563CD00424E2B> (Erişim tarihi: 7 Temmuz 2019).

¹²⁶ IASC 70th Working Group Meeting, Background Document: Preserving Humanitarian Space, Protection and Security, 2008, s. 1. <https://www.refworld.org/pdfid/48da506c2.pdf> (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2019).

2.1.1. İnsani Erişim ve Temel İnsani İlkeler

Özellikle çatışmalardan kaynaklı insani kriz durumlarında insani yardım kuruluşları oldukça gerilimli siyasi ortamlarda çalıştıklarından, yürüttükleri yardım çalışmalarına temel oluşturması gereken insani değerler, çoğunlukla çatışan tarafların önceliği olmamaktadır. Bu durum insani yardım kuruluşlarının temel ilke ve değerlere göre hareket etmeleri açısından son derece kısıtlayıcı bir unsur teşkil etmektedir.

İnsani erişimin sağlanması, temel ilkelerden olan insaniliğin somut olarak gerçekleştirilebilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. İnsanilik ilkesi gereğince insani yardım çalışanları nerede, ne zaman ve kim olursa olsun krizden etkilenmiş ihtiyaç halindeki insanlara yardımı sağlamakla görevli olsalar da bu yardımları savaşan veya kriz bölgesinde hâkimiyet sahibi olan tarafların çizdiği sınırlar dâhilinde gerçekleştirebilmektedirler. Aynı şekilde tarafsızlık, bağımsızlık ve ayırım gözetmeme ilkelerine uyumlu hareket etmek de hükümet dışı insani yardım aktörleri için tarafların izin verdiği insani erişim ile sınırlı kalmaktadır. Kesintisiz ve güvenli insani erişim, uluslararası kamuoyunun ve insani yardım örgütlerinin krizin boyutları ve var olan ihtiyaçlarla ilgili bilgiye erişebilmeleri için de büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla insani yardımın temel odağını krizlerden etkilenmiş kişilerin acılarını dindirme ve bundan kaynaklı insani ihtiyaçları giderme olarak kabul eden insanilik ilkesinin sağlanması için insani erişim bir önkoşuldur.¹²⁷ Bunun dışında insani erişimin kısıtlı olduğu durumlarda, yapılan yardımların kime ve ne şekilde sağlandığının denetimi bağımsız ve tarafsız insani yardım aktörleri tarafından yapılamadığı için bağımsızlık ve ayırım gözetmeme ilkelerine uyumu sağlamak mümkün olmamaktadır. İnsani yardımların savaşların stratejik birer cephesi haline nasıl geldiğini tarihsel örnekler üzerinden incelediği kitabında Linda Polman Ruanda'da 1994 yılından itibaren başlayan insani yardım çalışmalarında –tarafsızlığı şüpheli hale gelmiş olan- uluslararası insani yardım örgütlerine insani erişimin sağlanmamasının sonuçlarını ele almaktadır. Hükümet tarafından yardım kuruluşlarının çalışmalarının kısıtlandığı dönemde yapılan değerlendirmeler sonucunda ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması gereken yardımların %60'ına milisler tarafından el konulduğu ortaya çıkarılmıştır.¹²⁸ Yapılan yardımların insani ilkeler gözetilerek ihtiyaç sahiplerine ulaşp ulaşmadığını denetlemek yardımı sağlayan insani yardım kuruluşlarının temel sorumluluklarından

¹²⁷ Schwendimann, age, s. 994.

¹²⁸ Linda Polman, Kriz Kervanı, İnsani Yardımın Nesi Yanlış?, Paloma Yayınevi, Ankara, 2014, s. 31.

olsa da insani erişimin mümkün olmadığı durumlarda bu denetimi sağlamak imkânsız hale gelmektedir. Bu örnekte yardımın ihtiyaç sahibi olan insanlara yeterli biçimde ulaştırılmıyor olması insanilik ilkesinin, milislerin yardımlara el koyması konusunda yardım örgütlerinin herhangi bir şey yapmıyor olması ise tarafsızlık ilkesinin ihlali anlamına gelmektedir.

Devletin insani erişimi kısıtlaması ve güvenliği sağlamadaki yetersizliğinden kaynaklı olarak krizden etkilenen grupların temel haklara ve hayati yardımlara erişememesinin en ciddi örneklerinden biri de 2003 yılında başlayan iç savaş ve etnik temizlik sonucunda günümüze kadar uzayan bir insani krize ev sahipliği yapan Darfur'dur. Milyonlarca insanın yerinden edildiği, binlerce sivilin öldürüldüğü ya da savaş suçu mağduru olduğu ve hala ihtiyaç sahibi 3.1 milyon insanın yaşadığı Darfur'da¹²⁹ ayaklanmaların başladığı dönemden itibaren her türlü uluslararası insani yardım çalışması Sudan Hükümeti ve isyancı gruplar tarafından engellenmiştir.¹³⁰ Hükümet, insani yardım çalışanlarının hürriyetlerini keyfi olarak sınırlamak ya da bununla tehdit etmenin yanı sıra, ihtiyaç bölgelerine erişimlerini engellemek yoluyla insani erişimi kısıtlamıştır.¹³¹ Sivil halk için güvenli olan bölgelerde bile, insani yardım kuruluşları hükümet tarafından giderek artan engellemelerle karşı karşıya kalmışlardır. Ancak 2004 yılının ortalarında uluslararası kamuoyunun da baskısıyla Sudan hükümeti bu katı tutumundan uzaklaşmaya başlamış ve Darfur'da insani yardım için özel usullerin hayata geçirilmesiyle yardım çalışmalarının kapsamı önemli ölçüde genişlemiştir. BM ortak bildirgesiyle¹³² Darfur'da faaliyet yürüten bütün insani yardım çalışanlarına yönelik engellerin kaldırılması ve insani kriz bölgesinde hareket özgürlüğünün sağlanması amacıyla bir moratoryum imzalanmıştır.¹³³ Fakat 2006 yılında hükümet esnetmiş olduğu insani erişim uygulamalarını yeniden gözden geçirerek sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına düzenleme getiren bir kanun çıkarmıştır, 'STK kanunu' olarak bilinen bu kanun

¹²⁹ Sudan Humanitarian Bulletin, S. 15,| 6-19 Ağustos 2018, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/OCHA_Sudan_Humanitarian_Bulletin_Issue_15_%286_-_19_August_2018%29.pdf (Erişim tarihi: 11 Eylül 2018).

¹³⁰ Human Rights Watch, Darfur: Humanitarian Aid Under Siege, s. 6. (Erişim tarihi: 22 Eylül 2018).

¹³¹ Human Rights Watch, age, s. 2.

¹³² UN Joint Communiqué between Government of Sudan and the United Nations on Facilitation of Humanitarian Activities in Darfur, <https://www.ifrc.org/docs/idrl/I859EN.pdf> (Erişim tarihi: 7 Eylül 2017)

¹³³ Sudanese Government Obstruction of Humanitarian Access, <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/sudan0506/5.htm> (Erişim tarihi: 15 Kasım 2019) içinde UN OCHA, Fact Sheet on Access Restrictions in Darfur and Other Areas of Sudan, April 20, 2006.

birçok kısıtlamalarla birlikte hükümet yetkililerinin insani yardım çalışanlarına yönelik tacizleri, keyfi gözaltılar ve idari düzenlemelerle yardım çalışmalarını engellemesine zemin hazırlamıştır.¹³⁴

Uluslararası nitelikte olmayan bir çatışmanın yaşandığı Darfur'da, insani erişimi kısıtlayan bir diğer unsur ise güvenlik sorunu olmuştur. Hükümetle çatışan isyancı grupların insani yardım örgütleri ve çalışanlarını da hedef aldığı bölgede 2004 yılının Eylül ayında uluslararası bir sivil toplum kuruluşunda çalışan iki kişinin öldürülmesi, giderek kötüleşen güvenlik sorununu daha da görünür hale getirirken, insani yardım kuruluşlarının ihtiyaç sahibi gruplara erişimini ciddi anlamda etkilemiştir. Hükümet politikaları ve silahlı grupların yarattığı güvensiz ortam nedeniyle gıda güvenliği, sağlık hizmetlerine erişim, temiz su ve uygun barınma koşullarına erişimle ilgili yaşanan sorunlar Darfur bölgesinde yaşayan insanların temel haklarının ihlali anlamına gelmekteydi. Sınır Tanımayan Doktorlar'ın 2004 tarihli raporuna göre bu çatışmadan etkilenen bölgede yaşayan insanların %43'ü gıda yardımına, %57'si temiz suya, %39'u barınma yardımına, %40'ı halk sağlığı tesislerine, %48'i ise ikinci basamak sağlık hizmetlerine erişememekteydi.¹³⁵ Darfur'da ortaya çıkan hak ihlalleri daha önce değinilen Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 'toplu yoketme' suçu tanımı kapsamında değerlendirilebilecek boyutlara ulaşmıştı.¹³⁶ Nitekim Uluslararası Ceza Mahkemesi, Darfur'da krizden etkilenmiş grupların geçim kaynaklarının yok edilmesi, insani yardımın engellenmesi ve zorla yerinden edilen gruplar arasında kasıtlı olarak güvenliğin sağlanmaması sonucu halkın bir bölümünün ölümüyle sonuçlanmış olmasını insanlığa karşı suç olarak nitelendirmiştir.¹³⁷

Darfur örneği, insani yardım ilkelerinin ve temel insani standartların hayata geçirilebilmesi için hükümetlerin ve kimi durumlarda da devlet dışı silahlı aktörlerin oynayacağı hayati rolün en önemli örneklerinden biridir. İnsani erişimin kısıtlanması ve insani yardım kuruluşlarına yönelik bezdirme politikaları, bölgede çalışan ulusal ya da uluslararası sivil toplum kuruluşlarının insani yardım sözleşmesi bağlamında taahhütlerini ortadan kaldırmamaktadır. Bununla birlikte, Darfur'da olduğu gibi birçok karmaşık insani kriz durumunda, STK'ların hareket alanını

¹³⁴ Human Rights Watch, age, s. 21.

¹³⁵ Darfur 2004: a review of MSF-Holland's responsiveness and strategic choices, Ocak 2005 s. 7. <https://www.alnap.org/help-library/darfur-2004-a-review-of-msf-hollands-responsiveness-and-strategic-choices?tag=288> (Erişim tarihi: 13 Ağustos 2017)

¹³⁶ Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, No. ICC-02/05-01/09, 12 Temmuz 2010.

¹³⁷ Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, No. ICC-02/05-01/09, 12 Temmuz 2010. par. 35.

belirleyen unsurun devletler olduğu ve temel ilke ve standartlara uyumun ancak kontrolü elinde bulunduran otoritenin tanıdığı ölçüde mümkün olabildiği akılda tutulmalıdır.

2.2. Birleşmiş Milletler'in İnsani Yardım Alanının İnsan Hakları Bağlamında Şekillenmesindeki Rolü

Daha önce de değinildiği üzere özellikle karmaşık insani krizlerde devletlerin kapasitesi krizlere yanıt verme konusunda yetersiz kalabilmektedir. Devletlerin ötesinde uluslararası insani yardım sisteminin de etkin biçimde cevap vermekte yetersiz kaldığı krizlerin sayısı giderek artmaktadır. Geçtiğimiz on yıllarda ortaya çıkan Suriye, Yemen, Güney Sudan, Afganistan, Somali, Irak, Libya gibi karmaşık insani krizler karşısındaki başarısız müdahaleler, insani yardım aktörlerinin acil durum müdahale kapasitesinin eksikliğini ortaya koymaktadır.¹³⁸

Afet ya da çatışmalardan kaynaklı krizlere yönelik insani yardım müdahaleleri, Birleşmiş Milletler ajansları ile onlara bağlı koordinasyon mekanizmaları, Kızıllhaç ve Kızılay örgütleri, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve çok taraflı fon sağlayıcı kuruluşlardan oluşan uluslararası insani yardım sistemi yapısı içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bu sistemde Birleşmiş Milletler diğer aktörlerden daha belirleyici bir role sahip olduğundan bu çalışma kapsamında temel insani ilkelerin hayata geçirilebilmesi ve insan haklarını koruyan insani yardım müdahaleleri için rol ve sorumlulukları ayrıca ele alınacaktır.

İnsani yardım alanı hemen hemen bütün karmaşık krizlerde politikleşen bir yapıya sahiptir. Bu alana yapılan müdahaleler görece zararsız yönlendirmeler olabileceği gibi, birtakım çıkarları gözeten amaçlarla insani yardım çalışmalarını manipüle etmeyi de içerebilir.¹³⁹ Özellikle politikleşen insani krizlerde insani yardım sistemini şekillendiren uluslararası siyasi irade, insani yardım kuruluşlarının insan haklarına uyumlu ve temel ilke ve standartlar doğrultusunda çalışabilmeleri için olmazsa olmaz bir koşuldur. Etkili ve hak temelli bir yardım, insan haklarını destekleyen ve yardımın sağlanabilmesi için gereken 'insani alanı' sağlayan uluslararası aktörler olmadan mümkün değildir.

¹³⁸ **Monica de Castellarnau, Velina Stoianova**, Emergency Gap: Humanitarian action critically wounded, MSF, Athens, Nisan 2016, s. 5.

¹³⁹ **Antonio Donini**, Between a rock and a hard place: integration or independence of humanitarian action?, International Review of the Red Cross, C. 92, Sayı 880, Cambridge, Aralık 2010, s. 2.

Bu çalışma kapsamının dışında tutulmakla birlikte fon sağlayıcı kuruluşların izledikleri politikalar da etkin bir insani yardım müdahalesinde ciddi bir rol oynamaktadır. İnsani yardım kuruluşlarının yürütecekleri operasyonlar konusunda hiçbir iktidar odağının etkisi altında kalmadan karar verebilmeleri ve bu kararlar doğrultusunda yardım sağlamalarına olanak tanıyan esnek fon imkânlarına sahip olmaları için, bu ilkelerin fon sağlayıcı kuruluşlar tarafından da sahiplenilmesi kritik bir öneme sahiptir.

Günümüzdeki insani yardım sistemi, fon veren hükümetler ve insani yardım kuruluşlarının uzun süren standartlaşma çabalarının sonucunda Birleşmiş Milletler'in liderlik ve koordinasyonunda yürütülen çok taraflı bir yapı haline gelmiştir. Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmek, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 1. maddesinin 3. paragrafında BM'nin temel amaçlarından biri olarak sayılmaktadır. İlk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkım yaşamış olan Avrupa kıtasının yeniden inşasında bu rolü üstlenen BM, günümüzde de doğal ya da insan eliyle ortaya çıkan afetlere yönelik insani yardım operasyonlarını koordine etmekle yükümlüdür. BM çatısı altında bulunan İnsani İşler Eşgüdüm Ofisi (OCHA) afet sonrası müdahalede BM bünyesindeki diğer yapıların ve uluslararası toplumun koordinasyonu ve yapılacak insani yardım müdahalelerinin etkili biçimde yürütülmesini sağlamaktan sorumludur.¹⁴⁰ OCHA bu görevini hem BM ajansları hem de BM dışı insani yardım aktörlerinin dâhil olduğu Kuruluşlar arası Daimi Komite¹⁴¹ (IASC) adlı mekanizma aracılığı ile yerine getirmektedir. OCHA'nın idari organı olarak görev yapan Kuruluşlar arası Daimi Komite, acil durumlarda BM ajansları ve diğer insani yardım kuruluşları arasındaki koordinasyonu sağlamaktan sorumludur. İnsani yardımın etkin ve koordineli olarak sağlanması amacıyla 46/182 no'lu Genel Kurul kararıyla belirlenen Kuruluşlar arası Daimi Komite'ye, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay toplulukları Federasyonu ve Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) kalıcı üye olarak davet edilmesi, ilgili STK'ların ise ihtiyaç doğrultusunda davetli olacakları karara bağlanmıştır.¹⁴²

İnsani yardım alanının temel aktörlerinin çalışmalarının eşgüdümlü olarak yürütülmesi ve yardım alanında çalışan gerek fon sağlayıcı kuruluşlara gerekse STK'lara insani kriz durumlarında ihtiyaçların nerelerde yoğunlaştığı konusunda yol göstermesi açısından oldukça önemli olan

¹⁴⁰ UN OCHA, <https://www.unocha.org/about-us/who-we-are> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2019).

¹⁴¹ Inter-Agency Standing Committee, <https://interagencystandingcommittee.org/iasc> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2019).

¹⁴² Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı 46/182, Annex I, par. 38.

Kuruluşlar arası Daimi Komite'nin üstlendiği rolün yardım çalışmalarının merkezileşmesi yönünde bir etkisi de olmuştur. Komite'nin kurulmasından yaklaşık on beş yıl sonra 2005 yılında insani yardımın koordinasyonunun daha etkin hale getirilmesi için önemli yeniliklerin gündeme getirildiği İnsani Reform Gündemi¹⁴³ kapsamında bir dizi değişiklik yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi BM ajanslarının da dâhil olduğu insani yardım örgütlerinin bir araya gelerek insani kriz durumlarında koordinasyonu sağlamakla yükümlü oldukları sağlık, koruma, gıda güvenliği gibi temel alanlarda 'küme sisteminin' oluşturulmasıdır.¹⁴⁴ Küme sistemine göre krizden etkilenmiş bölgelerde çalışma yürüten yardım kuruluşları, kendi çalışma alanları doğrultusunda kümelere dâhil olmak ve yardım çalışmalarını küme üyesi olan diğer insani yardım aktörleriyle eşgüdüm olarak sağlamakla yükümlüdür. Krizlerde ihtiyaçların tespiti, yardımların planlanması ve değerlendirilmesinde insani yardım kuruluşlarına liderlik etme sorumluluğu bulunan kümelere, Kuruluşlar arası Daimi Komite tarafından belirlenen kurumların temsilcileri tarafından başkanlık edilmesi kararlaştırılmıştır. Küme sistemi, yardım çalışmalarının eşgüdüm halinde sağlanması için önemli bir yapı sunarken bir yandan da yukarıda değinilen merkezileşmenin somut bir örneğini teşkil etmektedir.

Yardımların planlanması ile fonların hangi alanlara ve hangi kurumlara aktarılacağıyla ilgili ana belirleyicinin BM tarafından biçimlendirilen bir mekanizma olmasıyla ilgili çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler ve ona bağlı ajanslar etrafında şekillen günümüz insani yardım sisteminin bağımsız örgütlerin hareketini kısıtlamakta olduğunu savunan Sınır Tanımayan Doktorlar'ın raporuna göre, artan merkezileşme eğilimi, insani yardım alanındaki çeşitliliğin azalmasına, yardım operasyonlarının hantallaşmasına yol açmaktadır. Merkezileşen insani yardım alanında acil yardım operasyonları için gereken esneklik ve hızlı cevap verme kapasitesi azaldığından, insanlık ilkesinin gerektirdiği şekilde afetlerden etkilenmiş insanların acılarının nerede ve ne zaman olursa olsun dindirilmesi zorunluluğuna uyum her zaman mümkün olamamaktadır.¹⁴⁵ Bu durum aynı zamanda insani yardım çalışmalarına ayrılan fon kaynaklarının nasıl kullanılacağıyla ilgili kararların özerk biçimde alınmasını engelleyen bir etken olarak, temel

¹⁴³ Humanitarian Reform Agenda, http://interactive.unocha.org/publication/2006_annualreport/html/part1_humanitarian.html (Erişim tarihi: 10 Aralık 2018).

¹⁴⁴ What is the cluster approach? <https://www.humanitarianresponse.info/en/about-clusters/what-is-the-cluster-approach> (Erişim tarihi: 5 Ekim 2019).

¹⁴⁵ **Monica de Castellarnau, Velina Stoianova**, MSF Bridging the Emergency gap, Reflections and a call for action after a two-year exploration of emergency response in acute conflicts, Athens, Nisan 2018, s. 35.

insani ilkelerden bağımsızlığı tehdit etmekte, insani yardım operasyonlarının planlanmasında ihtiyaç duyulan finansman, ulaşım, lojistik, güvenlik planlaması gibi somut alanlarda sivil toplum kuruluşlarının BM'ye tabi olmasına yol açmaktadır.¹⁴⁶

Özellikle politize olmuş insani krizlerde insani yardım aktörlerinin krizden etkilenmiş bölge veya topluluklara ulaşabilmesi için siyasi aktörlerden bağımsız olması hayati bir önem taşımaktadır. Siyasi çatışmalardan kaynaklı krizlerde insani yardım kuruluşlarına güvenin ciddi olarak azaldığı durumlarda kontrolü elinde bulunduran hükümet ya da grupların insani erişime onay verip vermemesinde yardım kuruluşlarının bağımsızlığı belirleyici bir role sahiptir. Krizden etkilenmiş bölgelerdeki insanlara hangi kurumların ulaşım ulaşamayacağıyla ilgili karar bu kurumların küresel siyasi güçlerden ne derece bağımsız olduğuyula yakından alakalıdır.

İnsani yardım kuruluşlarının insani ilkeler çerçevesinde operasyonlarını sürdürebilmeleri için Birleşmiş Milletler'in ve fon sağlayıcı kuruluşların devletlerin egemenliği ilkesini ihlal etmeden, siyasi baskı kurmaları gerekebilir. Devletlerin etkili ve işleyen bir insani yardım alanı sağlayamadığı durumlarda bu sistemin BM ajansları, fon sağlayıcı kuruluşlar, hükümetler arası kuruluşlar gibi diğer önemli aktörlerinin devletleri sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda desteklemesi gerekmektedir. İlk bölümde değinilen insani yardım sözleşmesine dair eleştiriler bu noktada hatırlanmalıdır. Sözleşmede tanımlanan hakların hayata geçirilmesi için en önemli araçlardan olan Sphere Rehberi, çıkış noktası itibarıyla insani yardım alanında çalışan STK'lara yönelik hazırlanmış bir çerçeve sunarken, devletler, Birleşmiş Milletler ya da fon sağlayıcı kurumlara doğrudan bir sorumluluk yüklememektedir. Fakat sivil toplum kuruluşlarının bu rehberle uyum gösterebilmesi, hak temelli insani yardım alanının hükümetler, uluslararası kamuoyu ve fon sağlayıcı kuruluşlar tarafından korunmasına bağlıdır.¹⁴⁷

İnsani krizlerde başta BM olmak üzere uluslararası aktörlerin sorumluluklarının hayati önemini anlayabilmek için Ruanda soykırımı ve sonrasında gerçekleştirilen müdahalelere yakından bakmak gereklidir. 1994 yılında Ruanda'da yaşanan iç savaş sırasında, Tutsi halkına yönelik gerçekleştirilen, Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi kapsamında soykırım olarak nitelendirilen planlı ve kasıtlı yok etme saldırılarında, 500 ila 800 bin kişi hayatını kaybetmiştir. İki milyondan fazla insan ülkelerini terk etmiş, yüz binlercesi

¹⁴⁶ Castellarnau, Stoianova, age, s. 7.

¹⁴⁷ Gostelow, age, s. 318.

iç göçe zorlanmış ve on binlerce insan Zaire, Tanzanya ve Ruanda'daki mülteci ve göçmen kamplarında kolera ve dizanteri gibi hastalıklar sebebiyle hayatını kaybetmiştir.¹⁴⁸ Bu dönemde iç savaş sonucunda ortaya çıkan insani kriz nedeniyle hem Ruanda'ya hem de iç savaş nedeniyle sığınmacı kabul eden ülkelere uluslararası insani yardımlar yapılmıştır. Ruanda krizinden sonra yapılan insani yardımları değerlendirmek üzere kurulan uluslararası değerlendirme komitesinin raporu, insani krize verilen yanıtta uluslararası aktörlerin sorumluluklarını ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁴⁹ Bu raporun en önemli bulgularından biri Ruanda'da belli güç odaklarının yaşanan soykırıma ve siyasi cinayetlere zemin hazırladığına dair göz ardı edilemeyecek işaretlerin bulunduğudır. Ruanda'da iç gerilimin tırmandığı dönemde uluslararası kamuoyu ve BM kuruluşları, çatışma çözümüne dair bazı adımlar atmış olsalar da taraflar arasında yükselen gerilime müdahale etmeye isteksiz kalmışlardır. Bu tutumun soykırımı planlayan gruplar tarafından bir mesaj olarak algılanması, başta BM olmak üzere uluslararası aktörlerin yaşanan felaketin sorumluluğunu taşıdığını göstermektedir.¹⁵⁰ Bununla bağlantılı olarak raporun altını çizdiği bir diğer önemli nokta, Birleşmiş Milletler'in Ruanda kriziyle ilgili insani yardım operasyonunu, soykırımı durdurmaya yönelik bir siyasi operasyona ikame olarak kullanma kararının insani yardıma ayrılmış kaynakların yanlış alanlarda kullanılmasına neden olmasıdır.

İç savaşın etkisinin arttığı dönemde Ruanda Silahlı Kuvvetleri'nin kontrolünde olan bölgelerdeki yetersiz insani erişim ve güvenlikten kaynaklı kısıtlamalar, soykırımdan kaçan zorla yerinden edilmiş Ruandalılara temel yardımların ulaşmasını engellemekteydi. BM Güvenlik Kurulu kararıyla sayısı azaltılan¹⁵¹ BM Ruanda için Yardım Misyonu¹⁵² barış güçleri Ruanda'nın kuzey batısındaki durumu ve insani ihtiyaçları takip etmekte yetersiz kalmaktaydı.¹⁵³ Güvenliğin sağlanmasının insani yardımın etkinliği ve ilkelere uyum konusunda çok temel bir ön koşul olduğu Ruanda krizinde de doğrulanmış oldu.¹⁵⁴ Uluslararası olmayan bir çatışmadan kaynaklanması ve Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin¹⁵⁵ ihlalini barındırması

¹⁴⁸ **John Eriksson**, The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience, Synthesis Report, March 1996, s. 23.

¹⁴⁹ Report of the independent inquiry into the actions of the United Nations during the 1994 genocide in Rwanda, Aralık 1999, <https://reliefweb.int/report/rwanda/report-independent-inquiry-actions-united-nations-during-1994-genocide-rwanda> (Erişim tarihi: 8 Eylül 2018).

¹⁵⁰ **Eriksson**, age, s. 9.

¹⁵¹ **Eriksson**, age, s. 83.

¹⁵² The United Nations Assistance Mission for Rwanda (UNAMIR).

¹⁵³ **Eriksson**, age, s. 26.

¹⁵⁴ **Eriksson**, age, s. 28.

¹⁵⁵ Bkz. Resmi Gazete, 29 Mart 1950, Sayı 7469.

nedeniyle Ruanda krizinde uluslararası kamuoyuna ve BM'ye düşen sorumluluk yok sayılamayacak boyutlardadır. Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca Sözleşmeci Devletlerden herhangi biri, soykırım fiillerinin veya üçüncü maddede belirtilen herhangi bir fiilin önlenmesi ve sona erdirilmesi için gerekli gördükleri takdirde, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarından Birleşmiş Milletler Şartı'na göre harekete geçmesini isteme yetkisine sahipken hiçbir devlet bu konuda bir adım atmamıştır. Raporda BM üyesi ve sözleşmeye taraf olan devletlerin soykırımı tepkisiz kalması, sözleşmenin sekizinci maddesinin ruhuna aykırı olarak tanımlanmıştır.¹⁵⁶ Ayrıca BM'nin Ruanda'daki varlığı ve siyasi taahhütleri göz önünde bulundurulduğunda, soykırım felaketinin yaklaştığını öngörememiş olması, taraflar arasındaki barış anlaşmasının iptali gündeme geldiğinde yapıcı bir rol oynamak yerine barış güçlerini bölgeden çekmekle tehdit etmiş olmasının aşırılıkçı grupların elini güçlendirmesi de raporda eleştirilen noktalardandır.¹⁵⁷ Bunun dışında Ruanda değerlendirme raporu, BM ve üye ülkelerin Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokollerinden kaynaklanan uluslararası insancıl hukukun kurallarını yaygınlaştırma ve etkin biçimde uygulanması için gerekli kanunları çıkarma sorumluluklarını yerine getirmediğinin altını çizmiştir.¹⁵⁸

BM üyesi ülkelerin uluslararası hukuka uygun davranmamış olması Ruanda krizinden etkilenen insanların başta yaşama hakkı olmak üzere birçok temel haklarının ihlaline yol açmıştır. Uluslararası kamuoyunun herhangi bir baskı oluşturmaması nedeniyle bağımsız ve tarafsız insani yardım örgütlerinin bölgeye erişimlerinin son derece kısıtlı olması da insanilik ilkesinin hayata geçirilememesine ve yüzbinlerce insanın en temel ihtiyaçlarından mahrum kalmasına neden olmuştur.

Güvenliğin sağlanamaması ve insani yardım aktörlerinin operasyonlarını tarafsız ve bağımsız bir şekilde gerçekleştirememeleri, Ruanda'ya yapılan yardımların amacının tam tersine hizmet etmesine sebep olmuştur. Ruanda'da soykırım yapan Hutu halk milislerinin Goma'da bulunan bir kampa yerleştirilmeleri, bu kampa yapılan insani yardımlardan faydalanmaları ve hatta bu yardımlar sayesinde güç toplayarak soykırımı devam edebilmeleri, hem Birleşmiş Milletler tarafından hem de daha geniş anlamda uluslararası kamuoyu tarafından bilinmesine rağmen, yardımların yanlış amaçlarla kullanılması engellenmemiştir. Buna ek olarak, BM Ruanda için

¹⁵⁶ Eriksson, age, s. 43.

¹⁵⁷ Eriksson, age, s. 18.

¹⁵⁸ Eriksson, age, s. 43.

Yardım Misyonu'nun (UNAMIR) tarafsızlığı gerekçesiyle Hutuların yarattığı şiddet cezasız kalmıştır.¹⁵⁹

Ruanda örneği, insani krizlerde temel insani ilke ve standartların sağlanabilmesi ve hak ihlallerinin yaşanmaması için başta BM olmak üzere diğer uluslararası aktörlerin hukuki yükümlülüklerini yerine getirmelerinin ne derece kritik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. İnsani yardım aktörlerinin yardım ihtiyacı içindeki kişilere insan onuruna yaraşır biçimde yardım sağlaması ve temel haklara erişimlerini mümkün kılmaları, insani zorunluluklarını yerine getirebilecekleri, her türlü siyasi kaygı ve manipülasyondan bağımsız bir alan sağlamadığı sürece mümkün değildir ve BM Şartı'nın kendisine verdiği sorumluluk gereğince, insan hakları temelli bir insani yardım alanının mümkün olması için ihtiyaç duyulan siyasi iradeyi ortaya koymakla yükümlüdür.

2.3. İnsan Hakları Temelli İnsani Yardımda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rol ve Sorumlulukları

İnsani Yardım Sözleşmesi ve Sphere Standartlarının ilkelere uygun insani yardımın sağlanabilmesi için sivil toplum kuruluşlarına rol ve sorumluluklar atfettiğinden önceki bölümde bahsedildi. Bu başlık altında, insani yardım alanının şekillenmesinde devletler ya da Birleşmiş Milletler'e kıyasla daha kısıtlı bir etki alanına sahip olan sivil toplum kuruluşlarının insan hakları temelli yardımın sağlanmasındaki rolü ve özellikle çatışmadan kaynaklı insani krizlerde temel ilkelere uygun hareket etmenin beraberinde getirdiği zorluklar ele alınacaktır.

İnsani krizlerden etkilenmiş topluluklarla doğrudan temas etmeleri sayesinde yardım ve koruma çalışmalarının hak temelli biçimde yürütülmesinde uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşları kilit bir rol oynamaktadır. Uluslararası sivil toplum kuruluşları, krizden etkilenmiş bölgede var olan yerel STK'ların kapasitesini arttırmak ve uluslararası ilke ve standartların yerel kurumlar tarafından da benimsenmesini sağlamak gibi önemli görevler üstlenmektedirler. Buna ek olarak 'dışarıdan bir bakış' ile izleme ve denetimi gerçekleştirerek yardım faaliyetlerinin ayırım gözetmeden yürütülmesini güvenceye alarak hak temelli bir insani yardım alanının oluşmasına katkı sunmaktadırlar. Ulusal STK'lar ise, kendi ülkelerinin toplumsal ve siyasi dinamiklerine vakıf

¹⁵⁹ Polman, age, s. 28-29.

olmaları ve –yaşanan insani krizin ne derece politize olduğuyla bağlantılı olarak- genellikle hükümetler tarafından şüpheyle karşılanan uluslararası kuruluşlara kıyasla daha güvenilir bulunmaları sayesinde insani erişim konusunda hükümet ya da yerel otoriteler nezdinde daha fazla pazarlık gücüne sahiptirler. Ayrıca ‘Batılı hükümet ve organizasyonların dayatması’ olarak algılanma riski taşıyan ilke ve standartlara uyumun savunuculuğu açısından da ulusal STK’lar hak temelli bir insani yardım alanının sağlanması ve korunmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Her ne kadar uluslararası, ulusal ve yerel STK’lar çalışma yöntemleri, kapasiteleri ve sahip oldukları hareket alanı açısından birbirlerinden farklılık gösterebilir de burada insani yardımda insan haklarına uyumun sağlanmasındaki rol ve sorumlulukları kapsamında bir arada ele alınacaklardır.

İnsani yardım alanında ister yalnızca koruma ve destek çalışmalarında bulunsun, ister su sağlama, gıda güvenliği ya da barınma gibi acil yardım faaliyetleri yürütsün, bütün sivil toplum kuruluşları insan haklarını çalışmalarının merkezine almaktan ve bütün paydaşlarını bu doğrultuda yönlendirmekten sorumludur. Bunu yaparken STK’ların iki temel sorumluluğu vardır; bunlardan ilki; insani zorunluluğun gerektirdiği biçimde harekete geçmek ve yardım çalışmalarının insani yardım ilkelerine uygun biçimde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. STK’lara düşen ikinci temel sorumluluk, destek sağladıkları kişi ve grupları ‘hak sahipleri’ olarak tanımak ve programlarını yürütürken kendilerini bu kişilere karşı hesap verebilir tutmanın mekanizmalarını hayata geçirmektir. Etkilenmiş grupları nesneleştirilen ve ihtiyaçlarını homojen varsayan yaklaşımlarla yürütülen yardım çalışmaları güçlendirici olmaktan çok, kişi ve grupların yardıma bağımlılığını sürekli hale getirme riskini taşımaktadır.

İlk bölümde detaylı olarak değinilen insani yardım faaliyetlerinde temel ilkelere uyumu sağlamak amacıyla geliştirilen standartlara uygun hareket etmek, insani yardım alanında çalışan STK’ların ana sorumluluklarından biridir. Kızıllaç ve STK’lar için Davranış Kuralları (1994), Sphere Rehberi kapsamında yer alan İnsani Yardım Sözleşmesi ve Afete Müdahalede Asgari Standartlar (1997), Uluslararası İnsani Hesap Verebilirlik Ortaklığı Standartları (2003) ve Temel Kalite ve Hesap Verebilirlik İnsani Yardım Standardı (2014) gibi kurallar, STK’ların insani yardım ilkelerini gündelik işleyişlerine ve yardım sağlama çalışmalarına nasıl yansıtılmaları gerektiğiyle ilgili somut çerçeveleri sunmaktadırlar. Temel ilkeleri insani yardımın yol göstericisi olarak kabul etmekten ne anlaşılması gerektiğini açıklayan ve giderek artan sayıda insani yardım aktörünün

sundukları hizmetleri standartlaştırmayı hedefleyen bu kuralların uygulanabilmesi için STK'ların benimsemesi gereken iki önemli yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki etkilenmiş grupları hak sahibi olarak tanımak ve insani yardım süreçlerinin öznesi haline getirmektir. İkinci yaklaşım ise ilkiyle bağlantılı olarak STK'ların hesap verebilir bir insani yardım için sorumluluk almaları ve bunu yalnızca finansal destek sağlayan fon sağlayıcı kuruluşlara karşı değil, krizlerden etkilenen toplulukların bütün üyelerine, insani yardım camiasına ve yardım sağladıkları ülkelerin hükümetlerine karşı da bir hesap verebilirlik olarak kabul etmeleridir.

2.3.1. Etkilenmiş grupların hak sahibi olarak tanınması

Özellikle acil kriz durumlarında gerçekleştirilen barınma desteği, sağlık yardımı, gıda güvenliği gibi insani yardım çalışmaları, genellikle etkilenmiş toplulukların uluslararası hukuktan ve insani yardım sözleşmesinden kaynaklanan haklarına erişimlerinin sağlanması olarak değil, hayırsever bir yaklaşımla yürütülen yardım çalışmaları olarak görülmektedir. Bu nedenle yardım alan kişiler hak sahibi olmaktan çok muhtaçlık ve mağduriyet üzerinden algılanma riskini taşımaktadır. Yardımların ihtiyaç sahipleriyle birlikte değil, yukarıdan aşağı bir yaklaşımla belirlendiği insani yardım operasyonları, ihtiyaca cevap vermekten uzak olmanın dışında yardım alanlar ve yardımı sağlayanlar arasındaki eşitsiz güç ilişkisini daha da belirginleştirerek insani yardımın 'zarar vermeme' ilkesini göz ardı etmektedir. Günümüzdeki anlamıyla insani yardımın ortaya çıkışını anlattığı kitabında Didier Fassin, dünya genelindeki insani yardım anlayışının ihtiyaç içerisinde olan kişilerin haklara erişimini sağlamaktan çok, onlara duyulan empatinin harekete geçirilmesi olduğunu ve bu durumun yeni iktidar biçimlerinin kurulmasına yol açtığını savunmaktadır. Fassin'e göre yardım ihtiyacı içinde olan grupları nesneleştirmek ve ihtiyaçlarını onlara danışmadan homojen varsayarak insani yardımı tasarlamak tam da bu iktidar biçimlerinin bir sonucudur.¹⁶⁰ Bu yaklaşım Sphere rehberine temel oluşturan afetten ya da çatışmadan etkilenen insanların onurlu yaşama haklarının olduğu kabulüne de ters düşmektedir.

2015 tarihli *State of Humanitarian System* raporu, insani yardım operasyonları kapsamında yardım alan kişilerle yapılan bir ankette bu kişilerin yalnızca %33'üne ihtiyaçlarıyla ilgili

¹⁶⁰ **Didier Fassin**, *Humanitarian Reason: A Moral History of the Present*, cev. Rachel Gomme, Berkeley: University of the California Press, 2012, s. x.

danışıldığını ve bu kişiler arasından da yalnızca %20'sinin geri bildirimleri sonucunda yardım faaliyetlerinde iyileştirme yapıldığını ortaya koymaktadır.¹⁶¹ Bu veriler doğrultusunda, etkilenmiş toplulukların yardım süreçlerine katılımının önemli olduğu anlayışının yerleşmesi önemli olmakla birlikte, alınan geribildirimlerin sürece etkisine bakıldığında, bu katılımın anlamlı olmaktan uzak olduğunu söylemek mümkündür. İnsani yardım alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının katılımcı yöntemleri kullanarak destek sağladıkları grupların krizin olumsuz etkileriyle baş etme yöntemlerini geliştirmeleri, zarar görmüş ya da risk altında olan grupların güçlenerek kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayabilecekleri seviyeye gelebilmeleri açısından da önem taşımaktadır. Etkilenmiş grupların kendi kendilerine yetebilmelerini hedefleyen çalışmalar salt geçim kaynaklarını destekleme ve insani yardım ihtiyacını tamamen ortadan kaldırma amaçlı olarak düşünülmemelidir. Burada öne sürülen yaklaşım; ihtiyaçlar devam ettiği sürece insani yardımın etkilenmiş gruplar için bir hak olduğunu tartışmaya açmaksızın, bu gruplar içerisinde benzer olumsuz deneyimleri yaşayan kişilerin birbirlerini destekleyebilecekleri şekilde güçlenmelerini sağlamaktır. Bu nedenle insani yardım programları geliştirilirken krizlerden etkilenmiş grupların, planlama, izleme, değerlendirme ve programların yeniden tasarlanması süreçlerine etkin ve anlamlı katılımları sağlanmalıdır.

İnsani yardıma hak temelli yaklaşımın salt ihtiyaçlara odaklanan yaklaşımdan temel farkı, etkilenmiş grupların yardım sürecinde nasıl konumlandırıldıklarıdır. Yardımın hayırsever bir anlayışla gerçekleştirildiği, faydalanıcıların yardıma muhtaç pasif bireyler olarak algılandığı, bazı kişi ya da grupların yardım dağıtımının dışında bırakılmasının olağan kabul edildiği insani yardım müdahaleleri, etkilenmiş grupları insan hakları ihlallerine açık hale getirme ya da belli grupları yardımlara bağımlı kılma riskini taşımaktadır. STK'ların hak temelli bir insani yardımı sağlayabilmeleri için yardım ihtiyacı içinde olan insanları hak sahibi olarak tanımaları, kendi ihtiyaçları konusunda asıl karar vericiler olarak kabul etmeleri ve faydalanıcı gruplar arasında eşitliği savunarak ırk, renk, milliyet, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, engellilik durumu ya da bunlara benzer nedenlerle herhangi bir ayrımcılığa uğramadan yardıma erişebilmelerini sağlamaları gerekmektedir.

¹⁶¹ The State of the Humanitarian System Report, ALNAP, 2015, s. 96. <https://www.alnap.org/help-library/the-state-of-the-humanitarian-system-report-2015> (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2019).

Uganda'da 1980'li yılların sonundan itibaren başlayan ve Tanrı'nın Direniş Ordusu (LRA)¹⁶² ile hükümet arasında uzun yıllara yayılan çatışmalar süresince gerçekleştirilen uluslararası insani yardım operasyonlarının inceleyen Adam Branch, tepeden inmece yaklaşımlarla tasarlanan ve etkilenmiş grupların 'kurban' rolüne indirildiği yardım operasyonlarının olumsuz sonuçlarını ele almaktadır.¹⁶³ Uganda Hükümeti'nin sivil halkı direnişçi gruplardan koruma gereğiyle çatışma bölgelerinde yaşayan insanları zorla kamplara gönderme politikasının bu kamplara yardım sağlayan insani yardım kuruluşları tarafından meşrulaştırıldığı görüşünü savunan Branch, bu yardım kuruluşlarının kamplarda yaşayan insanlara yönelik kötü muamelelerini de örnekler üzerinden ortaya koymaktadır. Bölgede kamplarda çalışma yürüten UNHCR ve uygulama ortağı olan sivil toplum kuruluşunun yardım çalışmalarının planlanması ve uygulamasına hiçbir şekilde kampta yaşayan kişileri dâhil etmediğini aktaran Branch, insani olmayan yöntemlerle gece saatlerinde kamp sakinlerinin bir araya toplanarak ihtiyaç tespiti yapıldığını ve yardımların gerektiği gibi yapılıp yapılmadığına dair denetimlerin de gece baskınları gibi onur kırıcı yöntemlerle gerçekleştirildiğini anlatmaktadır.¹⁶⁴ Yardım kuruluşlarının afetten etkilenen grupları hak sahibi olarak görmekten uzak bir şekilde yardım dağıtmalarının bir diğer örneği yine Uganda'da 2005 yılında Dünya Gıda Programı'nın ve uygulama ortağı olan sivil toplum kuruluşunun hükümet tarafından iç göçe zorlanan insanların kaldıkları kamplarda yiyecek dağıtımları sırasında yaşanmıştır. İnsanların yiyecek kuyruklarında saatlerce bekletildiği, yardım dağıtan kişilerin şiddet ya da yardımı vermeme tehditleri karşısında ses çıkarmamaya zorlandığı ve gıda kamyonlarının silahlı birlikler tarafından 'korunduğu' bu yardım operasyonunda etkilenmiş kişiler topluca yardımları reddetme noktasına gelmişlerdir. Branch, yardımların halk tarafından reddedilmesinin 'kurban kimliğine' karşı bir reddediş olduğunu savunmaktadır.¹⁶⁵ Uganda örneği, sahada uygulamayı yapan sivil toplum kuruluşlarının yaklaşımlarının nasıl insan hakları ihlallerinin önünü açabileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Faydalanıcıların görüş ve taleplerinin yansıtılmadığı, topluluk temelli olmayan insani yardım çalışmaları ilkelere uygun ya da insan hakları temelli olmaktan uzak olduğu daha önce ifade edildi. Bunun tersinin gerçekleştiği, yani katılımın sağlandığı durumlarda da yardım

¹⁶² Lord's Resistance Army.

¹⁶³ **Adam Branch**, Humanitarianism, Violence, and the Camp in Northern Uganda, *Civil Wars* 11(4):477-501, Cambridge, Aralık 2009.

¹⁶⁴ **Branch**, age, s. 491.

¹⁶⁵ **Branch**, age, s. 494.

programlarının hem ihtiyaca ne derece isabetli bir şekilde cevap verdiği hem de insan haklarının korunmasını sağladığını belirtmek önemlidir. Etkilenmiş grupların katılımının insani yardımı nasıl daha etkili ve ilkelere uyumlu hale getirdiğine önemli bir örnek Etiyopya’da uygulanan toplum temelli beslenme desteği programıdır. Etiyopya’da 1980’ler boyunca süren etnik çatışmalar ve kuraklığa bağlı olarak yaşanan açlık krizi sorunu, bu ülkeyi insani yardım operasyonlarının önemli merkezlerinden biri haline getirmiştir. Fakat 1980’lerden bu yana süren gıda yardımları ve beslenme programlarına rağmen 2014 yılında hala Etiyopya’daki çocukların %40’ında beslenme yetersizliğine bağlı olarak büyüme geriliği tespit edilmiştir. Bu verinin de doğrulayacağı üzere, Etiyopya’da çocuklarda yaygın olarak görülen yetersiz beslenmeyle mücadele için kısa süreli insani yardımlardan daha kalıcı ve etkin beslenme stratejilerini hayata geçirebilecek programlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu ihtiyaçtan hareketle uluslararası bir insani yardım örgütü olan World Vision tarafından geliştirilen toplum temelli katılımcı beslenme programı örneği, yardım ihtiyacı içinde bulunan anneleri yardımların planlanması sürecine katarak gıdaya ve sağlığa erişim gibi en temel insan haklarının hayata geçirilmesini doğru insani yardım müdahalesiyle mümkün kılmıştır.¹⁶⁶ Bu müdahale yöntemi insani yardım aktörlerinin sahip oldukları ‘uzmanlıkları’ doğrultusunda bir planlamadan çok, sorunun öznesi olan kadınların sürece katılımları ve programı sahiplenmeleri sonucunda olumlu sonuç verebilmiştir. Toplum katılımına dayalı bir beslenme desteğinin etkinliği bu örnekle teyit edildikten sonra farklı insani yardım çalışmalarında da uygulanmaya devam edilmiştir.

Doğası gereği insani yardım aktörleriyle yardım ihtiyacı içinde bulunan kişiler arasında eşitsiz bir güç ilişkisi barındıran insani yardım çalışmalarının bu eşitsizliği daha da derinleştirerek hak ihlallerine yol açmaması için etkilenmiş grupların hak sahibi olarak tanınması büyük önem taşımaktadır. Bu gruplarla doğrudan temas haline olan, dolayısıyla eylemlerinin doğrudan sonuçlarının faydalanıcılara yansıdığı sivil toplum kuruluşlarının hak temelli ve katılımcı yöntemleri benimsemeleri ve hayata geçirmeleri bu nedenle insan haklarını gözetten bir insani yardım anlayışı için kritik önemdedir.

¹⁶⁶ **Yunhee Kang, Sungtae Kim, Sisay Sinamo and Parul Christian**, Effectiveness of a community-based nutrition programme to improve child growth in rural Ethiopia: a cluster randomized trial, *Maternal and Child Nutrition*, C. 23, Maryland, 2017 s. 12.

2.3.2. Hesap verebilir bir insani yardım anlayışı

Yardım ve destek ihtiyacı içinde olan kişi ve grupları güçlendirici çalışmalarla bağlantılı olarak STK'ların diğere bir önemli sorumluluğu, yapılan insani yardım çalışmalarıyla ilgili hesap verebilir olmaları ve bunun için gereken mekanizmaların oluşturulmasıdır. Bu aynı zamanda faydalanıcı grupların hak sahibi olarak tanınmalarının da bir gerekliliğidir.

Bir önceki bölümde detaylıca ele alınan Uluslararası İnsani Hesap Verebilirlik Ortaklığı (HAP) Standartları ve Temel Kalite ve Hesap Verebilirlik İnsani Yardım Standardı (CHS) gibi insani yardım aktörlerinin üzerinde uzlaştığı genel hesap verebilirlik çerçeveleri STK'ların insani yardımda hesap verebilirlik mekanizmalarını nasıl oluşturacaklarına dair yol göstermektedir. Yardımların ihtiyaca uygun biçimde ve zamanında gerçekleştirilmesi, zarar vermeme ilkesi doğrultusunda hareket edilmesi, afetten etkilenmiş gruplar arasında ayırım gözetilmemesi ve yardım süreçlerine anlamlı katılımlarının sağlanması şeklinde özetlenebilecek standartların her birinde STK'lara önemli sorumluluk düşmektedir. İnsan hakları temelli insani yardım çerçevesinde ele alındığında, ayırım gözetmeme afetten etkilenmiş kişi ve toplulukların haklarını bilmeleri ve kendilerini etkileyen karar alma süreçlerine katılmalarını sağlama taahhüdü STK'lar açısından daha da önem kazanmaktadır.

Yapılan yardımların ya da sağlanan hizmetlerin ihtiyacı karşılayıp karşılamadığı, insani yardım çalışanlarının bağlı oldukları davranış kurallarına uygun hareket edip etmedikleri ya da yürütülen programlarla ilgili yeterli bilginin ihtiyaç sahipleriyle paylaşılıp paylaşılmadığı gibi soruların cevabı ancak hak sahiplerinin bu çalışmalarla ilgili görüş ve şikâyetlerini STK'lara iletebilecekleri kanalların bulunmasıyla ortaya çıkabilir. Şikâyet ve geri bildirim gibi hesap verebilirlik mekanizmalarının bulunması, bunların etkilenmiş grubun içerisindeki farklı dezavantajlara sahip kişiler de dâhil olmak üzere herkes tarafından erişilebilir olması ve faydalanıcıların şikâyetleri ya da geribildirimleri sonucunda aldıkları yardımların kesilmesi gibi herhangi bir olumsuz sonuçla karşılaşmayacaklarından emin olmaları da bu mekanizmanın etkinliği açısından önemlidir. Şikâyet mekanizmasının var olmasının ötesinde bu mekanizmanın tasarımı, uygulanması ve takibi aşamalarında, etkilenmiş grupların görüşünün alınması gerekmektedir. Yardımların hedefindeki grupların, kurum çalışanları için bağlayıcı nitelikte olan davranış kurallarını, politika ve usulleri anlamış olmaları, bu mekanizmanın işlevsel olması

açısından büyük önem taşımaktadır. İnsan hakları temelli insani yardımın sağlanabilmesi için önerilerin sunulacağı üçüncü bölümde hesap verebilirlik başlığı daha detaylı olarak ele alınacaktır.

2.3.3. STK'ların savunuculuk rolü

İnsani yardıma hak temelli yaklaşım çerçevesinde STK'ların rolüne dair bir başka önemli unsur savunuculuk konusudur. İnsani yardım kuruluşları bir yandan temel ilkelere olan bağımsızlık ve tarafsızlığa uygun hareket etme zorunluluğunu taşıırken, bir yandan da temel insani ilkeler ve insan haklarına uyum için savunuculuk yapabilirler mi? Ya da tersinden ele alınacak olursa, insani yardım kuruluşları eylemlerinde tamamen tarafsız olabilirler mi? Bu sorulara yanıt ararken Antonio Donini, 'yandaş siyaset' ve 'insanilik siyaseti' kavramlarını ortaya atarak bu ikisi arasındaki ayrımı etkilenmiş kişi ve gruplarla kurulan ilişki üzerinden tanımlamaktadır. İnsani yardımın insani ihtiyaçlardan farklı amaçlar doğrultusunda araçsallaştırılması yandaş yaklaşımken, insanilik siyaseti, insani acılar karşısında harekete geçme ahlaki sorumluluğundan doğan ve uluslararası hukukta da karşılığı olan insani ilkelere dayanarak meşruiyetini alan bir duruş olarak ele alınmaktadır.¹⁶⁷

STK'ların savunuculuk anlamındaki sorumluluklarına dair tartışma 1960'ların sonunda Nijerya'nın Biafra bölgesinde ayrılıkçı grupların bağımsızlık için başlattıkları savaş ve yaşanan kıtlık sonrası yapılan insani yardım çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Nijerya'da süren çatışmalar esnasında Batılı devletlerin ve Birleşmiş Milletler'in hükümetin yanında bir tutum sergilemesi ve ayrılıkçı grubun çatışmaları sürdürmesini imkânsız hale getirmek için bölgeye yapılacak insani yardımların hükümet tarafından engellenmesine sessiz kalması, yardım kuruluşları arasında bir ayrışmaya neden olmuştur. Örneğin Oxfam ayrılıkçı grubun bastırılması sonucunda milyonlarca insanın hayatını kaybedeceğini savunmuş ve bölgeye yardımların devam etmesi gerektiği yönünde bir duruş sergilemiştir. Uluslararası Kızıllıhaç Komitesi ise 'eleştirmeme'¹⁶⁸ ilkesiyle hareket etmiş ve Nijerya Hükümeti'nin ayrılıkçı bölgeye yardım götürmek için kullanılan hava sahasını kapatmasına sessiz kalmıştır. Komite insani yardımın siyasi durumdan tamamen bağımsız ele alınması gerektiğini savunurken bu yapı içindeki bazı doktorlar sessiz kalmanın bir halkın yok edilmesine neden olduğunu savunmuştur. Bu doktorlardan biri olan Bernard Kouchner,

¹⁶⁷ Antonio Donini, Golden Fleece: Manipulation and Independence in Humanitarian Action, London, 2012, s. 6.

¹⁶⁸ non-criticism.

'eleştirmeme' tavrını bir halkın sistemli şekilde katledilmesine suçuna ortak olmak olarak tanımlayarak Komite'den ayrılmış ve 1971 yılında Sınır Tanımayan Doktorlar'ı kurmuştur. 'Hak temelli insani müdahalecilik' olarak da bilinen bu yeni insani yardım anlayışının iki temel taşından biri 'eleştirme özgürlüğü' ile 'kınama', diğeryse 'müdahale hakkı' ya da 'sınır tanımazlıktır'.¹⁶⁹ İnsani yardım kuruluşlarının insan hakları bağlamında sorumluluklarına dair farklı yaklaşımların daha belirginleştiği ve insani yardım alanında önemli bir kırılmaya işaret eden Biafra vakası sonrasında bu alanda çalışan STK'ların özellikle çatışmadan kaynaklı krizlerle ilgili sorumlulukları daha fazla tartışılmaya başlanmıştır.

İnsani yardım kuruluşları ve bu alanda çalışan bireyler kendilerine olan ihtiyacı ortaya çıkaran çatışmaların siyasi boyutlarından habersiz olamayacakları gibi, yardım sağladıkları kişilerin karşılaştıkları hak ihlallerine tanıklık etmemeleri de mümkün değildir. Bu aşamada insani yardım çalışması ve hak savunuculuğu arasındaki ayrıma daha yakından bakmak önemlidir. Özellikle çatışmadan kaynaklı krizler sonrasında yapılan insani yardım çalışmaları, krizden etkilenen bölgelerdeki hükümet ya da kontrol sahibi silahlı grupların siyasi ya da ekonomik çıkarlarından doğrudan etkilenmektedir. İnsani yardım aktörlerinin görev yaptıkları siyasi ortamı yok saymaları ya da tanık oldukları insan hakları ihlallerini görmezden gelmeleri mümkün değildir. Aksi halde siyasi çıkarların ya da hak ihlallerinin yeniden üretilmesinin aracı haline gelme riskini taşımaktadırlar. Öte yandan savunuculuk ya da hak temelli insani müdahalecilik yaklaşımına uygun ifadeyle; eleştirme özgürlüğü, alanda çalışan STK'ların etkilenmiş bölgeye insani erişimlerini kaybetmelerine sebep olarak insani zorunluluğun gerektirdiği şekilde ihtiyacın olduğu her yere yardım götürme sorumluluğuyla çelişen bir durum ortaya çıkarabilir. Bir başka deyişle, krizden etkilenmiş ve ağır hak ihlallerinin yaşandığı bir ülkede bu ihlallere dikkat çekmek için yapılan savunuculuk girişimlerinin, insani yardım aktörlerinin etkilenmiş gruplara yardım ulaştırmalarına engel oluşturması gibi bir sonuç yaratması oldukça olasıdır. Her türlü insani kriz için uygulanacak genel geçer bir çözüm bulunmamakla birlikte, STK'ların her koşulda insani yardım ilkeleri doğrultusunda operasyonlarını gerçekleştirmelerinin ve bu ilkelerin

¹⁶⁹ Biafra and the Birth of the 'New Humanitarianism', From Kosovo to Kabul and Beyond: Human Rights and International Intervention, new ed., by David Chandler, Pluto Press, 2006, s. 29-31 <https://faroutliers.wordpress.com/2006/08/23/biafra-and-the-birth-of-the-new-humanitarianism/> (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2018).

savunuculuğunu yapmalarının -Ruanda ve Biafra krizlerinde görüldüğü üzere- hayati bir önemi olduğu akılda tutulmalıdır.

İnsani yardım ilkeleri ve temel insan haklarının savunuculuğunu yapmayan bir insani yardım yaklaşımı, siyasi amaçlar için araçsallaştırılma riskini de beraberinde getirmektedir. STK'ların insani yardımları hak temelli biçimde sağlayabilmeleri için çok kritik bir diğer sorumlulukları da siyasi çıkar gruplarının aracı haline dönüşmemektir. Bu durum temel ilkelerden bağımsızlığı zedeleyeceği gibi, özellikle çatışmadan kaynaklı krizlerde çatışan tarafların yardımları saptırmaları nedeniyle insani acıları dindirme amacına hizmet etmelerini engelleyerek insanilik ilkesine uyumu tehlikeye atacaktır. Linda Polman, Kriz Kervanı adlı kitabında 1990'lardan itibaren gelişen insani yardım alanında "erişilebilir milyarlardan en büyük payı kapabilmek için para akışını izleyen ve bir yardım bölgesinden diğerine koşturarak birbirleriyle rekabet eden sivil toplum kuruluşlarıyla insani yardımların çevresinde gelişen endüstriyi"¹⁷⁰ eleştirel bir yaklaşımla ele alırken, kimi durumlarda STK'ların yaşanan hak ihlallerine sessiz kalarak insani krizin derinleşmesinde oynadıkları rolden de bahsetmektedir. Ruanda örneğinde soykırımcı Hutu liderleri bölgede çalışan insani yardım STK'larından vergi toplayarak, yapılan yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını engellediği gibi, yardım malzemelerini silah tüccarlarına ödeme aracı olarak kullanarak kan dökmeye devam edebilmişlerdir. Fiona Terry'nin tabiriyle insani yardım çalışmalarını "ahlaki felaket"¹⁷¹ haline getiren bu durum yardım alanında çalışan STK'ların savunuculuk yapmasının önemine oldukça iyi bir örnektir. İnsani yardım malzemelerinin savaş ekonomisini beslediği durumlarda insani ihtiyaca cevap verilemediğinden, insani yardım ilkelerinin ihlal edildiğini söylemek zor değildir. Bu noktada insani yardım örgütlerinin niyetlerinden bağımsız olarak, yardımların manipüle edildiği kriz bölgelerinde varlıklarını devam ettirmeleri, insani ilkelerin ihlaline neden olabilmektedir. Ruanda Değerlendirme Komitesi'nin raporu da bölgede faaliyet gösteren STK'ların bir kısmının kaynak israfı ve aynı işlerin gereksiz yere tekrarlanmasına sebep olmalarının dışında can kayıplarına bile yol açacak şekilde sorumsuz bir tutum sergilediklerinin altını çizmektedir.¹⁷²

1994 yılının Aralık ayında Sınır Tanımayan Doktorlar "yardımların çözüme katkıda bulunmak bir yana Goma'daki durumu daha da kalıcı hale getirdiği" ve Ruandalı soykırımcıların

¹⁷⁰ Polman, age, s. 15.

¹⁷¹ Polman, age, s. 32-33.

¹⁷² Eriksson, age, finding C-4, 1996.

ele geçirdikleri yardımlar sayesinde Tutsilere karşı soykırım kampanyalarına devam edebildiklerini savunarak Goma Kampı'ndaki operasyonlarına son vermiştir.¹⁷³ Sınır Tanımayan Doktorlar tarafından sergilenen bu tavır, insani yardımların dolaylı olarak neden olduğu hak ihlallerine dikkat çekebilmek için yapılan önemli bir savunuculuk çabası olarak değerlendirilmelidir. İnsani ihtiyaç neredeyse oraya yardım ulaştırmayı gerekli kılan insani zorunluluk, Ruanda örneğinde soykırımcı tarafları yardımlarla beslemeye devam etmemek amacıyla, zorunlu olarak askıya alınmıştır. İnsani yardımların etkilenmiş grupları değil çatışmaların taraflarını destekleme riskine karşı STK'lara düşen sorumluluk, insani ilkelerin savunuculuğunu yaparak savaşan tarafların yardımın koşullarını belirlemesine izin vermemek ve yardımların sivilleri cezalandırma aracı olarak kullanılmasını engellemektir.¹⁷⁴

Ruanda krizinde STK'ların sorumluluklarını ele alırken akılda tutulması gereken bir diğer nokta da insani yardım çalışmalarının insan haklarını ve temel insani ilkeleri gözetilen bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için gereken siyasi baskının Ruanda örneğinde uluslararası kamuoyu ve BM tarafından sağlanmamasının yüzbinlerce insanın en temel ihtiyaçlarından mahrum kalmasına yol açmış olmasıdır. Bunun ötesinde Ruanda'da yaşananlar temelde siyasi bir krizin sonucuyken insani bir kriz gibi ele alınarak çözümlerin de insani yardım çalışmalarında aranması, beraberinde insani yardım aktörlerinin taşıyamayacakları kadar büyük bir yük getirmiştir.¹⁷⁵

Bu bölümde değinilen örneklerden de anlaşılacağı gibi insani ilkeleri hayata geçirme çabası yalnızca teorik bir tartışma değil, insani yardımları krizlerden etkilenmiş kişilere insan haklarını gözeterek ulaştırabilmek için bir zorunluluktur ve ancak bu alanda çalışan bütün aktörlerin sahiplenmesi sonucu hayata geçirilebilir. İnsani yardımların insan haklarını gözeterek sağlanması için var olan uluslararası hukuki çerçeve ile uluslararası insani yardım kamuoyunun uzlaştığı ilke ve standartların sunduğu zeminde devletler, BM kuruluşları ve STK'lar insani yardımı bir hak çalışması olarak görmeli ve insani ilkelerin savunuculuğunu yapmalıdır. Bir sonraki bölümde insan hakları temelli bir insani yardım alanının sağlanabilmesi için öneriler sunulacaktır.

¹⁷³ Polman, age, s. 38.

¹⁷⁴ Kahn & Lucchi, Are Humanitarians Fuelling Conflict?, Temmuz 2009, <https://odihpn.org/magazine/are-humanitarians-fuelling-conflicts-evidence-from-eastern-chad-and-darfur/> (Erişim tarihi: 22 Aralık 2018)

¹⁷⁵ Eriksson, age, s. 47.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İNSAN HAKLARI TEMELLİ İNSANİ YARDIMIN SAĞLANABİLMESİ İÇİN ÖNERİLER

Uygulamada insani ilkelerin hayata geçirilmesi ve yardım operasyonlarının insan haklarını ihlâl etmeden gerçekleştirilebilmesi için devletler, Birleşmiş Milletler ve sivil toplum kuruluşlarının rol ve sorumluluklarına değinilen ikinci bölümün ardından bu bölümde insan hakları temelli insani yardımın sağlanabilmesi için öneriler sunulacaktır. Bu öneriler üç ana başlık altında ele alınacaktır. Bunlardan ilki, yardım çalışmalarının hedef grubu olan etkilenmiş kişi ve topluluklara yönelik tepeden inme yaklaşımın onları hak sahibi olarak tanıyacak şekilde değişmesi gerekliliğidir. Bununla bağlantılı olan ikinci öneri; yardım çalışmaları kapsamında hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi ve sunulan yardımların insani ilkelerle uyumlu, yerinde ve etkili olup olmadığıyla ilgili yardımlardan faydalanan kişilerin düzenli olarak görüşlerine başvurulmasıdır. Hak temelli bir yardım için bu çalışma kapsamındaki önerilerin sonuncusu da insani krizlerde ortaya çıkan ya da çıkma ihtimali olan hak ihlalleriyle mücadele için kanıta dayalı savunuculuk anlayışının insani yardım kuruluşları tarafından benimsenmesidir.

3.1. İnsani yardımın hedef kitlesine yaklaşımın değişmesi

İnsani yardım alanının yardım kuruluşları ve afetten etkilenen gruplar arasında eşitsiz bir güç ilişkisini barındırdığından önceki bölümlerde bahsedildi. Özetlemek gerekirse; afet sonrası yapılan yardım çalışmalarında bilgiye ve kaynaklara erişimi olan ve bu kaynakların yardım çalışmalarında nasıl kullanılacağı konusunda karar verici olan insani yardım kuruluşları ile insani krizin hayatlarını sekteye uğrattığı ve temel ihtiyaçlarının sağlanması ya da haklara erişim için yardım kuruluşlarına ihtiyaç duyan kişiler arasında eşit olmayan bir ilişki bulunmaktadır. Her ne kadar insani yardımın standartlaşması çabaları doğrultusunda etkilenen gruplarla iş birliği ve istişareye dayalı yöntemler giderek daha fazla gündeme geliyor olsa da yardım çalışmalarının kapsamı ve yönteminin büyük çoğunlukla uluslararası kuruluşlar ve fon sağlayıcı kuruluşlar tarafından yukarıdan aşağı bir yaklaşımla belirlendiğini ve faydalanıcıların yardım süreçlerine etkilerinin çok kısıtlı kaldığını söylemek yanlış olmaz. Yardım çalışmalarının herhangi bir aşamasında ihtiyaç sahiplerinin katılımı olmadan gerçekleştirilmesi, insani yardım aktörleriyle yardımların hedef kitlesi arasındaki eşit olmayan ilişkiye dair önemli bir göstergedir.

İnsani yardım alanının hak temelli bir şekilde düzenlenebilmesi için yardım sağlanan grupların yardım çalışmalarını yürüten aktörlerle eşit konumda olmadıklarına dair algının değişmesi ve onların katılımı olmaksızın planlanan insani yardım programları yerine, yerel kapasiteyi güçlendiren, etkilenmiş kişi ve grupların değişkenlik gösterebilen ihtiyaçlarını, kültürlerini ve geleneklerini gözeterek yardımların yapılması gerekliliği, ilk bölümde değinilen Kızıllaç ve STK'lar için Davranış Kuralları'nda ilk kez açıkça yer almıştır. Afetten etkilenmiş kişi ve toplulukları 'muhtaç' ve 'yardımların pasif alıcısı' konumundan, hak sahibi ve insani yardım programlarının aktif paydaşları konumuna getirmeyi hedefleyen katılımcı yaklaşım¹⁷⁶ ve afetten etkilenen hedef gruplara karşı sorumluluk ve hesap verebilirliğin¹⁷⁷ yazılı kurallarda yer bulması hak temelli insani yardım için son derece önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte 1990'lar gibi oldukça yakın bir geçmişte kabul gören bu yaklaşımın hayata geçirilebilmesi için hala alınacak çok yol vardır. İkinci bölümde değinilen *State of Humanitarian System* raporunda belirtildiği üzere insani yardım çalışmalarında yardım alan kişilerin %2'sinden bile az bir bölümünün görüşleri doğrultusunda çalışmalarda değişiklik yapılmış olması da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Yardımları alan kişilerin krizlerle baş etme gücünden yoksun olarak algılanmasından hak sahibi ve krizin kendi hayatları üzerindeki etkilerini aşmak konusunda en doğru kararı verecek taraf olarak tanınmasına geçiş, yardımın hak temelli bir yaklaşıma uygun olarak sağlanmasında en önemli belirleyicilerden biridir. Yaklaşımdaki bu değişimin sağlanabilmesi için gerekli iki temel unsur; krizlerden etkilenmiş grupların yardım programlarının her aşamasına katılımının sağlanması ve yardımların yerel kaynak ve kapasiteyi kullanarak planlanmasıdır. Bu yaklaşım değişiminin somut olarak hayata geçirilebilmesi için insan haklarını gözeterek yardım anlayışının insani yardımın temel bir unsuru olması gerekliliği insani yardım sisteminin bütün paydaşları tarafından benimsenmelidir. Krizden etkilenen kişi ve toplulukların insani yardım alanına dair kamusal tartışmalarda yer alabilmeleri, karşılaşabilecekleri hak ihlalleri karşısında hak arama yollarını kullanabilmeleri ve insani yardım kuruluşlarının karar alma süreçlerinde temsil edilebilmeleri için gereken mekanizmaların oluşturulması var olan eşitsiz güç ilişkisini kırabilmek için oldukça önemli bir adım olacaktır.

¹⁷⁶ Kızıllaç ve STK'lar için Davranış Kuralları Madde 7.

¹⁷⁷ Kızıllaç ve STK'lar için Davranış Kuralları Madde 9.

3.1.1. İşlevsel ve kapsayıcı katılım mekanizmalarının oluşturulması

Krizlerden etkilenmiş toplulukların yardım operasyonlarının her aşamasında kararlara katılımının sağlanması insani yardımın yerinde, etkili ve verimli olmasını mümkün kılacak en önemli adımlardan biridir. İnsani yardımda insan haklarının hayata geçirilmesi bağlamında ele alındığında ise yardım süreçlerine katılım, yardımlar sırasında ortaya çıkabilecek insan hakları ihlallerinin önlenmesinin yanı sıra insani yardım ilkelerinin de temelini oluşturan insan onurunun korunması amacına da hizmet etmektedir. Doğal afetler ya da çatışmalardan etkilenen insanların krizle sarsılan hayatlarının nasıl etkilendiği ve temel hak ve hizmetlere erişememenin yaşamlarında yarattığı etkiyi en iyi tanımlayabilecek kişiler olduğunu unutmamak gerekir. Bu nedenle hak kayıpları ve hak ihlallerine daha açık hale gelen kişi ve grupların yardım süreçlerine katılımı hem yardımların yerinde ve etkili olmasını sağlayacak hem de güçlendirici bir yaklaşımla insan onurunun korunmasına hizmet edecektir.

Katılımın anlamlı olabilmesi için etkilenmiş grupların krizin boyutları ve yardım operasyonlarıyla ilgili bilgiye erişimlerinin sağlanması ve yardımlarla ilgili görüşlerinin karar alma süreçlerine yansıtılması gerekir. Bu iki yönlü iletişim çerçevesinde yardım aktörlerinin krizden etkilenmiş gruplarla, sağlanan koruma hizmetleri, yardım faaliyetleri ve insani krize dair olası risk ve tehditler gibi konularda bilgi paylaşması ve yardımların ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığıyla ilgili düzenli olarak etkilenmiş grupların görüşlerine başvurması gerekmektedir.¹⁷⁸ Hem fon sağlayıcı kuruluşlar ve hükümetler hem de insani yardım kuruluşları cinsiyet, yaş, etnik köken, dil ya da özel ihtiyaç sahibi olma durumlarını da gözeterek en kırılgan kişi ve grupların yardım ve koruma çalışmalarlarıyla ilgili bilgi edinmesini ve krizden etkilenmiş kişi ve grupların seslerinin duyulmasını sağlamakla yükümlüdür. İnsani yardım sözleşmesiyle¹⁷⁹ de güvenceye alınmış olan bu yaklaşım insani yardım aktörleri tarafından salt etik bir tercih olarak değil, yardım sağladıkları kişilere karşı sorumluluklarından kaynaklanan bir görev olarak görülmelidir.

İşlevsel ve kapsayıcı katılım mekanizmaları olmadan insani yardımın ayırım gözetmeden ve insan haklarına uyumlu bir şekilde yapılmasını güvence altına almak mümkün değildir. Yardım

¹⁷⁸ Recommendations that promote effective participation of people affected by crisis in humanitarian decisions and incentivize participation as a way of working for Grand Bargain signatories, Temmuz 2017, s. 2. interagencystandingcommittee.org/system/files/final_participation_revolution_workstream_reccomendations.pdf (Erişim tarihi: 5 Aralık 2018).

programları kapsamında ihtiyaç ve risk analizi çalışmaları, faydalanıcılarla yapılan düzenli odak grup görüşmeleri, yaşanan krizle ilgili bütün paydaşların dâhil olduğu ve bilgi paylaşımının sağlandığı koordinasyon mekanizmaları, yardımın hedeflediği grupların temsilcilerinden oluşturulan komiteler insani yardım operasyonlarına faydalanıcıların katılımını mümkün kılan temel araçlardır. Bunların hak temelli bir yardım çalışmasına hizmet edebilmesi için farklı ihtiyaçları ve hassasiyetleri olan grupları kapsadığından emin olunmalıdır. Afetler sonrası yapılan insani yardım çalışmaları, krizden etkilenen toplumlarda hâlihazırda var olan eşitsizlikleri ya da toplumdaki dışlanan grupların maruz kaldıkları ayrımcılığı dikkate almadan gerçekleştirildiğinde, yeni hak ihlallerini beraberinde getirebilmektedir. İster doğal ister çatışmadan kaynaklı nedenlerle ortaya çıksın, afet durumlarında savunmasız ve toplumun dışına itilmiş gruplar krizin etkilerini çok daha derin biçimde yaşarlar. Bunun en temel sebebi, krize müdahale ve yardım çalışmalarının genellikle eşitsizlik körü biçimde gerçekleştirilmesidir. Etnik köken, din, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik durumu gibi afet ve çatışmalardan bağımsız olarak da toplumlarda var olan ayrımcılık kategorileri, insani yardım çalışmalarında dikkate alınmadığında, yeniden üretilerek insanlık ve ayırım gözetmeme ilkelerinin ihlaline neden olmaktadır. Yardıma ihtiyaç duyan gruplar arasında ayırım gözetmemenin temel ilke olarak kabul edildiği hak temelli insani yardım çalışmaları, dışlanmış grupları da süreçlere dâhil ederek hem daha fazla insanın acılarının dindirilmesi, hem de insan onurunun korunması amacına hizmet eder.¹⁸⁰ Bu nedenle insani yardım kuruluşları krizden etkilenen toplumlarda var olan eşitsizliklerin ve ayrımcılık türlerinin yardım operasyonlarını nasıl etkileyebileceğini kapsamlı biçimde analiz edip, çalışmalarını ve karar alma süreçlerini buna göre uyarlamalıdır.

3.1.2. Toplum temelli insani yardım programlarının geliştirilmesi

İster doğal ister insan kaynaklı olsun afetler meydana geldiğinde, doğrudan etkilenen topluluklar krizin etkilerine cevap vermek durumunda olan ilk aktörlerdir. Krizden etkilenmiş kişiler için, içinde yaşadıkları topluluklar ilk koruma ve destek ağını oluşturur ve bu topluluklar

¹⁸⁰ Equality in Aid, Addressing Caste Discrimination in Humanitarian Response, International Dalit Solidarity Network, September 2013, s. 2. <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/AdvisoryCom/PostDisaster/InternationalDalitSolidarityNetworkReport.pdf> (Erişim tarihi: 26 Şubat 2019).

insani yardım aktörleri tarafından desteklenirlerse sürekli bir destek kaynağı olabilmektedirler.¹⁸¹ Krizden etkilenmiş insanların zarar görebilirliklerini azaltmak ve baş etme kapasitelerini güçlendirmek için yapılacak her türlü çaba yerel düzeyde başlamalı, yerel uzmanlık, liderlik ve kapasiteler üzerine inşa edilmiş ulusal ve uluslararası çabalarla güçlendirilmelidir.

Toplum temelli oluşturulan insani yardım programları, ihtiyaçların doğrudan etkilenmiş gruplar tarafından belirlenebilmesi, topluluk içerisindeki en savunmasız durumdaki kişilerin korunması ve insan onuruna yaraşır biçimde yardımlara erişebilmeleri için de önemli bir rol oynamaktadır.¹⁸² Yardım ve koruma faaliyetlerinin insani yardım aktörlerinin desteğiyle etkilenmiş gruplar tarafından yürütüldüğü toplum temelli koruma çalışmaları, birey ve toplulukların içinde buldukları kriz koşullarından güçlenerek çıkmaları ve yardımların hedef gruplara ulaşması açısından da büyük önem taşımaktadır.

Toplum temelli yaklaşım, katılım mekanizmalarının oluşturulması ve etkin kullanımının ötesine geçen, etkilenmiş grupların kendi ihtiyaçlarının tespiti ve buna uygun programların uygulanması süreçlerinin devamlı bir parçası olduğu bir modeldir.¹⁸³ Temel gıda yardımlarının dağıtılmasından, psiko-sosyal destek çalışmalarına, afet sonrası risk azaltımı için farkındalık çalışmalarından, şiddet gören kadınlar için destek grupları oluşturulmasına kadar insani krizlerde ihtiyaç duyulan bütün destek ve koruma faaliyetlerinde, etkilenmiş topluluğun içinde var olan kapasite ve kaynakların kullanılması mümkündür. İnsani yardım alanında uzman ulusal ve uluslararası kuruluşların yardım faaliyetlerinin etkili ve ilkeler doğrultusunda yürütülmesindeki rolü elbette yadsınamayacak boyutlardadır, fakat yardım çalışmalarına dair uzmanlığın önemine yapılan vurgu çoğunlukla krizden etkilenen kişi ve grupların kendi hayatlarında karşılaştıkları sorunlarla baş etme yöntemlerine dair uzmanlıklarının göz ardı edilmesine yol açabilmektedir. Etkilenmiş toplulukların kapasitelerini temel alan programlar aynı zamanda kendi sorunlarına çözüm üretebilmelerine imkân verdiği için krizin yarattığı travmadan güçlenerek çıkmalarını da sağlayabilmektedir. Afet sonrası koruma müdahalelerini yalnızca uzmanlık gerektiren insani çalışmalarla sınırlı ve krizden etkilenen nüfusun kontrolünün çok az olduğu veya hiç olmadığı bir alan olarak görmek etkilenmiş grupların rolünü yok sayarak krizden kaynaklanan çaresizlik

¹⁸¹ Safety with dignity: A field manual for integrating community-based protection across humanitarian programs s.17 https://drc.ngo/media/2113379/actionaid_safety-with-dignity.pdf (Erişim tarihi: 14 Mart 2019).

¹⁸² **Kate Berry, Sherryl Reddy**, Safety with dignity, Integrating community-based protection into humanitarian programming, Humanitarian Practice Network, London, March 2010.

¹⁸³ **Berry, Reddy**, age, s. 3.

duygularının derinleşmesine neden olabilmektedir. Bu aynı zamanda krizden etkilenen topluluklar arasında yardım aktörlerinin çalışmalarına ve maddi yardımlara bağımlılığın ortaya çıkması gibi zarar vermeme ilkesinin gözetilmediği olumsuz sonuçlara da yol açabilir. Toplum temelli koruma mekanizmalarını yok sayan insani koruma müdahaleleri, etkilenen nüfusun güçsüzleşmesine neden olabilmektedir.¹⁸⁴

Toplum temelli koruma, krizden etkilenmiş toplulukların hak ve hizmetlere erişim konusunda yaşadıkları sorunları ve afetten kaynaklı olarak ortaya çıkan koruma risklerini doğrudan kendilerinin tespit ederek yardım kuruluşlarına ya da koruma aktörlerine iletmesine olanak tanır. Bu insani yardım programlarının yerinde ve etkili olması açısından çok önemli bir fırsat sağladığı gibi, insani yardım kuruluşlarının kriz bölgelerinden ayrılmasından sonra da devam edecek olan yerel kapasitenin ve koruma stratejilerinin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır.¹⁸⁵

Yukarıda bahsedilen etkili katılım mekanizmalarının oluşturulması ve yardım programlarının toplum temelli biçimde planlanıp uygulanması için, katılımcı yaklaşım insani yardım alanını belirleyen aktörler tarafından en üst düzeyde sahiplenilmelidir. Afetlerden etkilenmiş toplulukların insani yardım programlarının her aşamasına etkili katılımı fon sağlayıcı kuruluşlar tarafından da alandan uygulamayı yapan STK'ların gündemine getirilmesi gereken bir koşuldur. Bunun için fon sağlayıcı kuruluşların ve topluluklarla doğrudan temas halinde olan insani yardım STK'larının sadece etkilenmiş grupların katılımına açık olmakla yetinmeyip, bu katılımın mekanizmalarının oluşturulduğundan ve kullanıldığından emin olmak gibi bir sorumlulukları da bulunmaktadır. Bu da etkilenmiş gruplar ve insani yardım aktörleri arasında güven ilişkisinin tesis edilmesi, açık bilgi paylaşımı ve hesap verebilirlik anlayışının benimsenmesiyle mümkün olabilir.

2016 yılında Birleşmiş Milletler'in çağrısıyla gerçekleştirilen Dünya İnsani Zirvesi'nde birçok hükümet ve yardım kuruluşu, Temel İnsani İlkeler Birliği'nin¹⁸⁶ standartlarına uyum taahhüdünde bulunarak, insani yardım programlarına aktarılacak fonlar için etkilenmiş toplulukların yardım süreçlerine katılımlarını sağlamayı bir şart olarak benimsemişlerdir. Bu Zirve'de dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki Moon, krizlerden etkilenen

¹⁸⁴ **Berry, Reddy**, age, s. 5.

¹⁸⁵ **Berry, Reddy**, age, s. 3.

¹⁸⁶ Core Humanitarian Standards Alliance, www.chsalliance.org (Erişim tarihi: 10 Şubat 2018).

insanların kendi hayatlarını ve geleceklerini belirleyen temel aktör olarak tanınma ve güçlendirilme ihtiyaçlarının altını çizmiştir. Ayrıca bu grupların yardım süreçlerine katılımlarının sağlanmasının afetler sonrasında yalnızca seçilmiş belli grupların değil, toplumun dışına itilmiş grupların da kalıcı çözümlere ve desteklere erişebilmesi için önemli olduğunu vurgulamıştır.¹⁸⁷ Yine bu zirvede ilan edilen ve dünyanın en önde gelen yaklaşık altmış fon sağlayıcı ve insani yardım kuruluşunu bir araya getiren ‘Büyük Anlaşma’, insani yardımların daha etkili ve verimli olabilmesi için etkilenmiş gruplardan geribildirim alınmasını proje finansmanı için bir koşul haline getirmiştir. Katılım devrimi¹⁸⁸ olarak tanımlanan bu taahhütler, hem insani yardım kurumlarına hem de fon sağlayıcı kuruluşlara sorumluluklar yüklemesi açısından önemli bir fırsat olarak görülmelidir.

3.1.3. İnsani yardımın yerelleşmesi

Afetlerden etkilenmiş gruplara yaklaşımın hak temelli bir yöne evrilmesi için atılması gereken bir diğer önemli adım insani yardımın yerelleşmesidir. İnsani yardım çalışmalarının yardım ve koruma ihtiyacı içerisinde olan topluluklarla birlikte gerçekleştirilmesi, insani yardımı salt uluslararası STK’lar ya da BM kuruluşlarının kontrolünde bir alan olmaktan çıkarmıştır. Ulusal ve yerel insani yardım örgütlerinin yardım faaliyetlerinin eşit birer paydaşları haline gelmeleri hem yardımların etkinliği açısından hem de insan onurunun korunmasını sağlayan güçlendirme yaklaşımı açısından büyük önem taşımaktadır.

Afete müdahalenin afetten etkilenen ülkelerin yerel kapasiteleri üzerine kurulması çabasının hayata geçirilmesi, programların finansmanını sağlayan fon sağlayıcı kuruluşlar tarafından desteklenmediği müddetçe oldukça zordur. Özellikle karmaşık ve uzayan insani krizlere yönelik yapılan uluslararası yardımların yerel kaynakları ciddi ölçüde azaltması, afetten etkilenen kişileri yardımlara bağımlı hale getirmek gibi istenmeyen olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Bu durumun yerel insani yardım alanında yarattığı etkiyi hafifletebilmek için Büyük Anlaşma’da yer alan en önemli kararlardan biri de 2020 yılına kadar insani yardıma ayrılan fon kaynaklarının en az %25’inin yerel ve ulusal insani yardım kuruluşlarına aktarılması

¹⁸⁷ One humanity: shared responsibility. Report of the Secretary General for the World Humanitarian Summit, par. 17. s. 5/62. <https://sgreport.worldhumanitariansummit.org/> (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2019).

¹⁸⁸ A participation revolution: Include people receiving aid, <https://interagencystandingcommittee.org/participation-revolution-include-people-receiving-aid-making-decisions-which-affect-their-lives> (Erişim tarihi: 21 Nisan 2018).

taahhüdüdür.¹⁸⁹ Yardım yaparken uzun vadeli güçlendirmeyi de hedeflemesi açısından büyük önem taşıyan bu taahhüt uluslararası kamuoyu ve STK'lar tarafından gündemde tutulmalı ve takip edilmelidir.

İlk bölümde değinilen afet döngüsünde afete hazırlık sürecinde de yer alan yerel ve ulusal aktörler yerel sistemin parçası oldukları için hak temelli bir yardım anlayışı açısından önemlidirler. Krizden etkilenen toplumun bir parçası olduklarından afet öncesinde, afet esnasında ve sonrasında hızlı ve etkili bir yardım çalışması yürütmenin ötesinde yardımın sürdürülebilirliğini sağlamak gibi önemli bir avantajları bulunmaktadır. Çeşitli sebeplerle uluslararası aktörler kriz bölgesinden ayrıldıktan sonra da yerel aktörler, insani yardımların uzun süreli iyileştirme çalışmalarına katkıda bulunmasını sağlamaktadırlar. Ayrıca yerel ve ulusal yardım kuruluşlarının hükümetler ve diğer yerel paydaşlarla çalışma deneyimleri olduğu için uluslararası aktörlerden çok daha hızlı ve kolay bir şekilde yardımları sağlayabilmekte, afetten etkilenmiş bölge ve toplumu tanıdıkları için hassasiyetlere ve risklere hâkim olmaları sebebiyle önceliklerin ve ihtiyaçların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadırlar.

İnsani yardıma dair literatürde daha çok etkilenmiş kişi, topluluklar ve bölgede var olan sivil toplum kuruluşlarının yardım süreçlerine dahil edilmesi şeklinde yürütülen yerelleşme tartışmalarının daha geniş kapsamda ele alınması gerekmektedir. Uluslararası insani yardım aktörlerinin yardım programlarının planlanması ve hayata geçirilmesinde yerel ve ulusal düzeyde var olan acil müdahale ve sosyal yardım sistemlerini göz önünde bulundurarak yardım alanını şekillendirmesinin önemi yerelleşmenin bir başka boyutunu ortaya koymaktadır. Afetten etkilenen bölgede devletin kapasitesi ve var olan altyapı dikkate alınmadan planlanan uluslararası insani yardım çalışmaları var olan ihtiyaca cevap vermekte yetersiz kalmaktadır.

İnsani yardımın yerelleşmesi tartışmalarında bu yaklaşımın beraberinde getireceği riskler de sıklıkla gündeme gelmektedir. Yardımların uluslararası kabul gören standartlara uygun biçimde yapılamaması riski, yerel ya da ulusal insani yardım kuruluşlarının iç kontrol mekanizmalarının olmayışı veya yetersiz oluşu nedeniyle yolsuzluk ihtimalinin yüksek oluşu, özellikle çatışmadan kaynaklı afetler sonrasındaki insani yardım çalışmalarında tarafsızlıklarını koruyamamaları gibi riskler yok sayılamayacak derecede ciddi sonuçlar doğurabilir. İnsani yardımın yerelleşmesi ve

¹⁸⁹ Initiative Grand Bargain, <https://www.agendaforhumanity.org/initiatives/3861> (Erişim tarihi: 10 Şubat 2019).

toplum temelli yardım ve koruma tartışmalarında akılda tutulması gereken önemli noktalardan bir diğeri de temsil konusudur. Topluluk üyelerinden hangilerinin afetlerden etkilenmiş grubu meşru bir şekilde temsil edebileceğine karar verebilmek özellikle uluslararası insani yardım aktörleri açısından oldukça zordur. Temsilin sağlanamadığı ya da eksik kaldığı durumlarda da yerleşmenin etkilenmiş topluluk içinde yalnızca bir kısmın ihtiyaçlarını yansıtması ve diğerlerini görünmez hale getirmesi riski bulunmaktadır. Bir toplum içinde var olan güç dinamikleri kimi grupların örgütlenmesi ve haklara erişiminin önündeki en önemli engel olabilir. Bu da temel ilkelerden ayırım gözetmeme ilkesinin riske atılması anlamına gelecektir. Bu nedenle, afetten etkilenmiş toplulukları hem koruma ve yardım için mutlaka sürece dâhil edilmesi gereken kaynaklar hem de potansiyel risk unsurları olarak kabul etmek gereklidir. Bu noktada yukarıda bahsedilen izleme ve değerlendirme çalışmalarının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak, insani krizler sonrasında nasıl bir topluluk içerisinde farklı grupların ihtiyaçları değişkenlik gösteriyorsa katılım mekanizmaları da engelliler, çocuklar, kadınlar, LGBTİ'ler gibi farklı gruplar için uyarlanmış olmalıdır; aksi halde yapılan yardımların kapsayıcı ve hak temelli olmasını sağlamak mümkün olmayacaktır. Yerleşmenin insani yardım alanına katkı sağlayabilmesinin en önemli koşulu yardım çalışmalarının evrensel insani yardım ilke ve standartları doğrultusunda gerçekleştirilmesinin garanti altına alınmasıdır. Yerel anlayış ve uygulamaların evrensel normlarla çeliştiği durumlarda insan ilkelere uyumlu ve insan haklarını gözetilen bir insani yardım alanının sağlanması için o ülkede çalışan uluslararası STK'lar, BM kuruluşları ve Uluslararası Kızıllaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu'na, yerel ve ulusal STK'ların kapasitelerini geliştirme ve denetleme konusunda önemli görevler düşmektedir.

3.2. İnsani yardımda hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi

İnsani yardım alanında hesap verebilirliğe dair ilginin kayda değer biçimde artmasına rağmen¹⁹⁰ hala insani yardım bağlamında kabul edilmiş tek bir hesap verebilirlik tanımı yoktur. Bununla birlikte üzerinde uzlaşılmış bir tanım olmaksızın yardım kuruluşlarının hesap verebilirliğini ve sağladıkları yardımın yerinde ve etkili olup olmadığını değerlendirmek çok zor olacaktır. *Humanitarian Accountability Partnership* (HAP), *People in Aid* ve *Sphere* standartlarını

¹⁹⁰ 2000-2012 yılları arasında kalite ve hesap verebilirlikle ilgili girişimlerin sayısı 42'den 147'ye yükselmiştir. Bkz. "Humanitarian assistance and accountability: what are we really talking about?", Tan YSA, von Schreeb J. Prehosp Disaster Med. 2015; 30(3), s. 264.

bir araya getiren Ortak Standartlar Girişimi'nin¹⁹¹ hesap verebilirlik tanımına göre; hesap verebilirlik, insani yardım kuruluşlarının ve çalışanlarının yardım operasyonlarında yasal ve etik sorumluluklarını yerine getirmeleri ve sahip oldukları gücü sorumlu bir şekilde kullanmalarını gerektirir. Hesap verebilirlik, başta bu gücün kullanımından etkilenen faydalanıcılar olmak üzere birçok farklı paydaşı hesaba katmak ve onlar tarafından sorumlu tutulmayı kapsayan bir süreçtir. İnsani yardım çalışmalarında hesap verebilirliğin kapsamı sıklıkla finansal hesap verebilirlik olarak algılanmaktadır, yardıma aktarılan kaynakların insanlık ilkesi gereğince ihtiyaçlar doğrultusunda harcanması çok önemli olmakla birlikte bunun dışında yardım çalışmalarının içeriği, etkili ve zamanında gerçekleştirilmesi ve uygulama kalitesiyle ilgili faydalanıcılara yönelik hesap verebilirlik de büyük önem taşımaktadır. Ayrıca insani yardım kuruluşları, uymayı taahhüt ettikleri standartlar ve kurallar çerçevesinde de hesap verebilir tutulmaktadırlar.

İnsani yardım alanında hesap verebilirlik, yardım sağlayan ile yardımı alan taraflar arasındaki güç dengesizliğini sorgulamanın ve düzeltmenin en temel koşullarındandır. İnsani kriz durumlarında insani yardım kuruluşları ve afetlerden etkilenen gruplar arasındaki eşitsiz güç ilişkisinin görünür hale getirilmesi ve azaltılması, etkilenen kişilerin, hayatlarını etkileyen kararlara ve süreçlere anlamlı bir şekilde dâhil edilmesi ve yardım kuruluşlarının etkilenmiş kişi ve gruplarla insan onuru ve saygıya dayalı ilişkiler geliştirmesi gerekmektedir.¹⁹² Daha önceki bölümlerde değinilen insani yardım çalışanlarının kriz bölgelerinde sahip oldukları gücü çıkar amaçlı kullandıkları durumlar ve Ruanda soykırımı örneğinde görüldüğü gibi bunun yarattığı ciddi insan hakları ihlalleri, hesap verebilirlik ve hak temelli insani yardım arasındaki güçlü bağlantıyı da ortaya koymaktadır. Ayrıca insani yardım alanının siyasi ya da askeri amaçlara hizmet etmesinin önüne geçebilmek için de insani yardımın hesap verebilirlik ilkesi doğrultusunda yapılması büyük önem taşımaktadır.¹⁹³

Krizlerden etkilenmiş gruplarla olan ilişkinin eşit bir zeminde yeniden tanımlanması yardım kuruluşlarının, fon sağlayıcı kuruluşların ve hatta devletlerin krizlere olan müdahalelerinde hesap verebilirliğin sağlanması açısından elzemdir. Genellikle proje temelli çalışmalarla sınırlı

¹⁹¹ TİS, s. 19.

¹⁹² Steering Committee for Humanitarian Response Peer Review on Accountability to Disaster-Affected Populations, January 2010, s. 7. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/260A48292A5ED877C12576D2003A34BF-schr_jan2010.pdf (Erişim tarihi: 22 Mart 2019)

¹⁹³ Callamard, age.

tutulmuş hesap verebilirliğin gerçek anlamda hayata geçirilebilmesi, insani yardım kuruluşlarının belli dönemlerde faydalanıcıların geri bildirimlerini aldıkları aktivitelerden daha kapsamlı bir çabayı gerektirmektedir. Hesap verebilirliği ulaşılması gereken bir proje hedefi olarak değil, insani yardımda alan ve veren taraf arasındaki ilişkinin eşitsiz yapısını değiştirmeyi amaçlayan bir süreç olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.¹⁹⁴ Örneğin yardım programlarının tasarlanma aşamasında katılımcı bir süreç yürüterek etkilenmiş grupları planlamalara dâhil etmek, programın amacı, kapsamı ve hedefleriyle ilgili gerekli bütün bilgileri şeffaf bir biçimde paylaşmak, uygulama süresince de faydalanıcı geri bildirimlerini hangi yöntemlerle alınacağı ve bunların programlamayı nasıl şekillendireceğini etkilenmiş gruplara iletmek, hesap verebilirliğin yardım çalışmalarının her aşamasında devam eden bir süreç olabilmesi için oldukça önemli adımlardır.

Hesap verebilirliğin hayata geçirilebilmesi insani yardımda yer alan bütün aktörleri ilgilendirmektedir. Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi insani krizlerde temel yükümlülük sahibi aktör devletler olduğundan, yardımların insani ilkeler doğrultusunda şeffaf ve hesap verebilir biçimde sağlanması için devletlerin insani yardım kuruluşlarını denetleme yükümlülüğü bulunmaktadır. Fakat birçok kriz durumunda devletlerin baş etme kapasitesi yeterli olmadığından hesap verebilirlik tartışmaları daha çok STK'ların programlarının değerlendirilmesinde bir belirleyen olarak görülmektedir. Öte yandan devletlerin sorumluluk üstlenmeye başladıkları aşamadan itibaren yaptıkları koruma çalışmalarıyla ilgili hesap verebilir tutulmaları hem haklara uyumlu yardımın sağlandığından emin olmak, hem de krizden kaynaklı ihtiyaçlara uygun yanıtın verilmesini sağlamak açısından çok büyük önem taşımaktadır.

Hesap verebilirlik açısından fon sağlayıcı kuruluşların¹⁹⁵ de farklı düzeylerde rolleri bulunmaktadır; bunlardan ilki fon sağladıkları insani yardım kuruluşlarının uygulamalarının ilke ve standartlara uyumuyla ilgili hesap sorma yetkisidir. Fon sağlayıcı kuruluşların kuruluşlar, finansman sağladıkları STK'ları insani yardım ilkeleri ve standartlarına uyumun izlenmesi ve hesap verebilirlik sistemlerinin kurulması konusunda yönlendirmeli ve yardım çalışmalarında bu

¹⁹⁴ Steering Committee for Humanitarian Response Peer Review on Accountability to Disaster-Affected Populations, age, s. 8.

¹⁹⁵ **Corinna Kreidler**, The role of donors in enhancing quality and accountability in humanitarian aid, Humanitarian Exchange, Humanitarian Practice Network, No. 52, 2011 odihpn.org/magazine/the-role-of-donors-in-enhancing-quality-and-accountability-in-humanitarian-aid/ (Erişim tarihi: 8 Ocak 2019)

alanlar için yeterli kaynak ayrıldığından emin olmalıdır.¹⁹⁶ İnsani yardım alanında yaygın olan ulaşılan kişi sayısı üzerinden belirlenen niceliksel hedef odaklı yaklaşımdan, yardımların temel ilke ve standartlara uygun ve hak temelli olarak yapılıp yapılmadığını ölçen niteliksel yaklaşıma geçiş, fon sağlayıcı kuruluşların desteğiyle mümkün olabilir. Hak temelli yardımda fon sağlayıcı kuruluşların rollerinden ikincisi, bu kuruluşlar aracılığıyla sağlanabilecek hesap verebilirliktir. Fon sağlayıcı kuruluşlar, kaynakların yardımlar için nasıl kullanılacağına dair söz sahibi olma güçlerini kullanarak hükümetler ya da BM kuruluşları gibi paydaşlara yardımların ilkeli ve hesap verebilir biçimde gerçekleştirmeleri yönünde baskı oluşturabilir. Son olarak da fon sağlayıcı kuruluşların kendi yapıları içinde sorumlu oldukları hesap verebilirlik mekanizmaları bulunmaktadır.¹⁹⁷ 2005 yılının Mart ayında yüzden fazla fon sağlayıcı kuruluş ve kalkınmakta olan ülkelerin temsilcileri bir araya gelerek Yardımların Etkililiği ve Harmonizasyonu üzerine Paris Bildirgesi'ne imza atmışlardır. Her ne kadar bu Bildirge'de insan haklarına doğrudan bir vurgu yapılmasa da fon sağlayıcılar ve yardım alan devletler arasında 'karşılıklı hesap verebilirlik' ilkesi üzerine uzlaşmaya varılması önemli bir adım olarak görülmelidir. Ayrıca fon kuruluşları yardım operasyonları kapsamında insan hakları temelli yaklaşımların hayata geçirilmesi sorumluluğunu yardım sağladıkları hükümetlere bırakmak yerine operasyonel bazı düzenlemelerle ihtiyaç sahibi nüfusun ihtiyaçlarına uygun yardım programlarını hayata geçirerek daha doğrudan bir etki sağlayabilmektedirler.¹⁹⁸ Bunlara ek olarak Büyük Anlaşma'nın en önemli bileşenlerinden Katılım Devrimi kapsamında fon kuruluşları da katılıma dair taahhütlerde bulunmuşlardır. Fon kuruluşlarının sahip oldukları etki alanını kullanarak, en kırılgan grupların da dâhil edilmesi vurgusuyla etkilenmiş toplulukların katılımını sağlamak için diğer aktörlerle birlikte hareket etmesinin, şeffaflık ve hesap verebilirliği artırarak hak temelli insani yardımın etkinliğini arttıracaklarını söylemek mümkündür.¹⁹⁹

Her ne kadar hesap verebilirlik insani yardımda bulunan STK'lardan daha geniş bir aktör grubunu ilgilendirse de kriz bölgelerinde ihtiyacı ilk tespit eden ve buna göre yardım

¹⁹⁶ Equality in Aid, Addressing Caste Discrimination in Humanitarian Response, International Dalit Solidarity Network, age, s. 15.

¹⁹⁷ Kreidler, age. s. 23.

¹⁹⁸ Aid effectiveness and human rights: strengthening the implementation of the Paris Declaration Overseas Development Institute, London, 2006, s. 58. www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/2281.pdf (Erişim tarihi: 11 Ekim 2019).

¹⁹⁹ Grand Bargain for NGOs, www.grandbargain4ngos.org/workstreams/a-participation-revolution-include-people-receiving-aid-in-making-the-decisions-which-affect-their-lives/ (Erişim tarihi: 4 Ağustos 2019).

programlarının çerçevesini belirleyip uygulamayı yürüten aktörler yerel, ulusal veya uluslararası STK'lar olduğundan, son derece kritik bir role sahiptirler. STK'ların uymak zorunda oldukları ciddi finansal ve hukuki hesap verebilirlik kuralları bulunsa da afetten etkilenmiş topluluklara karşı hesap verebilirlik söz konusu olduğunda bağlayıcı kurallar yerine kuruluşların gönüllü olarak uymayı taahhüt edebilecekleri standartlar bulunmaktadır. İlk bölümde yer verilen Kızılhaç ve STK'lar için Davranış Kuralları, İnsani Yardım Sözleşmesi, Uluslararası İnsani Hesap Verebilirlik Ortaklığı Standartları (HAP) ve Temel Kalite ve Hesap Verebilirlik İnsani Yardım Standardı (CHS) gibi kurallar, insani yardım kuruluşlarının afetten etkilenen toplulukları hesap verebilirlik uygulamalarının parçası haline getirmeyi hedeflemektedir. Hesap verebilirlik taahhüdü, insani yardım aktörlerinin hem yardım götördükleri kişi ve topluluklara hem de kendilerine kaynak sağlayan kişi ve kurumlara karşı kendilerini sorumlu tutmalarını içerir.

İnsani yardım kuruluşlarının farklı paydaşlara karşı farklı düzeylerde sorumlulukları bulunmaktadır. Fon sağlayıcı kuruluşlara, kamuoyuna, yönetim organlarına, afet bölgesinde birlikte çalıştıkları diğer yardım kuruluşlarına ve eğer saha düzeyinde çalışıyorlarsa kendi merkezlerine hesap verebilir olmak zorunda olan insani yardım kuruluşları, hesap verebilirliğin yalnızca kağıt üzerinde kalan prosedürlerin ötesine geçmesi için aktif çaba göstermediği sürece, hesap verebilirliğin krizden etkilenen nüfusa karşı olan boyutu kolayca geri plana atılabilir. İnsani yardım kuruluşları hesap verebilirlik yaklaşımını yardım süreçlerinin bütününe dâhil ederek gerçek anlamda hayata geçirebilir. Hesap verebilirliği yardım projelerinin aktivitelerinden biri olarak görmek yerine yardım sağladığı gruplarla ilişkisinin niteliğini değiştirecek bir yaklaşım olarak tanımlayarak çalışmaların bütününe yansıtmalıdır.²⁰⁰

3.2.1. İzleme ve değerlendirme

Hak temelli, sorumlu ve hesap verebilir insani yardımın mümkün olabilmesi için yardım kuruluşlarının izleme ve değerlendirme mekanizmalarının güçlü olması çok önemlidir. Hesap verebilirliğin en önemli bileşenlerinden olan izleme ve değerlendirme, insani yardım çalışmalarının istenilen etkiye ulaşip ulaşmadığının denetlenmesini sağlayan süreçlerin bütünüdür. Afetten etkilenmiş kişilerin ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanan insani yardım programlarının

²⁰⁰ Steering Committee for Humanitarian Response Peer Review on Accountability to Disaster-Affected Populations, age, s. 8.

planlandığı şekilde uygulandığını kontrol edebilmek için önceden belirlenmiş ölçülebilir göstergeleri tanımlamak gerekmektedir. İzleme ve değerlendirme faaliyetlerinin amacı bir taraftan yapılan müdahalelerin etkileri ve uygulamaların kalitesiyle ilgili bilgi toplarken, bir taraftan da tespit edilen eksikliklerle ilgili iyileştirme çalışmaları için veri oluşturmaktır.

Değerlendirmeler, insani yardım müdahalelerinin özellikle haklarının ihlal edilmesi muhtemel olan hak sahiplerine ne ölçüde yarar sağladığını anlamak, yardım aktörlerinin yükümlülüklerini yerine getirme konusunda kapasitelerini geliştirmek ve hesap verebilirlik mekanizmalarını güçlendirmek konusunda kritik rol oynar. Bu nedenle STK'lar açısından izleme ve değerlendirme faaliyetleri, fon sağlayıcı kuruluşların taleplerini karşılamak için değil, yapılan yardımların etkilenmiş grupların hayatlarını eski haline getirmeye ve ileride gerçekleşebilecek afetlere karşı etkili bir yerel insani yardım kapasitesi geliştirmek amacıyla yapılmalıdır.

İnsani krizlerin ardından gerçekleştirilen acil yardım çalışmaları doğası gereği hızla değişen ve genellikle tehlikeli koşullarda yapılan çalışmalar olduğundan, yardım kuruluşları çok hızlı bir şekilde koruma ve yardım faaliyetlerini başlatmak zorundadırlar. Bu nedenle yardımların izleme ve değerlendirme süreçleri genellikle ikinci plana atılma riskini taşır. Ancak etkili, hak temelli ve ihtiyaçlara uygun yardım için izleme ve değerlendirme esastır. Bu amaçla insani yardım kuruluşları, hak temelli yardım taahhütlerine uyumu denetleyen iç kontrol mekanizmalarını oluşturmalıdır. İnsani ihtiyaçlara zamanında cevap verme zorunluluğu, insani yardım aktörlerinin uygulamalarıyla ilgili hesap verme yükümlülüklerini ortadan kaldırmamaktadır.²⁰¹

Yardımların ve koruma çalışmalarının ayırım gözetmeden etkilenmiş topluluklar içindeki bütün ihtiyaç sahibi insanlara ulaşmasının denetimi de izleme çalışmaları kapsamına alınmalıdır. Bunu yapmak için insani yardım kuruluşları öncelikle çalışılan bölgede kaynaklara, sağlanan hizmetlere, katılım araçlarına erişimin önündeki engelleri ayırıştırılmış veriler üzerinden tespit etmelidir. İnsani yardımda 'eşitlik izlemesi' olarak adlandırılan bu yöntem, hak temelli bir yardım çalışması için, farklı ihtiyaçları ve hassasiyetleri olan grupların kapsandığından emin olabilmek için var olan eşitsizliklerin tespit edilmesini sağlar. Bu izleme yöntemi, temel ilkelerden ayırım gözetmeme ve ihtiyaç içinde olan bütün kesimlere ulaşmayı garanti altına alan insanlık ilkelerine

²⁰¹ Steering Committee for Humanitarian Response Peer Review on Accountability to Disaster-Affected Populations, age, s. 13.

uyumun sağlanması için çok önemli bir yöntem olduğu gibi yardımların uzun vadeli etkilerinin ölçülebilmesi için de gereklidir.²⁰²

Bir önceki başlıkta önerilen toplum temelli programlar, faydalanıcılardan geri bildirimlerin hızlı ve şeffaf bir şekilde alınabilmesi için oldukça elverişli bir yöntem sunmaktadırlar. Bu sayede etkilenmiş gruplar için en uygun olan iletişim kanallarının belirlenmesi, yerel diyaloğun kurulması mümkün olabilmektedir. İzleme ve değerlendirme açısından da toplum temelli yaklaşımı benimsemek, dolaysız ve kapsamlı bilgiye erişmek açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Faydalanıcıların katılımının ötesine geçerek izlemenin doğrudan faydalanıcılar tarafından yapıldığı insani yardım çalışmaları henüz yeterince yaygın olmasa da bu örneklerin çoğalması hak temelli bir insani yardım alanını sağlayabilmek için önemli imkânlar sunmaktadır. Küresel kalkınma odaklı haber ve bilgi platformu Devex tarafından desteklenen “Başarısız Yardım: Yanlış Giden Neydi?” başlıklı proje, Afrika’da yürütülen başarısız olmuş ya da tamamlanamamış yardım projeleri üzerine vatandaş raporlarından oluşmakta ve izleme çalışmalarının toplum temelli yürütülmesine dair iyi bir örnek sunmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele projelerinden, yoksul bölgelere elektrik sağlama çalışmalarına, nakit yardım programlarından gıda yardımı programlarına kadar birçok yardım çalışmasının etkilenmiş topluluklar açısından değerlendirildiği proje, doğrudan yardımlardan faydalanan kişilerin görüşlerine yer vererek yardım alan kişiler ve yardım kuruluşları arasındaki geleneksel güç ilişkisini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.²⁰³ Projede yer verilen başarısız yardım örneklerinden biri Kenya’nın kuzey kırsalında bulunan Wajir şehrinde hizmet vermek üzere kurulan uluslararası fon kuruluşları ve STK’lar tarafından desteklenen toplumsal cinsiyete dayalı acil şiddet hattıdır. Kenya gibi gelişmemiş ülkelerde kıtlık, temiz suya ve yeterli gıdaya erişim ve geçim kaynaklarının azalması gibi ciddi insani sorunlar sonucu ortaya çıkan yoksullaşma özellikle kadınlar ve kız çocukları için gerekli koruma mekanizmalarının da zayıflaması anlamına gelmektedir. Bu ihtiyaçtan hareketle toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakalarının raporlanması ve şiddet gören kişilerin acil sağlık hizmeti, adli inceleme ve polis desteğine ulaşabilmesini sağlama amaçlı kurulan acil yardım hattının, tecavüzden hayatta kalan bir kişi tarafından aranması ve çalışmadığının tespit edilmesi

²⁰² Equality in Aid, Addressing Caste Discrimination in Humanitarian Response, International Dalit Solidarity Network, age, s. 5.

²⁰³ Failed Aid: What Went Wrong? <https://devex.shorthandstories.com/what-went-wrong/> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2019).

sonucu toplum temelli izleme çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda hattın genel olarak kullanım dışı olduğu, kullanıldığı zamanlarda da yardım sağlamak üzere orada bulunan kişilerin vakaları polise bildirmediği, ayrıca bölgede çalışan polislerin büyük bir kısmının böyle bir hattın varlığından dahi haberdar olmadığı tespit edilmiştir.²⁰⁴ Projenin başlangıcından itibaren acil yardım hattının işleyişine dair herhangi bir izleme faaliyetinin yürütülmemiş olması, hayati önemdeki bu hattın etkin bir şekilde çalışmamasına neden olmuş, tecavüzden hayatta kalan kişinin fiziksel incelemesinin gecikmesi nedeniyle iddia edilen failin suçlanması için yeterli kanıt toplanamamış ve adalete erişim hakkı engellenmiştir. Bu örnek, etkili ve insan haklarını gözetilen yardım çalışmalarının yürütülebilmesi için izleme değerlendirme süreçlerinin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2.2. Şikâyet ve geribildirim mekanizmaları

Önceki başlıkta ele alınan faydalanıcılarla yapılan düzenli görüşmeler, koordinasyon mekanizmaları, toplum temsilcileri komiteleri gibi katılımcı yöntemler gerçek anlamda hesap verebilir insani yardım uygulamaları için önemli araçlardır. Ancak yardım programları kapsamında ortaya çıkabilecek insan hakları ihlallerinin doğrudan bildirilmesi ve düzeltici önlemlerin alınabilmesi için gerekli olan en temel araç yardım kuruluşlarının faydalanıcılarına yönelik oluşturulması gereken şikâyet ve geribildirim mekanizmalarıdır. Şikâyet ve geribildirim mekanizmaları yardım kuruluşlarıyla yardım alanlar arasındaki güç eşitsizliğinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik en temel yöntemlerdendir. Bu mekanizma sayesinde kurumun sadece yardımı veren, etkilenmiş kişilerin de sadece yardımı alan taraflar olmaktan çıkıp karşılıklı olarak birbirini var eden ve güçlendiren kategorilere dönüşmesi mümkün olabilir. Bu mekanizmaların etkin bir şekilde işleyebilmesi için tek taraflı olarak değil, sorunun bütün paydaşlarının katılımıyla tasarlanması ve herkesin erişimine açık olduğundan emin olunması da büyük önem taşımaktadır. İnsani yardımda hesap verebilirlik tartışmalarının yaklaşık otuz yıl önce başlamış olmasına rağmen, geribildirim ve şikâyet mekanizmalarının olmayışı ya da işlevsiz kalması hemen hemen bütün insani yardım kuruluşlarının sorunu olmaya devam etmektedir.

²⁰⁴ **Anthony Langat**, No answer: Kenya's gender-based violence hotline fails to connect, <https://www.devex.com/news/no-answer-kenya-s-gender-based-violence-hotline-fails-to-connect-93822> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2019).

İnsani yardım programlarının hem uygulanması esnasında hem de sonrasında etkilenmiş grupların görüş ve şikâyetlerini iletebilecekleri mekanizmaların mevcut olması ve krizden etkilenmiş kişileri güçlendirme yaklaşımıyla tasarlanmış olması hak temelli insani yardımın en temel koşullarındandır. Şikâyet ve geribildirim mekanizmalarının işlevsel olabilmeleri için faydalanıcıların bu mekanizmaların işleyişiyle ilgili yeterli bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Hangi konularda görüşlerini paylaşabilecekleri, bunların kimler tarafından değerlendirildiği ve nasıl yanıtlar alacakları kendilerine açıkça anlatılmalıdır. En az bunun kadar önemli olan bir başka nokta ise şikâyetleri nedeniyle aldıkları destek ya da yardımlarda herhangi bir azalma olmayacağına insani yardım aktörleri tarafından güvenceye alınmasıdır. Geribildirim ve şikâyet mekanizmalarının hak temelli bir yaklaşıma hizmet edebilmesi için sağlaması gereken bazı koşullar bulunmaktadır. Bunlardan ilki güvenlidir, faydalanıcılar yardım çalışmalarıyla ilgili şikâyetlerini paylaşırken herhangi bir zarar görmeyeceklerinden ve yardımlara erişimlerinin olumsuz yönde etkilenmeyeceğinden emin olmalıdırlar. Bu mekanizmanın gizliliğinin sağlamış olması da etkili olabilmesi için önem taşır; geribildirim ya da şikâyet olarak paylaşılan bilgilerin yalnızca şikâyete bağlı soruşturmayı yürütecek sınırlı sayıda yetkili kişi tarafından ulaşılabilir olması gereklidir. Bu mekanizmanın şeffaf olması, topluluk üyelerinin bu mekanizmanın varlığı ve işleyişi hakkında bilgi sahibi olması ve topluluğun tamamı için erişilebilir olması gerekmektedir.²⁰⁵ Faydalanıcıların geribildirim ve şikâyetlerini almanın ötesinde bunların insani yardım çalışmalarını daha hak temelli ve etkili hale getirmek için kullanılabileceği sürekli diyalog mekanizmalarının olması, faydalanıcı görüşlerinin yardım programlarının iyileştirilmesine katkı sunacağı sistemin de oluşturulması gerekmektedir.

3.3. İnsan hakları temelli insani yardım için savunuculuk

Bir önceki bölümde insan hakları temelli insani yardım yaklaşımının benimsenmesi için STK'ların savunuculuk rolü, hak temelli müdahalecilik kavramı üzerinden ele alındı. STK'ların çalıştıkları insani kriz bölgelerinde tanık oldukları insan hakları ihlallerini izlemesi ve kamuoyuyla ya da karar alıcılarla paylaşması anlamına gelen bu yaklaşım ile temel insani ilkelere tarafsızlık arasındaki çelişki uzun yıllardır tartışılmaktadır. Kriz bölgelerinde tanık oldukları ciddi hak

²⁰⁵ Steering Committee for Humanitarian Response Peer Review on Accountability to Disaster-Affected Populations, age, s. 13.

ihlallerine ya da belli grupların yardımlara erişim konusunda karşılaştıkları engellere dikkat çekmemeleri, insani yardım kuruluşlarını çalıştıkları bölgede hâkim olan iktidarın tarafını tutan bir konuma getirme riskini barındırmaktadır. Dolayısıyla sessiz kalmak tarafsızlık ilkesini tehlikeye düşürebilmektedir. Tam da bu nedenle ihlaller karşısında sessiz kalmak tarafsızlıkla karıştırılmamalıdır. Sınır Tanımayan Doktorların eski başkanlarından James Orbinsky 1999 yılında Nobel Barış Ödülünü alırken yaptığı konuşmasında, “kelimelerin her zaman hayat kurtardığından emin değiliz. Ancak sessizliğin öldürebildiğine kesinlikle eminiz”²⁰⁶ derken sessiz kalmanın insani yardım sağlayabilmek için gerekli bir koşul olduğu kabulüne karşı çıkmaktadır.

İnsani yardım, yalnızca temel ihtiyaçların giderilmesi değil, etkilenmiş grupları hak sahibi olarak tanıyarak, onların zaten sahip oldukları haklara erişimlerini sağlamayı amaçlayan müdahaleler bütünü olarak tanımlandığında, insani yardım aktörlerinin savunuculuk rolleri farklı düzeylerde de olsa kaçınılmazdır. Özellikle ulaşılması güç bölgelerde çalışan insani yardım kuruluşları, krizlerin toplumlar üzerindeki etkilerine dair başkalarının erişimi olmayan ve genellikle ciddi hak ihlallerinin yaşandığı durumlara şahitlik etmektedirler. Örneğin daha önce değinilen Nijerya ve Ruanda’da yaşanan insani krizlerdeki ciddi insan hakları ihlalleri dünya kamuoyunun gündemine düşmeden çok daha önce bu bölgelerde faaliyet gösteren insani yardım kuruluşları tarafından gözlemlenmekteydi. Bu ayrıcalıklı konum, insani yardım aktörlerine belirli sorumluluklar da yüklemektedir; yaşanan insani acıların boyutlarına dikkat çekmek, krizin nedenlerini görünür hale getirmek ve etkilenmiş grupların korunmasını artırmak insani zorunluluğun gereklerindedir. Bununla birlikte insani yardım aktörlerinin var olma amaçlarının insan hakları kuruluşlarından farklı olduğunu unutmamak gerekir. İnsani yardım örgütleri insani zorunluluk çerçevesinde, nerede olursa olsun insanların yaşadığı acıları insanlık onurunu koruyarak hafifletme amacını taşırlar. Bu nedenle insan hakları ihlallerine yönelik gösterecekleri tutum ve geliştirecekleri yöntemler daima insani zorunluluk ile birlikte düşünülmeli ve insani yardım aktörlerinin yürütecekleri savunuculuğun sınırları da akılda tutulmalıdır. İnsani yardım kuruluşları özellikle çatışmadan kaynaklanan kriz bölgelerinde son derece zorlu ortamlarda çalışmaktadır ve temel görevleri orada ihtiyaç içinde bulunan insanlara yardım ve koruma sağlamaktır. İnsani savunuculuk çalışmaları çok dikkatli yürütülmezse yardım çalışanlarına yönelik saldırılara, sınır dışı edilmelere ya da yardım kurumlarının insani erişimlerinin

²⁰⁶ James Orbinski, (Médecins Sans Frontières), Nobel Konuşması, Oslo, 10 Aralık 1999 <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1999/msf/lecture/> (Erişim tarihi: 6 Kasım 2018).

kısıtlanmasına yol açabilir. Beraberinde getirdiği risklerle birlikte ele alındığında insani savunuculuğun insani yardım operasyonunun sonunu getirme ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmalı, insani yardım çalışanlarının güvenliğini ve insani erişimi ne şekilde etkileyeceği ve faydalanıcılar üzerinde nasıl bir etkisi olacağı hesaba katılmalı ve buna göre yöntemler benimsenmelidir. Daha fazla insani erişim, karar alıcıların gündemine krizlerden etkilenmiş kişi ve grupların ihtiyaçlarının sokulması, yardım için gereken kaynakları harekete geçirmek ve yardım kapasitesini artırmak için insani diplomasi, pazarlık, iletişim gibi savunuculuk yöntemleri bulunmaktadır.²⁰⁷

İnsani krizlerde ortaya çıkan hak ihlalleri farklı sebeplerden kaynaklanabilir. Krizden etkilenmiş bölgedeki iktidar ya da çatışan taraflar hak ihlallerinin faili olabilir ya da yardım kuruluşlarının insani erişimini kısıtlayarak toplulukların temel haklarının ihlal edilmesine neden olabilir. Bunun dışında özellikle son yıllarda daha sık gündeme gelen insani krizle bağlantılı hak ihlal türlerinden biri, yardım operasyonlarını yürüten insani yardım çalışanlarının krizden etkilenmiş kişilerle aralarında bulunan eşitsiz güç ilişkisinden faydalanarak güçlerini kötüye kullanmalarından ve hassas kişi ve grupların ihtiyaç sahibi olma durumlarını istismar etmelerinden kaynaklanan ihlallerdir.

Yardım çalışmalarında ayırım gözetmeme ilkesine uyulmaması nedeniyle etnik köken, din, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik durumu ve benzeri nedenlerle insani yardım ve koruma hizmetlerinden faydalanamayan kişilerin haklara erişimlerinin engellenmesi de kriz kaynaklı hak ihlallerinin önemli bir örneğidir. Altında yatan neden ne olursa olsun, insani yardım alanında çalışan aktörlerin insan hakları ihlallerine sessiz kaldığı bir durumda hak temelli insani yardımdan söz etmek mümkün olmayacaktır. Yaşanan insani acıların ve hak ihlallerini boyutlarına dikkat çekerek kamuoyunun krize yönelik ilgisini canlı tutmak, etkilenmiş gruplara sağlanan korumayı artırmak ve insani yardımın bağımsızlığını sağlayabilmek için de savunuculuk çalışmaları insani zorunluluğun bir parçası olarak kabul edilmelidir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Eski Yüksek Komiseri Sadako Ogata, 1990'lardaki mülteci krizlerini incelediği kitabında, insani krizlere insani çözümlerin bulunmadığı²⁰⁸ ve krizlerin altında

²⁰⁷ IFRC Humanitarian Diplomacy Policy, <https://www.ifrc.org/en/what-we-do/humanitarian-diplomacy/humanitarian-diplomacy-policy/> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2019)

²⁰⁸ Sadako Ogata, *The Turbulent Decade: Confronting The Refugee Crises Of The 1990s* (New York: W. W. Norton, 2005).

yatan nedenleri ortadan kaldırmak için insani eylemin siyasi eylemin yerine geçemeyeceği savını ileri sürmektedir. Bu doğrultuda insani yardım kuruluşlarının sadece kriz bölgelerine yardım sağlamak değil, karşılaştıkları adaletsizliklere de yanıt vermek durumunda olduklarını söylemek mümkündür. İnsani krizlere gereken müdahalenin yapılması ve hak ihlallerinin durdurulması konusunda siyasi ya da askeri aktörleri harekete geçirmek her ne kadar Birleşmiş Milletler'in üstlenmesi gereken bir sorumluluk olsa da insani yardım kuruluşlarının kriz bölgelerinde yaşanan hak ihlalleri ve var olan adaletsizliklere dikkat çekmek konusunda oynayacağı rol önem taşımaktadır. Elbette bu rolün kapsamı ve sınırları yardım kuruluşlarının kapasiteleri ve risk değerlendirmeleri doğrultusunda kendilerinin belirleyebileceği bir konudur.

Temelde insani kaygıların gündeme getirilmesi anlamına gelen insani savunuculuk iki amaca hizmet etmelidir. Bunlardan ilki, kriz durumlarında insani ilkelere uyumu ve insani yardım alanına²⁰⁹ saygı gösterilmesini sağlamak, ikincisiyse yardım operasyonları kapsamında insani yardım çalışanlarının neden olabileceği insan hakları ihlallerinin engellenmesi için yapılması gereken savunuculuktur. Bu ikinci tür savunuculuk, yardım alanında çalışan bütün aktörleri hesap verebilir tutmanın da önemli bir aracıdır.

İnsani yardımda insan hakları savunuculuğu için izleme ve raporlama çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Bu, düzenli biçimde veri toplayarak insani krize dair alandaki ihtiyacı ortaya koymanın yanı sıra savunuculuk yapan kuruluşların taraflı olduğu algısını ortadan kaldırmak için de gereklidir. Güvenilir veri sayesinde kanıta dayalı savunuculuk yapmak ihlalleri görünür kılmanın ötesinde yeni hak ihlallerinin ortaya çıkmasını önleyici rol oynaması açısından da önem taşımaktadır. Kanıta dayalı savunuculuk farklı yöntemlerle yapılabilir ve bu yöntemler insani yardım çalışmalarını riske atmayacak şekilde belirlenmelidir. İnsani yardım aktörleri şahit oldukları hak ihlalleri hakkında ilgili paydaşlarla düzenli olarak bilgi paylaşmalı ve bunu yaparken de yeni ihlallerin ortaya çıkmasını engellemek için başta hak ihlallerine maruz kalan kişiler olmak üzere bilgi kaynaklarının güvenliğini korumak için gizlilik ilkesini gözetmelidir.

<https://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/7908/Milner-Turbulent-Decade.pdf?sequence=1>
(Erişim tarihi: 20 Temmuz 2018).

<https://www.unhcr.org/news/latest/2005/5/4297406a2/ogata-calls-stronger-political-solve-refugee-crises.html>
(Erişim tarihi: 20 Temmuz 2018).

²⁰⁹ *Humanitarian space.*

Nasıl farklı insani yardım aktörlerinin temel ilkelerin hayata geçirilmesiyle ilgili sorumlulukları farklılaşıyorsa, insani savunuculuk açısından da yardım alanında çalışan bütün aktörlerin rolleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Uluslararası insani yardım kuruluşlarının ve BM kurumlarının, ulusal ve yerel kuruluşlara kıyasla uluslararası kamuoyunu harekete geçirme gücü, ulusal otoritelerden görece bağımsız olma olanağı gibi önemli avantajları bulunmaktadır. BM ya da uluslararası insani yardım kuruluşlarının kriz bölgelerindeki insan haklarının durumuyla yayınladıkları raporlar ya da basın açıklamaları yerel aktörlerin yürüttükleri savunuculuk için önemli bir dayanak sunmaktadır. Öte yandan ulusal ve yerel düzeyde savunuculuk ve pazarlık çalışmaları insani krizlerde her zaman etkili olmayabilir. Bu gibi durumlarda BM Acil Yardım Koordinatörü, BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri; Uluslararası STK'lar gibi küresel aktörlerle birlikte İnsan Hakları Konseyi'nin özel usulleri, Evrensel Periyodik Gözden Geçirme gibi BM insan hakları mekanizmalarının rolleri önem kazanmaktadır.²¹⁰

Yerel ve ulusal kuruluşlar ise etkilenmiş gruplarla doğrudan temas kurabilmeleri, yereldeki karar alıcılarla diyalog kurabilmeleri, kriz bölgelerinde insan haklarının durumuna vakıf olmaları sayesinde doğru bilgiye ulaşabilmeleri açısından kritik bir role sahiptirler. Bu nedenle insani yardımın hak temelli olarak yürütülmesi için yapılacak savunuculuk çalışmalarında yerel ve ulusal kuruluşlarla uluslararası yardım kuruluşları arasında iş birliğinin iyi tesis edilmiş olması çok önemlidir.

İnsani savunuculuk anlamında BM'nin rolünün önemi, yerel ya da ulusal aktörlerin hak savunuculuğu yaptıkları durumlarda karşılaşılabileceklerinden çok daha az risk altında savunuculuk çalışmalarını yürütebilmesinden kaynaklanmaktadır. Yerel ve ulusal otoriteler karşısında daha savunmasız konumda olan ulusal insani yardım aktörlerini korumak amacıyla da BM'nin bazı savunuculuk rollerini üstlenmesi gerekmektedir. Öte yandan BM'nin kurucu anlaşması niteliğindeki BM Şartı'nda tanımlanan temel amaç tarafsız bir diplomasiyle uluslararası barış ve güvenliği sağlamak olduğundan, yakın bir tarihe kadar insan haklarını savunmak BM'nin öncelikli alanlarından sayılmamaktaydı. Bunun bir sonucu olarak da BM yetkilileri genellikle insan hakları ihlalleri karşısında ses çıkarmak konusunda isteksiz kalmaktaydı. Bu çalışma kapsamında da

²¹⁰ The Protection of Human Rights in Humanitarian Crises A Joint Background Paper by OHCHR and UNHCR IASC Principles, 8 May 2013, s. 5.

http://www.globalprotectioncluster.org/_assets/files/tools_and_guidance/human_rights_protection/OHCHR-UNHCR%20Joint%20Paper_EN.pdf (Erişim tarihi: 16 Haziran 2019).

değınilen BM'nin kitlesel hak ihlallerinde sessiz kalmasının ortaya çıkardığı olumsuz deneyimler bu yaklaşımın değişmesine ön ayak olmuştur. Örneğın 2010 yılında BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Sri Lanka'daki savaş süresince gerçekleştiği iddia edilen insan hakları ihlallerinin soruşturulması çağırısı üzerine kurulan inceleme panelinin hazırladığı rapora göre, Sri Lanka'da yaşanan olaylarda BM'nin çatışmalar süresince ve sonrasında ilkeleri ve sorumluluklarının gerektirdiği şekilde uluslararası insan hakları ihlallerine cevap vermekte yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır. Raporda hem Sri Lanka'da bulunan BM kurumlarının, hem de BM Genel Merkezi'nin insani yardımla 'siyasi konuları' birbirinden ayrı tutmaya çalışmış olması eleştirilirken, öldürölen sivillerin sayısını ve failerin kimler olduğunu sorgulamanın siyasi bir tartışma olarak algılanacağı düşüncesiyle kaçınılması, konuyla ilgili gereken izleme ve raporlama çalışmalarının da yapılmasının önüne geçmiştir. Sri Lanka ve benzeri birçok olumsuz örnek sonucunda 2013 gibi oldukça yakın bir tarihte Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Ban Ki-Moon öncölüğünde başlatılmış olan Önce İnsan Hakları Girişimi²¹¹, insanları ciddi insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinden koruma hedefini BM'nin stratejisine ve bütün faaliyetlerine dâhil ederek, BM bünyesinde insan hakları gündeminin güçlenmesine önayak olmuştur. Bu girişim, bütün BM çalışanlarını ve yetkililerini hak ihlallerine dair ayırım gözetmeden seslerini yükseltmeyi zorunlu tutarken “şiddeti ve acıları hemen durdurmanın mümkün olmadığı yerlerde bile, konuşmak ve gerçeklerin bilinmesini sağlamanın asgari bir sorumluluk” olarak kabul etmektedir.²¹² Ban Ki Moon ayrıca BM üyesi devletlerin de uluslararası insancıl hukuka uygunluğun sağlanabilmesi için mevcut olan tüm izleme, soruşturma, raporlama ve karar alma mekanizmalarını kullanmaları gerektiğinin, sivillere yönelik saldırıları ve ciddi hak ihlallerini kovuşturmak amacıyla ihlalleri kayıt altına alma ve raporlama sorumluluklarının altını çizmektedir.²¹³

En önemli uluslararası insani yardım aktörlerinden olan Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC) da insani savunuculuk kapsamında sorumluluk üstlenmektedir. IFRC, savunuculuğu da kapsayan insani diplomasi rolünü karar vericilere ve fikir liderlerine her

²¹¹ Human Rights Up Front (HRuF) www.globalprotectioncluster.org/_assets/files/tools_and_guidance/human_rights_protection/RuFAP_Summary_General_Assembly_17Dec2013_EN.pdf (Erişim tarihi: 16 Haziran 2019)

²¹² One Humanity Shared Responsibility: Report of the Secretary General for World Humanitarian Summit 17/62, par. 62.

²¹³ One Humanity Shared Responsibility, age, par. 60.

zaman savunmasız kişilerin çıkarlarına ve temel insani ilkelere tam saygı göstererek davranmaya ikna etmek için yapılan çalışmalar olarak tanımlar ve insani diplomasi yürütme kararını bir tercihten çok sorumluluk olarak gördüğünün altını çizer. Bu sorumluluk, Kızılay ve Kızıllaç ulusal topluluklarının insani alanda kamu otoritelerine yardımcı olarak sahip oldukları erişim ayrıcalığından kaynaklanmaktadır.²¹⁴ Bu karar aynı zamanda Kızıllaç Kızılay Hareketi'nin bağımsızlığından, dünyada çapındaki insani yardım faaliyetlerinin genişliğinden, on milyonlarca gönüllünün yer aldığı topluluk tabanından ve Uluslararası Federasyonun ve ICRC'nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda sahip olduğu gözlemci statüsünden kaynaklanmaktadır.

Etkilenmiş grupların yardım ve koruma ihtiyaçlarıyla, karşılaştıkları insan hakları ihlallerini gündeme getirmenin doğurabileceği riskler, insani yardım aktörlerinin farklı düzlemlerde farklılaşan stratejileri izleme zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte insani krizlerde insan hakları durumunu izleme, veri toplama ve kanıta dayalı savunuculuk çalışmalarında yerel ve uluslararası yardım kuruluşları arasındaki iş birliği önem kazanmaktadır.

²¹⁴ IFRC Humanitarian Diplomacy Policy, age. s. 1.

SONUÇ

İnsani krizlerden etkilenen bölgelerde yaşayan kişi ve toplulukların gıda, barınma, sağlık, eğitim gibi temel hak ve hizmetlere erişimlerinin kesintiye uğraması nedeniyle, yürütülen insani yardım faaliyetleri, bu kişilerin insan haklarının korunması ve kriz nedeniyle ortaya çıkabilecek olası hak ihlallerin önüne geçilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Giderek daha uzun süren karmaşık acil durumların sebep olduğu insani krizlerden etkilenen gruplar insan hakları ihlallerine daha da açık hale gelmektedir. Buna rağmen insani yardımın hayırseverlik çerçevesinden çıkarılıp bir insan hakları gündemi olarak ele alındığı tartışmalar oldukça yakın sayılabilecek bir dönemde ortaya çıkmıştır. Günümüzde de gerek uygulamada gerekse yardım alanına dair literatürde insani yardım çalışmalarının insan hakları perspektifiyle yürütülmesinin önemi yeterince ele alınmamaktadır. Bu eksiklikten yola çıkılarak insani yardım çalışmaları ile insan hakları alanlarını bir arada düşünmeyi amaçlayan bu çalışmada insani yardımın tarihsel gelişimi, hukuki çerçevesi ve uygulamaya dair örnekler ikincil kaynaklardan yararlanılarak araştırılmıştır. Literatür taraması kapsamında karşılaşılan önemli bir diğer sorunun altını çizmek önemli olacaktır. Geçmişte gerçekleştirilmiş insani yardım müdahaleleri üzerine yapılan akademik çalışmalar ya salt teknik bir bakış açısıyla insani yardım standartlarına uyum bağlamında değerlendirmeleri içermekte ya da insani yardım çalışmalarına tamamen eleştirel bir noktadan yaklaşarak yardımları insan haklarına uyum bağlamında ele almamaktadır. Bu kısıtlılık, dünyanın farklı bölgelerinde uzayan krizlerin giderek arttığı günümüzde daha da kritik bir önem kazanan insan hakları temelli insani yardım konusunda bilgi üretimine dair bir eksikliğe işaret etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde insancıl hukuk, insan hakları hukuku ve mülteci hukuku alanlarındaki gelişmeler ve norm oluşturma çabaları, doğal ya da çatışmadan kaynaklı ortaya çıkan krizlere yönelik insani yardım operasyonlarının hukuki çerçevesini şekillendirmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan insan hakları temelli insani yardımın belirleyicisi olan insani yardım ilkeleri de dayanağını bu hukuki zeminden almaktadır. Öte yandan 1990'lardan itibaren farklılaşan çatışma türlerinin neden olduğu kitlesel sivil kayıplar, yerinden edilmeler ve yetersiz kalan koruma mekanizmaları uzun süren karmaşık acil durumları beraberinde getirerek insani yardım alanını yeniden düşünme ihtiyacını doğurmuştur. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan krizlere yönelik yardım çalışmalarının sebep olduğu –ya da engellemekte yetersiz kaldığı- kitlesel

insan hakları ihlalleri de insani yardımın insan hakları alanıyla bağına ortaya koymuştur. Krizden etkilenen kişi ve toplulukların temel yaşamsal gereksinimleriyle birlikte insan haklarının korunması ihtiyacının belirginleştiği bu dönem, temel insani ilkelerin ve bunların artan insani yardım aktörleri tarafından nasıl ortak standartlarla hayata geçirilebileceği tartışmalarının da başlangıcına denk gelmektedir.

Bu çalışma, hak temelli bir insani yardım alanının mümkün olabilmesi için temel ilke ve standartların uygulamada nasıl hayata geçirilebileceğini, insani yardım çalışmalarının etkilenmiş kişi ve grupların insan haklarının korunmasında nasıl bir rol oynadığını ve hak temelli olmayan yardım çalışmalarının insan hakları ihlallerine zemin hazırladığını tarihsel örnekler üzerinden ele almayı hedeflemiştir. Çalışmanın ilk bölümünde insan haklarıyla insani yardımın kesişim noktası olan insanilik, ayırım gözetmeme, tarafsızlık ve bağımsızlık ilkelerinin tarihsel gelişimleri ve hukuki dayanakları incelenmiştir. İnsani yardımın siyasi, askeri, ekonomik ya da insan acılarını ortadan kaldırma amacı dışında herhangi bir amaçla kullanılmamasının da güvencesi olarak görülen temel insani ilkelerin yardım çalışmalarında uygulanabilmesi için ortaya çıkmış olan temel standartlar ele alınmıştır. İnsani yardımda insan haklarının korunmasının önemi ve ilkelere uyumun uluslararası sözleşmeler ve BM kararlarında yıllar içerisinde daha da güçlü bir şekilde yer alması hak temelli yardım çalışmalarının yaygınlaşmasında önemli bir etkidir.

İkinci bölümde insani yardımın hak temelli yürütülmesinde farklı aktörlerin rolleri ve yükümlülükleri ele alınırken temel sorumluluğun devletlerde olduğunun altı çizilmiştir. Her ne kadar etkilenmiş topluluklarla doğrudan temas halinde olmaları sebebiyle STK'lara da önemli roller düşüyor olsa da bu durum, esas sorumluluğun devletlerde olduğu ve STK'ların rolünün insani krizlere cevap verirken devletlerin müdahalelerini tamamlayıcı bir rol olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu bölümde ele alınan önemli bir soru STK'ların savunuculuk rolüne dairdir; özellikle çatışmadan kaynaklı insani krizlerde, taraf olmanın STK'lar için bir insani zorunluluk mu yoksa temel ilkelere tarafsızlığın ihlali mi olduğu önemli bir tartışma olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte zaten oldukça riskli bölgelerde insani erişimin son derece kısıtlı olduğu durumlarda krizden etkilenmiş kişilere insani ihtiyaçlar sağlayan yardım kuruluşlarının bir de insan hakları örgütlerinin sorumluluklarını üstlenmelerini beklemek gerçekçi olmadığı gibi haklı da olmayacaktır. Zira birçok durumda siyasi otoritelerle ters düşmemek yardım kurumlarının insani erişimlerinin temel koşulu olabilmektedir ve kriz bölgelerine kesintisiz ve tam insani erişim

olmadığı sürece, insani ilkelere uyumdan da söz etmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler ve ona bağlı kuruluşlar, insan hakları izleme örgütleri ve hükümetler arası kuruluşlar, insani yardım örgütlerinin açıktan savunuculuk yapmalarına gerek olmadan bu ihlallerle mücadele edebilmelilerdir. Bu nedenle, kriz bölgelerinde çalışan yardım kuruluşlarının hak ihlallerine sessiz kalmalarının insani krizi derinleştirdiği durumlar haricinde yardım kuruluşlarına böyle bir sorumluluk yüklemenin doğru olmadığı savunulmaktadır. Bununla birlikte yardım operasyonları süresince insani ilkelere uyumu gözlemleyebilecek temel aktör olan STK'ların insani ilkelerin hayata geçirilmesi yönünde savunuculuk yapması ve bu sayede yardım koşullarının siyasi, askeri ya da dini amaçlar doğrultusunda değil yalnızca insani ilkeler doğrultusunda belirlenmesini sağlamak gibi bir sorumlulukları da bulunmaktadır.

İnsan hakları temelli insani yardımın sağlanabilmesi için önerilerin sunulduğu üçüncü bölümde, önceki bölümlerde tanımlanan temel insani ilkelerin ve insani yardım standartlarının insani yardım çalışmalarında nasıl hayata geçirileceği ele alınmıştır. Etkilenmiş grupların hak sahibi olarak tanınarak faydalanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda yardım süreçlerine katılabilecekleri ve uygulamaları etkileyebilecekleri mekanizmaların bulunması, hem yardımların doğru ihtiyaçlara cevap vererek etkili olmasını, hem de etkilenmiş grupları 'mağdur' değil yardım çalışmalarının hak sahibi öznelere olarak kabul ederek hak temelli olmasını sağlamaktadır. Yardım alan kişi ve gruplara karşı yaklaşımın değişmesi, hesap verebilir bir insani yardım anlayışının da gerçek anlamda hayata geçmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Afetten etkilenen kişilere karşı hesap verebilirliğin standartlarda ve insani yardım kuruluşlarının yazılı kurallarda yer bulması uygulamadaki sorunları ortadan kaldırmakta yetersiz kaldığından, insani yardım aktörlerinin ve daha geniş anlamda uluslararası toplumun yardım alan kişilere yönelik yaklaşımının değişmesi büyük önem taşımaktadır. Somut adımları beraberinde getirmediği sürece bu yaklaşım değişikliğinin söylemsel düzeyde bir tartışma olmaktan öteye gitmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle insani yardım sisteminin bütün paydaşları, krizden etkilenen kişi ve toplulukların yardım çalışmalarına dair kamusal tartışmalarda yer alabilecekleri yöntem ve araçları geliştirmek konusunda sorumluluk almalıdır. Buna ek olarak etkilenmiş kişileri hak sahibi olarak tanımanın önemli bir koşulu olan hak arama mekanizmalarının bu kişiler tarafından bilinir ve erişilebilir olması da başta devletler olmak üzere, insani yardım alanındaki bütün aktörlerin önceliği olmalıdır, yardım programlarının amacına ulaşabilmesi ve olası hak ihlallerinin önüne

geçilebilmesi ancak katılımcı ve eşit bir güç ilişkisinin kurulacağı bu gibi adımlarla mümkün olacaktır.

Son bölümde sunulan önerilerden biri olan insani yardımın yerelleşmesi de insan hakları temelli insani yardım kapsamında tartışılması önem arz eden bir konudur. Yerelde var olan güç dinamikleri ve adaletsizliklerin ilkelere uyumlu ve kapsayıcı bir insani yardımın hayata geçirilmesine engel oluşturabileceğini göz ardı etmeden, etkilenmiş kişi ve toplulukların da parçası olduğu yerel kaynak ve kapasitelerin üzerine şekillendirilen bir yardım anlayışını savunmak, tepeden inmece yaklaşımların yerine hak temelli bir insani yardımı sağlamak için büyük önem taşımaktadır. Yerelleşmenin doğurabileceği riskleri ortadan kaldırmak için hem yerel, hem ulusal hem de uluslararası düzeylerde tüm yardım aktörlerinin temel insani ilkeler ve standartlara uyumunu garanti altına alabilecek denetim mekanizmalarının oluşturulması, buna ek olarak var olan standartlaşma ve hesap verebilirlik girişimlerinin yerel aktörleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın kapsamının dışında kalmakla birlikte, çatışmalardan kaynaklı krizlerden etkilenmiş kişi ve toplulukların insan haklarının korunabilmesi için çok önemli bir aktör olan çatışan devlet dışı silahlı grupların rollerinin ayrıca incelenmesi önemli olacaktır. Buna ek olarak, her ne kadar fon sağlayıcı kuruluşlar ve ülkeler insani yardıma aktardıkları finansal kaynakların temel ilkeler ve standartlarla uyumlu biçimde kullanıldığını giderek daha fazla önemsiyor olsalar da hak temelli insani yardım için fon sağlayıcı kuruluşların sorumlulukları üzerine detaylı bir araştırma literatüre önemli bir katkı sunmanın yanı sıra, insani yardım kuruluşlarına fon sağlayıcı kuruluşlara yönelik savunuculuk yapma imkânı verecektir.

İnsan haklarının korunması ve hak ihlallerinin engellenmesi insani krizlerin olmadığı durumlarda dahi hala zorlu bir mücadele alanı olmaya devam ediyorken, temel haklara erişimin ciddi anlamda etkilendiği insani krizler sonrasında insan haklarının tam anlamıyla hayata geçirilmesi oldukça zordur. Öte yandan insani yardımın temel görevlerinden olan koruma, etkilenmiş toplulukların haklara erişimini sağlamayı ve daha fazla zarar görmelerini engellemeyi içerdiğinden, insan haklarının korunması insani yardım aktörlerinin ana sorumluluğu olmaya devam etmektedir. Hak temelli yaklaşımla gerçekleştirilmeyen insani yardım müdahalelerinin kitlesel hak ihlallerine yol açtığı geçmiş deneyimler her zaman akılda tutularak insan haklarının

insani yardım çalışmalarının merkezinde yer almasının önemi insani yardım sisteminin parçası olan bütün aktörler tarafından savunulmaya devam edilmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR, E-KİTAPLAR

BOUCHET-SAULNIER. Françoise, İnsancıl Hukuk Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

CHANDLER, David. From Kosovo to Kabul and Beyond: Human Rights and International Intervention, Pluto Press, 2006.

DONINI, Antonio. Golden Fleece: Manipulation and Independence in Humanitarian Action, Kumarian Press, London, 2012.

FASSIN, Didier. Humanitarian Reason: A Moral History of the Present, cev. Rachel Gomme, Berkeley: University of the California Press, 2012.

OGATA, N. Sadako. The Turbulent Decade: Confronting The Refugee Crises Of The 1990s, W W Norton & Co Inc, 2005.

POLMAN Linda. Kriz Kervanı, İnsani Yardımın Nesi Yanlış?, Paloma Yayınevi, İstanbul, 2014.

SALMON, Jean. Dictionnaire de Droit International Public, Editions Bruylant, Bruxelles, 2001.

MAKALELER

BARBER, Rebecca. Facilitating humanitarian assistance in international humanitarian and human rights law, *International Review of the Red Cross*, C. 91, No. 874, Cambridge, 2009.

BENNETT, Christina. *Time to Let Go: Remaking Humanitarian Action for the Modern Era*, Humanitarian Policy Group. London, Overseas Development Institute, 2016.

BERRY Kate, REDDY, Sherryl. Safety with dignity, Integrating community-based protection into humanitarian programming, Humanitarian Practice Network, London, March 2010.

BOUCHET-SAULNIER, François. Between humanitarian law and principles, The principle and practices of “rebellious humanitarianism”, MSF Internal Activity Report, 2000.

<https://www.msf.fr/sites/default/files/2000-06-01-SaulnierVA.pdf> (Erişim tarihi: 9 Temmuz 2017)

BRANCH, Adam. Humanitarianism, Violence, and the Camp in Northern Uganda, *Civil Wars* C. 11(4), Cambridge, 2009.

CALLAMARD, Agnès. The HAP and humanitarian accountability, Humanitarian Practice Network, 2003.

<https://odihpn.org/magazine/the-hap-and-humanitarian-accountability/> (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2018)

CROWE Jonathan. WESTON-SCHEUEBER, Kylie, *Principles of International Humanitarian Law*, 2013.

www.elgaronline.com/abstract/9781781002728.xml?rskey=9eaCRd&result=6 (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2017)

DARCY, James. *Locating Responsibility: The Sphere Humanitarian Charter and Its Rationale*, Disasters, London, C. 28 No. 2, 2004.

DAVEY, Eleanor, BORTON, John, FOLEY Matthew. A history of the humanitarian system, Western origins and foundations, Humanitarian Policy Group Working Paper, Overseas Development Institute, London, 2013.

DE CASTELLAURNAU Monica, STOIANOVA, Velina, Emergency Gap: Humanitarian action critically wounded, MSF, Athens, Nisan 2016.

DE CASTELLARNAU, Monica, STOIANOVA Velina, Reflections and a call for action after a two-year exploration of emergency response in acute conflicts, Emergency Gap Project, Médecins Sans Frontières, Barcelona, 2018.

DONINI Antonio, Between a rock and a hard place: integration or independence of humanitarian action?, International Review of the Red Cross, C. 92, Sayı 880, Cambridge, Aralık 2010.

DUFOUR, Charlotte, DE GEOFFROY, Véronique, MAURY, Hugues, GRUNEWALD, François. Rights, Standards and Quality in a Complex Humanitarian Space: Is Sphere the Right Tool?, Disasters, London, C. 28(2) 2004.

FORESTI, Marta, BOOTH David, O'NEIL Tammie. Aid effectiveness and human rights: strengthening the implementation of the Paris Declaration, Overseas Development Institute, London, October 2006.

<https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/2281.pdf>
(Erişim tarihi: 11 Ekim 2019)

GOSTELOW, Lola. The Sphere Project: the implications of making humanitarian principles and codes of work, Disasters, C. 23(4), London 1999.

KANG, Yunhee, KIM, Sungtae, SINAMO, Sisay and PARUL, Christian. Effectiveness of a community-based nutrition programme to improve child growth in rural Ethiopia: a cluster randomized trial, Maternal and Child Nutrition, C. 23, Maryland, 2017.

KAHN, Clea, LUCCHI, Elena. Are humanitarians fuelling conflicts? Evidence from eastern Chad and Darfur, Overseas Development Institute, Humanitarian Practice Network, London, 2009.

<https://odihpn.org/magazine/are-humanitarians-fuelling-conflicts-evidence-from-eastern-chad-and-darfur/> (Erişim tarihi: 22 Aralık 2018)

KLUGMAN, Jeni. Social and Economic Policies to prevent Complex Humanitarian Emergencies, UNU World Institute for Development Economics Research, 1999.

<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/3186F057B642B6B9C1256C22002B564E-complex.pdf> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2018)

KREIDLER, Corinna. The role of donors in enhancing quality and accountability in humanitarian aid, Humanitarian Exchange, Humanitarian Practice Network, No. 52, 2011.

<https://odihpn.org/magazine/the-role-of-donors-in-enhancing-quality-and-accountability-in-humanitarian-aid/> (Erişim tarihi: 8 Ocak 2019)

LABBE, Jérémie, DAUDIN, Pascal. Applying the humanitarian principles: Reflecting on the experience of the International Committee of the Red Cross, International Review of the Red Cross No. 97, Cambridge, 2015.

NGANG, Carol C. Transgression of Human Rights in Humanitarian Emergencies: The Case of Somali Refugees in Kenya and Zimbabwean Asylum-Seekers in South Africa, Journal of Humanitarian Assistance, 2015. http://sites.tufts.edu/jha/archives/2149_ (Erişim tarihi: 5 Ekim 2017)

RYSABACK-SMITH, Heather. History and Principles of Humanitarian Action, Emergency Medicine Association of Turkey, Kare Publishing c. 15, No. 1, 2015.

PICTET, Jean, The Fundamental Principles of Red Cross, IFRC, 1979.

<https://www.ifrc.org/PageFiles/40669/Pictet%20Commentary.pdf> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2018)

PIETROPAOLO, Maria Giovanna. Humanitarian Assistance from the Standpoint of Human Rights of the Disaster-Affected Individuals: Present and Future Perspectives, Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2012/2013

SAV, Özden. Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2015.

SCHWENDIMANN, Felix. The legal framework of humanitarian access in armed conflict, International Review of The Red Cross, C. 93, No. 884, Cambridge, 2011.

SIPUS, Mitchel Eugene. An Assessment of Sphere Humanitarian Standards for Shelter and Settlement Planning in Kenya's Dadaab Refugee Camps. 2008.

TAN YSA, VON SCHREEB J. Humanitarian assistance and accountability: what are we really talking about?, Prehosp Disaster Med. C. 30(3), Cambridge, 2015.

TWIGG, John. Disaster Risk Reduction, Mitigation and preparedness in development and emergency programming, Good Practice Review, No. 9, 2015 (Erişim tarihi: 5 Nisan 2018)

ÖZSOY, Şule. İnsancıl Hukukun Gelişimi, İnsan Hakları Yıllığı, C. 19-20, 1997-1998.

VAN MIEROP, Ed Schenkenberg. Coming clean on neutrality and independence: The need to assess the application of humanitarian principles, International Review of the Red Cross, Cambridge, 2015.

VAN DYKE, Marci, WALDMAN, Ronald, The Sphere Project Evaluation Report, 2004 Sphere website: http://www.unscn.org/layout/modules/resources/files/Evaluation_report.pdf (Erişim tarihi: 22 Nisan 2018)

VAROL Nehir, KAYA Çağla Melisa, Afet Risk Yönetiminde Transdisipliner Yaklaşım, Afet ve Risk Dergisi, C. 1, S. 1, 2018 (1-8)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/478952> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2018)

WALKER, Peter. Cracking the Code: the genesis, use and future of the Code of Conduct, Disasters, London, C. 29(4), Overseas Development Institute, London, 2005.

WALKER, Peter, PURDIN, Susan. Birthing Sphere, Disasters, London, C. 28. No. 2, 2004.

RAPORLAR

Biafra and the Birth of the ‘New Humanitarianism

<https://faroutliers.wordpress.com/2006/08/23/biafra-and-the-birth-of-the-new-humanitarianism/> (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2018)

Darfur: Humanitarian Aid under Siege, Human Rights Watch, No.1, Mayıs 2016

<https://www.hrw.org/legacy/backgrounders/africa/sudan0506/darfur0506.pdf> (Erişim tarihi: 22 Eylül 2018)

Darfur 2004: a review of MSF-Holland’s responsiveness and strategic choices, Ocak 2005
<https://www.alnap.org/help-library/darfur-2004-a-review-of-msf-hollands-responsiveness-and-strategic-choices?tag=288> (Erişim tarihi: 13 Ağustos 2017)

ERIKSSON, John. The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience, Synthesis Report, March 1996.

<https://www.oecd.org/countries/rwanda/50189495.pdf> (Erişim tarihi: 11 Nisan 2017)

European Commission Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (DG ECHO) Thematic Policy Document no. 8 Humanitarian Protection: Improving protection outcomes to reduce risks for people in humanitarian crises, Mayıs 2016.

https://ec.europa.eu/echo/sites/echo-site/files/policy_guidelines_humanitarian_protection_en.pdf (Erişim tarihi: 18 Haziran 2017)

Global Humanitarian Assistance Report, 2013.

<http://devinit.org/wp-content/uploads/2013/07/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2013.pdf> (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2018)

Global Humanitarian Assistance Report, 2018.

<http://devinit.org/wp-content/uploads/2018/06/GHA-Report-2018.pdf> (Erişim tarihi: 5 Temmuz 2018)

Hurst Hannum, The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law, The Georgia Journal of International and Comparative Law, 1995-1996, c. 25:287.

<http://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1396&context=gjicl> (Erişim tarihi: 15 Aralık 2019)

International Humanitarian Law and Human Rights Factsheet no:13, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet13en.pdf> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2018)

Inter-Agency Standing Committee 70th Working Group Meeting Background Document: Preserving Humanitarian Space, Protection and Security

<https://www.refworld.org/pdfid/48da506c2.pdf> (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2019)

The Joint Evaluation of Emergency Assistance to Rwanda (JEEAR): Study III Principal Findings and Recommendations, Relief and Rehabilitation Network, Overseas Development Institute, London, 1996.

OCHA Sudan Humanitarian Bulletin, 2018)

https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/OCHA_Sudan_Humanitarian_Bulletin_Issue_15_-_19_August_2018%29.pdf (Erişim tarihi: 11 Eylül 2018)

Report of the United Nations Secretary General for the World Humanitarian Summit, One Humanity, Shared Responsibility

<https://sgreport.worldhumanitariansummit.org/> (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2019)

The State of the Humanitarian System Report, ALNAP

https://www.alnap.org/our-topics/the-state-of-the-humanitarian-system_ (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2019)

Steering Committee for Humanitarian Response Peer Review on Accountability to Disaster-Affected Populations, January 2010

https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/260A48292A5ED877C12576D2003A34BF-schr_jan2010.pdf (Erişim tarihi: 22 Mart 2019)

The People in Aid Code of Best Practice in the Management and Support of Aid Personnel

<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/DA4AA643ACE54425C1256C6B003B903A-pia-code.pdf> (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2018)

United Nations Report of the independent inquiry into the actions of the United Nations during the 1994 genocide in Rwanda, Aralık 1999.

<https://reliefweb.int/report/rwanda/report-independent-inquiry-actions-united-nations-during-1994-genocide-rwanda> (Erişim tarihi: 8 Eylül 2018)

DİĞER KAYNAKLAR

A participation revolution: include people receiving aid in making the decisions which affect their lives

<https://interagencystandingcommittee.org/participation-revolution-include-people-receiving-aid-making-decisions-which-affect-their-lives> (Erişim tarihi: 21 Nisan 2018)

Equality in Aid, Addressing Caste Discrimination in Humanitarian Response, International Dalit Solidarity Network, September 2013

<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/AdvisoryCom/PostDisaster/InternationalDalitSolidarityNetworkReport.pdf> (Erişim tarihi: 26 Şubat 2019)

Uluslararası İnsancıl Hukuk, Sıkça Sorulan Sorular, ICRC, Aralık 2004

https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/82543505_77468056_uluslararasi-insancil-hukuk.pdf (Erişim tarihi 17 Nisan 2017)

Heather Rysaback-Smith, History and Principles of Humanitarian Action, Emergency Medicine Association of Turkey, 2105, C. 15, Kare Publishing

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4910138/> (Erişim tarihi: 26 Mart 2017)

Humanitarian Access in Situations of Armed Conflict, Practitioner's Manual, Swiss Federal Department of Foreign Affairs Version 2, Aralık 2014.

https://www.eda.admin.ch/dam/eda/en/documents/aussenpolitik/voelkerrecht/Human-access-in-sit-of-armed-conflict-manual_EN.pdf (Erişim tarihi: 16 Nisan 2019)

Inter-Agency Standing Committee Guideline, Human Rights Guidance Note for Humanitarian Coordinators, 2006

https://interagencystandingcommittee.org/system/files/legacy_files/human_rights_guidance_note_for_humanitarian_coordinators.pdf (Erişim tarihi: 12 Nisan 2019)

The Grand Bargain

<https://www.grandbargain4ngos.org/workstreams/a-participation-revolution-include-people-receiving-aid-in-making-the-decisions-which-affect-their-lives/> (Erişim tarihi: 4 Ağustos 2019)

Failed Aid: What Went Wrong?

<https://devex.shorthandstories.com/what-went-wrong/> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2019)

Medecins Sans Frontieres, Nobel Lecture

<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1999/msf/lecture/> (Erişim tarihi: 6 Kasım 2018)

OCHA on Message: Humanitarian access, Protection and Displacement Section, New York, 2012

https://www.unocha.org/sites/dms/Documents/120312_OOM-humanitarianAccess_eng.pdf (Erişim tarihi: 7 Temmuz 2019)

Recommendations that promote effective participation of people affected by crisis in humanitarian decisions and incentivise participation as a way of working for GB signatories, July 2017

https://interagencystandingcommittee.org/system/files/final_participation_revolution_workstream_recomendations.pdf (Erişim tarihi: 5 Aralık 2018)

Safety with dignity: A field manual for integrating community-based protection across humanitarian programs

https://drc.ngo/media/2113379/actionaid_safety-with-dignity.pdf (Erişim tarihi: 14 Mart 2019)

The World Humanitarian Summit: winners and losers

<https://www.thenewhumanitarian.org/analysis/2016/05/26/world-humanitarian-summit-winners-and-losers> (Erişim tarihi 15 Mayıs 2018)

UNHCR Emergency Handbook

<https://reliefweb.int/report/world/unhcr-emergency-handbook> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2017)

20 years after the Rwandan Genocide: The unfinished accountability revolution – An interview with John Borton, March 2014 | Sphere Project

<http://www.sphereproject.org/news/20-years-after-the-rwandan-genocide-the-unfinished-accountability-revolution-john-borton/> (Erişim tarihi: 22 şubat 2017)

YARARLANILAN DİĞER İNTERNET SAYFALARI

<https://www.agendaforhumanity.org/initiatives/3861> (Erişim tarihi: 10 Şubat 2019)

<https://www.alnap.org/> (Erişim tarihi: 23 Mart 2018)

<https://www.chsalliance.org> (Erişim tarihi: 10 Şubat 2018)

<https://corehumanitarianstandard.org/the-standard/history> (Erişim tarihi: 15 Temmuz 2018)

<https://corehumanitarianstandard.org/files/files/Core%20Humanitarian%20Standard%20-%20English.pdf> (Erişim tarihi: 15 Temmuz 2018)

<https://emergency.unhcr.org/> (Erişim tarihi: 4 Aralık 2018)

http://www.globalprotectioncluster.org/_assets/files/tools_and_guidance/human_rights_protection/RuFAP_Summary_General_Assembly_17Dec2013_EN.pdf (Erişim tarihi: 16 Haziran 2019)

<https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/sudan0506/5.htm> (Erişim tarihi: 15 Kasım 2019)

<https://www.humanitarianresponse.info/en/about-clusters/what-is-the-cluster-approach> (Erişim tarihi: 5 Ekim 2019)

<https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/9973.pdf> (Erişim tarihi: 10 Ekim 2019)

<https://www.icrc.org> (Erişim tarihi: 5 Nisan 2017)

<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/statutes-en-a5.pdf> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2019)

<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-1067.pdf> (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2017)

<https://www.ifrc.org/docs/idrl/I859EN.pdf> (Erişim tarihi: 7 Eylül 2017)

<https://www.ifrc.org/en/what-we-do/humanitarian-diplomacy/humanitarian-diplomacy-policy/> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2019)

<https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/120?OpenDocument> (Erişim tarihi: 2 Nisan 2019)

<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=1919123E0D121FEFC12563CD0041FC08> (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2017)

<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=466097D7A301F8C4C12563CD00424E2B> (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2017)

<https://interagencystandingcommittee.org/iasc> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2019)

<https://interagencystandingcommittee.org/participation-revolution-include-people-receiving-aid-making-decisions-which-affect-their-lives> (Erişim tarihi: 5 Aralık 2018)

http://interactive.unocha.org/publication/2006_annualreport/html/part1_humanitarian.html (Erişim tarihi: 10 Aralık 2018)

<https://media.ifrc.org/ifrc> (Erişim tarihi: 2 Nisan 2019)

<https://media.ifrc.org/ifrc/who-we-are/national-societies/national-societies-directory> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2019)

<https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unamirS.htm> (Erişim tarihi: 28 Temmuz 2017)

<https://www.refworld.org/pdfid/48da506c2.pdf> (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2019)

<https://www.refworld.org/pdfid/4a8e5b072.pdf> (Erişim tarihi: 25 Eylül 2019)

<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/DA4AA643ACE54425C1256C6B003B903A-pia-code.pdf> (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2018).

http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Grand_Bargain_final_22_May_FINAL-2.pdf (Erişim tarihi: 5 Aralık 2018)

https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/260222E062A32EF085257829005BD6FE-Full_report.pdf (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2018)

<https://www.spherestandards.org/> (Erişim tarihi: 19 Kasım 2018)

<http://www.spherehandbook.org/en/key-documents-that-inform-the-humanitarian-charter/> (Erişim tarihi: 19 Kasım 2018)

https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf02/belge_cezadivani_b2.pdf (Erişim tarihi: 28 Ekim 2018)

<https://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r182.htm> (Erişim tarihi: 5 Aralık 2018)

[https://undocs.org/en/A/RES/2816\(XXVI\)](https://undocs.org/en/A/RES/2816(XXVI)) (Erişim tarihi: 22 Aralık 2018)

<https://undocs.org/en/A/RES/45/6> (Erişim tarihi: 22 Aralık 2018)

<https://undocs.org/A/RES/46/182> (Erişim tarihi: 5 Aralık 2018)

<https://undocs.org/en/A/RES/51/194> (Erişim tarihi: 10 şubat 2018)

<https://undocs.org/A/RES/58/114> (Erişim tarihi: 5 Aralık 2018)

<https://www.unhcr.org/news/latest/2005/5/4297406a2/ogata-calls-stronger-political-solve-refugee-crises.html> (Erişim tarihi: 20 Temmuz 2018)

<https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/E02B4F9D23B2EFF3852560C3005CB95A> (Erişim tarihi: 21 Ekim 2018)

<https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/F7575BE79BBC6930852560DF0056FC78> (Erişim tarihi: 21 Ekim 2018)

<https://www.unocha.org/about-us/who-we-are> (Erişim tarihi: 15 Nisan 2019)

<https://www.unocha.org/sudan> (Erişim tarihi: 11 Eylül 2018)

<https://www.unocha.org/story/us219-billion-needed-2019-average-length-humanitarian-crises-climbs> (Erişim tarihi: 25 Eylül 2019)

<https://www.unrwa.org/content/general-assembly-resolution-302> (Erişim tarihi: 7 Eylül 2017)